

HONDERD JAAR
GEREFORMEERDE GEMEENTE
GOES

'Daarom dan ook, alzo wij zo groot een wolk der getuigen rondom ons hebben liggende, laat ons afleggen alle last, en de zonde, die ons lichtelijk omringt, en laat ons met lijdzaamheid lopen de loopbaan, die ons voorgesteld is'. (Hebreeën 12 : 1)

DOOR
A. G. EGGEBEEN

UITGAVE 1972
KERKENRAAD DER GEREFORMEERDE GEMEENTE
TE GOES

Digitale versie
STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2018

INHOUD

HOOFDSTUK 1. VAN ROME TOT REFORMATIE

HOOFDSTUK 2. DE KERK IN DE GOUDEN EEUW

HOOFDSTUK 3. HERMANNUS WITSIUS EN BERNARDUS SMYTEGELT

HOOFDSTUK 4. DE KERK IN DE 19e EEUW

HOOFDSTUK 5. KERKELIJKE ONTWIKKELINGEN IN GOES

**HOOFDSTUK 6. PIETER VAN DIJKE EN DS. LEDEBOER PREEKTEN
EENS IN GOES**

HOOFDSTUK 7. DE GEREFORMEERDE GEMEENTE TE GOES

HOOFDSTUK 8. HET BEGIN DER 20ste EEUW

HOOFDSTUK 9. EEN HERDERLOOS TIJDPERK

HOOFDSTUK 10. PREDIKANT EN GEMEENTE

**HOOFDSTUK 11. ALDAAR ZAL IK TOT U KOMEN EN TOT U SPREKEN
VAN BOVEN HET VERZOENDEKSEL**

HOOFDSTUK 12. KERK EN SCHOOL

HOOFDSTUK 13. BEJAARDENTEHUIS REHOBOTH

**HOOFDSTUK 14. GEMEENTEN ONTSTAAN UIT DE GER. GEMEENTE TE
GOES,
WOLPHAARTSDUK 1912-1972.
BIEZELINGE.
HOEDEKENSKERKE**

**BIJLAGEN: Ds. A. F. Honkoop. HET ZEVENDE OF LAATSTE
KRUISWOORD. Preek over Mattheüs 27: 50 gehouden te Goes 8 april 1966**

HOOFDSTUK 1

VAN ROME TOT REFORMATIE

Een donkere nacht van bijgeloof en dwalingen omhulde in 't begin der zestiende eeuw de kerk van Rome. Reeds zweeg de stem van een Wiclef in Engeland, die het gewaagd had de boodschap van Gods Woord te brengen aan verloren zondaren. En ook had Bohemen de hervormer Johannes Huss verloren, die zijn geloof met de marteldood heeft moeten bezegelen. Langzaam maar zeker, kwam er ook in de Nederlanden verzet tegen de leer der heilige moederkerk en niet minder tegen de geestelijkheid, die uitgegroeid was tot een soort onschendbare kaste.

De grootste verdorvenheid was in de loop der Middeleeuwen doorgedrongen onder de priesters. Zij, die het volk in en onberispelijke levenswandel moesten voorgaan en anderen weg ter zaligheid wijzen, gaven zich over aan de schandelijkste ongebondenheid. De kloosters waren kweekplaatsen van gruwelijkste onzedelijkheid. De monniken brachten hun tijd in overdaad en luiheid door. Het gewone volk had echter die eerbied voor alles wat met de heilige moederkerk in verband stond.

Bij velen begon echter een levendige begeerte naar iets beters te ontstaan. Hun ogen gingen langzamerhand voor het diep verderf open en men keerde zich met afschuw van Rome af. De meesten sloegen geen geloof meer aan de onfeilbaarheid van de paus, die zich de Stedehouder van Christus noemde.

De eenvoudige monnik Maarten Luther bracht geheel Europa in beroering en het was de tijd, dat God Zijn Kerk uit het diensthuis van Rome zou halen. Maar tegelijkertijd begon de strijd van de machten der hel tegen de gemeente des Heeren. Met al hem ten dienste staande middelen trachtte de vijand dan ook vervloekte 'nije leer' uit te roeien.

Er volgde een tijd, een bange tijd van lijden en strijd. De machtige keizer Karel de Vijfde, die in het jaar 1515 als Heer der Nederlanden was ingehuldigd, was een felle tegenstander van de Hervorming. Voor hem bestond alleen de heilige moederkerk en voor andersdenkenden was er in zijn gewesten geen plaats. Streng plakkaten werden door hem uitgevaardigd om de onschuldige aanhangers van de 'nije leer' te vernietigen . . .

Als een getrouwe zoon der kerk vervolgde hij te vuur en te zwaard zijn 'beminde onderzaten', die zich in de godsdienst niet naar de voorschriften van mensen wilden schikken, maar naar Gods geboden wensten te leven. En om de heilige vader in Rome te believen, kocht hij diens gunst voor het leven van zijn trouwe onderdanen. Reeds in 1526 vaardigde keizer Karel de Vijfde het eerste plakkaat tegen de Hervorming uit. Luther, de monnik van Wittenberg werd voorgesteld als 'een duivel onder gedaente van een mensche, die de argelozen zocht te brengen ter eeuwige dood ende verdoemenisse'.

Luthers 'medeplegers, aanhangers en begunstigers', werden met de zwaarste straffen bedreigd en velen zouden straks 'om den gheloove in banden en pijnen gaan'.

Mocht de keizer al met dood en verderf dreigen, de nieuwe leer breidde zich steeds meer uit. Als God werkt, wie zal het dan keren? Geen enkel nietig en sterfelijk mens zou dat werk kunnen verhinderen, al leek het soms of de hel de overwinning zou behalen.

De kettermeesters Frans van der Hulst en Nicolaas van Egmond, twee 'geslagen

vijanden van alle geleerdheid en verlichting', die bij keizerlijk decreet waren aangesteld om onderzoek te doen naar de gehate Lutheranen, vonden ruimschoots werk, om hun onschuldige en vredelievende medeburgers voor de vierschaar der beruchte inquisitie te slepen, te pijnigen en te doden.

Op 1 juli 1523 moesten twee Augustijner monniken, Voës en Van Essen, de brandstapel op, omdat zij de leer van de moederkerk hadden veracht en alleen Christus als de enige Zaligmaker beleden. Midden in de vlammen gaven zij getuigenis van hun geloof en zongen: *Wij loven U, o God, wij prijzen Uwen Naam*, totdat de rook de stemmen verstikte en zij voorgoed verstomden. Maar hun gezang klinkt door in de storeloze eeuwigheid.

Zij waren de eersten die voor de 'nije leer' de marteldood stierven en hun geloof met hun bloed moesten bezegelen. Maarten Luther had ook van de dood van de beide martelaren gehoord en direct schreef de Hervormer een roerende brief aan de christenen in de Nederlanden.

'Alle lieve broeders, die in Holland, Brabant en Vlaanderen zijn, met alle gelovigen in Christus, genade en vrede van God, onze Vader en van onze Heere Jezus Christus:

Lof en dank zij de Vader aller barmhartigheid, Die ons in deze tijd wederom zien laat Zijn wonderbaar licht, dat tot dusver om onzer zonden wil, verborgen is geweest, terwijl Hij ons aan het gruwelijk geweld der duisternis heeft laten onderworpen zijn, en zo smadelijk dwalen en de antichrist dienen.

Maar nu is de tijd weer gekomen, dat wij der tortelduiven stem horen, en de bloemen opgaan in ons land (Hooglied 2 : 11 en 12). Aan welke vreugde gij niet deelachtig zijt, maar gij zijt de voornaamste geworden, aan wie zij zulk een vreugde en blijdschap beleefd hebben. Want het is u voor de hele wereld gegeven, het Evangelie niet alleen te horen en Christus te belijden, maar ook de eersten te zijn, die om Christus' wil schade en schande, nood en angst, gevaar en gevangenis lijden, en nu zo vol van vrucht en sterkte geworden zijt, dat gij het ook met uw eigen bloed begoten en bekrachtigd hebt, dewijl bij u die edele kleinodiën van Christus, Hendrik en Johannes, te Brussel hun leven gering geacht hebben, opdat Christus en Zijn Woord geprezen zouden worden.

O, hoe verachtelijk zijn die twee zielen ter dood gebracht, maar hoe heerlijk zullen zij met Christus wederkomen, en rechtvaardig richten degenen, door wie zij nu met onrecht gericht zijn. Ach, wat is het toch een geringe zaak, door de wereld geschandvlekt en gedood te worden, voor hen, die weten dat hun bloed kostelijk (Psalm 9 : 18; 72 : 14) en hun dood dierbaar is in Gods ogen, zoals de Psalmen zingen (Psalm 115 : 5).

Wat is de wereld tegenover God? Welk een lust en vreugde hebben alle engelen gezien aan deze twee zielen! Hoe gaarne zal het vuur van dit zondige leven tot het eeuwig leven van deze smaadt tot eeuwige heerlijkheid geholpen hebben! God zij geloofd en gezegend tot in eeuwigheid, dat wij beleefd hebben echte heiligen en waarachtige martelaren te zien en te horen, wij, die tot dusver zovele valse heiligen verheerlijkt en aangebeden hebben. Wij hier te lande zijn tot heden niet waardig geweest, zulk een tastbaar en waardig offer voor Christus te worden, hoewel ook vele van onze leden niet zonder vervolging geweest zijn en nog zijn.

Daarom, mijn geliefden, weest getroost en vrolijk in Christus, en laat ons danken voor de grote tekenen en wonderen, die Hij aangevangen heeft onder ons te doen. Hij heeft ons daar een vers, nieuw voorbeeld van Zijn leven voorgesteld. Nu is het tijd, dat het rijk Gods zich betone niet in woorden, maar in kracht. Hier kan men

leren, wat er gezegd is: Zijt geduldig in de verdrukking (Romeinen 12 : 2). *Voor een klein ogenblik* (sprak Jesaja, hoofdstuk 54 : 7) *heb Ik u verlaten, maar met grote ontfermingen zal ik u vergaderen.* En de 91ste Psalm vers 14 en 15: *In de benauwdheid zal Ik bij hem zijn, Ik zal hem er uittrekken, en zal hem verheerlijken.* Dewijl wij dan de tegenwoordige ellende zien, en troostelijke beloften hebben, zo laat ons de kracht vernieuwen, goedsmoeds zijn, en met vreugde ons laten slachten voor de Heere.

Hij heeft gezegd, Hij zal niet liegen: *Ook de haren uws hoofd zijn alle geteld* (Matth. 10: 30). En hoewel de tegenstanders der heiligen zullen belasteren als Hussieten, Wiclefieten, Luthersen, en zich beroemen over hun terdoodbrenging, het moet ons niet verwonderen, maar des te meer sterken; want het kruis van Christus móét lasteraars hebben. Onze rechter is echter niet ver; Hij zal een ander oordeel vellen; dat weten wij en zijn er zeker van.

Bidt voor ons, lieve broeders, en voor elkaar, opdat wij de één de ander de trouwe hand reiken, en allen in één geest ons houden aan ons hoofd Jezus Christus, Die u met genade sterke en volkomen toebereide ter eer van Zijn heilige Naam.

Hem zij prijs, lof en dank bij u en alle schepselen in eeuwigheid! Amen.

Maarten Luther

Ook in de noordelijke Nederlanden brak weldra de storm los. In 1523 werden de beroemde rechtsgeleerde Cornelis Hoen uit Delft en de Haagse rector Willem Gnapheus wegens ketterij in de gevangenis geworpen. En nog was het eerste deel van de zestiende eeuw niet verstreken, of in de Nederlanden werd een schavot opgericht. Op de 15e september 1525 stond Johannes Pistorius in het spotkleed aan de martelpaal.

'De dood is verslonden in de overwinninge Christi', juichte hij en terwijl de vlammen boven zijn hoofd sloegen, bad hij: *'Heere Jezus, vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen. O, Jezus, Zoon van God, gedenk, ontferm U mijner'*.

Overal werden de brandstapels en schavotten opgericht en duizenden stierven, na de gruwelijkste foltering in de gevangenissen.

De ketterse boeken werden echter bij honderden verspreid. Hans van Rumunde gaf in 1522 een Nederduitse vertaling uit van Luthers' Hoogduitse overzetting van het Nieuwe Testament, hoewel het drukken hiervan streng verboden was. In de eerstvolgende jaren verschenen minstens dertig verschillende uitgaven van gedeelten, of van geheel het Nieuwe Testament.

In 1526 gaf Jacob van Liesveldt, uit Antwerpen, een volledige Bijbel in het Nederlands uit. Hij verloor hierdoor zijn leven en werd voor deze misdaad onthoofd.

Nog geen jaar later voltooide Doen Pietersoen in 'de Enghelenborcht' te Amsterdam, tot 'Eere ende glorie des Almachtigen Gods en tot profijt aller in Christo gelovender Menschen', zijn uitgave van de Bijbel. Deze werd spoedig gevolgd door die van Willem Vorsterman en verschillende anderen.

De goede zaak der Hervorming ging ondanks de verscherpte 12 plakaten van oktober 1529, oktober 1531, september 1540 en 18 december 1544 onvermoeid verder. De 'nije leer' was niet meer te stuiten en hoe kon het ook anders. Het was immers Gods eigen werk.

Ook het beruchte en afschuwelijke stuk, dat in het jaar 1550 door de 'genadigen en goedertieren' Heer der Nederlandse gewesten, Karel de Vijfde werd uitgevaardigd

en dat schijnbaar alle ketterij met wortel en tak zou uitroeien, kon het werk der Hervorming niet verhinderen. De gemeente groeide onder de verdrukking, hoewel het aantal slachtoffers steeds vermeerderde. Wie zou het aantal mannen kunnen noemen, die 'metten sweerde' werden gedood en de vrouwen, die werden 'gedolven' (levend begraven)? Wie zou het aantal mensen kunnen tellen, die in het geheim in zakken werden genaaid en hun graf vonden op de bodem van een rivier of gracht? Zij stierven een smadelijke dood, maar de Heere was bij hen met Zijn Geest en genade en gaf hen de kracht om midden in de hevigste pijnen pal te staan als een rots. De vijanden konden met eigen ogen zien, wat Gods genade vermag, maar helaas, zij waren er totaal blind voor. Zij meenden een Gode welgevallig werk te doen. De geloofshelden, want dat zijn ze toch, gingen van de strijdende kerk over in de triomferende, want zij waren Gode gekocht met het bloed des Lams.

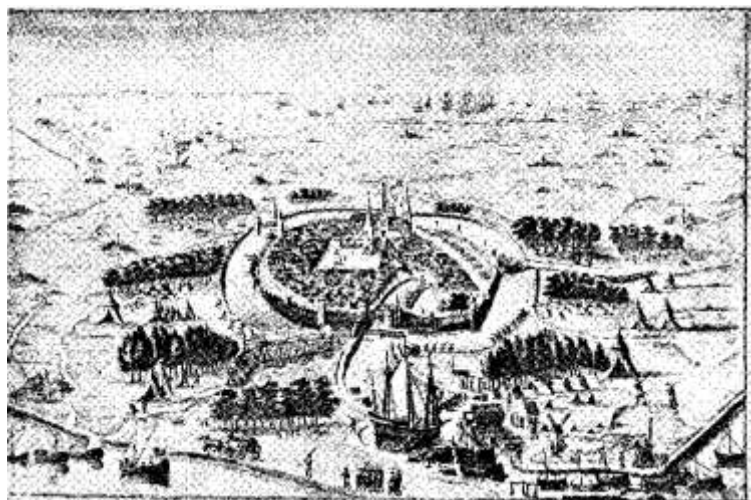
Zo brak onder donkere omstandigheden het jaar 1556 aan. Enkele maanden voor dien, op de 21e oktober 1555, had er in de grote zaal van het hof te Brussel een grote plechtigheid plaats gehad.

De machtige keizer Karel de Vijfde deed op die dag afstand van de regering en droeg de heerschappij over de Nederlanden over aan zijn zoon Philips. Leunend op de schouder van de jonge Willem van Oranje, die later goed en bloed zou geven voor de vrijheid van godsdienst en geweten van de Lage Landen aan de Noordzee, sprak de oude vorst met grote aandoening de rijksgroten toe. Hij verzekerde de afgevaardigden der verschillende gewesten, dat hij hen altijd in zijn gebeden hoopte te gedenken.

De keizer had alle krachten ingespannen om de Hervorming te vernietigen, maar het was hem niet gelukt. Duizenden had hij laten wurgen, verbranden, onthoofden enz. maar tevergeefs. Nu wilde Karel zich in de eenzaamheid terugtrekken, om in stille afzondering vrede te vinden voor zijn ziel, die door wroeging werd verteerd. De moordenaar heeft de vrede echter niet gevonden . . .

Nu was dan Philips, zijn zoon, Heer der Nederlanden geworden en hij had gezworen, alles voor zijn volk te zullen doen wat in zijn vermogen lag.

Maar . . . Philips bleek al spoedig een bloeddorstig dwingeland te zijn, die in wreedheid zijn vader overtrof. De 'heilige vader' in Rome noemde hem zijn trouwe en lieve zoon. Vervuld met een ongekennde haat tegen de ketters werden de plakaten direct verscherpt en streng uitgevoerd. De kerk ging een tijdperk van loutering tegemoet. Het goud moest in de smeltkroes, 'gout, door 't vier beproefd'. Een tachtigjarige worsteling zou volgen voor de vrijheid van godsdienst en geweten in de Landen aan de zee.

**Ontzet van Goes in 1572 door Mondragon.
De stad werd belegerd door de Watergeuzen**

Het is bekend, dat in de loop van de Tachtigjarige Oorlog steeds meer steden zich voor de Prins van Oranje verklaarden. Het zou te ver voeren dit alles in details te beschrijven.

In Goes was men echter zo vlug niet. In de Korte Geschiedenis van de Grote of Maria Magdalenakerk van de hand van F. van Dijk wordt vermeld:

'Tijdens het begin van onze vrijheidsoorlog tegen Spanje, regeerde in Goes een streng (rooms) katholieke maar niet Spaansgezinde magistraat. Vrij laat en noodgedwongen, ging Goes in 1577 over naar de zijde van de Prins. Maar met bepaalde condities aan welke Satisfactie (genoegdoening) moest worden gegeven. Hierover en onder deze titel heeft burgemeester Van de Spiegel indertijd (1777) een boek geschreven dat door de historici nog met ere wordt genoemd: De Satisfactie van Goes. De eerste conditie, uitgedrukt in niet mis te verstane termen, was, dat de oorspronkelijke Katholieke godsdienst onverkort zou worden gehandhaafd.

Ruim een jaar later verbrak een geringe minderheid van protestanten deze afspraak en bezette de Grote Kerk op zondag 5 oktober 1578. Dit heet de Alteratie, verandering (n.l. van religie). Oranje distancieerde zich hiervan nadrukkelijk, maar hij kon de zaak niet tegenhouden en heeft stellig veel door de vingers moeten zien. In Zeeland had de reformatie tot nog toe geen vaste voet gekregen. Wel gebeurde er van tijd tot tijd iets dat op anti-papisme leek en zich uitte in het schenden van beelden.

In een proclamatie van de magistraat (van Goes) lezen we:

'Alzoo ter kennis van mijne Heeren Bailiu, Burgemeesteren en schepenen is gecomen datter eenige geweest zijn die tegens alle goede loffelijcke, Goddelijcke ende immemorale (sinds onheuglijke tijden) ordonnantiën van de Heilige Kercke ende genouch van onsen ouden Heyligen Christenen gelove, hen selve vervoordert hebben het beeld van onzen Heere, staende voor de noortsijde van de prochiekercke deser stede, de vingeren af te smiten ende andersins te schandaliseren, tenderende alle het selve te doen daertoe alsof er eenige wezen die begeeren soudon omme den execrabelen oproer van de voorledene beeldt storm wederomme te renoveren ende te vernieuwen die nu met de gratie Gods gestilt ende ter neder geleyt is (bedwongen, namelijk de beeldenstorm van 1566) etc.

Men loofde 25 keizerguldens uit voor wie de daders zou aanbrengen. Dit was echter maar een incident.

In september 1618 overkwam de gemeente Goes een grote ramp. Een zekere Hans de schaliedekker moest werkzaamheden aan de Maria Magdalenakerk verrichten. Hij was in de morgen van 11 september bezig met het stoppen en solderen van enkele goten van het koor, maar ging om elf uur schaften, zijn vuurpot achterlatend op het dak. Het was prachtig weer, maar zo hoog is er rond een groot gebouw altijd trek en zo is het gekomen dat 'recht op de middach' de kerk in lichter laaie stond, 'ende de voorsegde Hans de schaliedekker den brand siende en datter geen helpen aen en was is terstont wechgelopen'.

Het was dinsdag, marktdag, dus was er veel volk in de stad. Men snelde toe om te blussen: 'de burgers waren seer vigilant tot slissinge', behalve Hans Hendriks, die de benen nam. In drie uur tijds brandde het gehele gebouw af, de toren stortte in, maar het interieur van het koor bleef, dank zij de stenen overwelving, grotendeels gespaard, onder meer de uit 1594 daterende preekstoel.

De Maria Magdalenakerk werd herbouwd en verkreeg de bestaande vorm. Inmiddels was de kerk (1578) reeds lang overgegaan in Hervormde handen. Het tijdperk van de Gouden Eeuw was aangebroken en vooral in Goes kon men op geestelijk terrein spreken van een Gouden Eeuw. Maar daarover in de volgende hoofdstukken.

HOOFDSTUK 2

DE KERK IN DE GOUDEN EEUW

Nadat, zoals we in het eerste hoofdstuk gezien hebben, de Heere Zijn Kerk uit het diensthuis van Rome had uitgeleid, staken er al spoedig nieuwe vijanden de kop op. Immers door alle tijden heen wordt de ware Kerk met een hoofdletter, niet geduld op de wereld.

Tijdens het Twaalfjarig bestand werd de kerk van Nederland door een valse leer bedreigd. Sommige predikanten begonnen leerstellingen te verkondigen, die volkomen in strijd zijn met de belijdenis der gereformeerde kerk en hoewel men alles in het werk stelde om hen van deze dwalingen te overtuigen, werden hun gevoelens door Arminius, hoogleraar te Leiden, hoe langer hoe meer verbreid. Arminius en zijn aanhangers beweerden, dat hun leer zeer goed met de belijdenis der kerk overeenkwam.

De Leidse hoogleraar Gomarus toonde echter aan, dat door Arminius de waarheid, dat wij uit onszelf onbekwaam zijn tot enig goed en daarom uit genade moeten zalig worden, werd tegengesproken. Het was dus dezelfde strijd die eenmaal Augustinus ook moest voeren.

Ook na de dood van Arminius werd de strijd voortgezet. Zijn leer had nu in het gehele land aanhangers gevonden. Gomarus had er meer dan eens op aangedrongen, dat de geschilpunten kerkelijk behandeld zouden worden, maar de aanhangers van Arminius wilden daar niet van horen. Zij zochten, vooral in Holland de steun bij de regering. In 1610 dienden zij bij de Staten van Holland een geschrift in, waarin zij hun leer verdedigden. Sinds die tijd werden zij remonstranten genoemd. De aanhangers van Gomarus weerlegden de inhoud van dit geschrift en werden daarom 'contra-remonstranten' genoemd.

Vele leden van de Staten van Holland waren de leer der remonstranten toegedaan. Ook Oldenbarnevelt, die als raadpensionaris grote invloed had, koos hun partij. De contraremonstranten drongen er op aan, dat er een Nationale Synode zou worden bijeengeroepen om de zaak te onderzoeken.

De Staten van Holland weigerden echter hun toestemming te geven. Zij wilden de zaak zelf beslissen. Zij namen het besluit, dat in elke stad de stedelijke regering de macht zou hebben de godsdienstzaken te regelen. In vele plaatsen werden nu de predikanten afgezet en kwamen er remonstranten voor in de plaats. De kerken werden eveneens door de remonstranten in bezit genomen.

De Gereformeerden, die hun godsdienstoefeningen nu in huizen of schuren hielden, werden met een geldboete gestraft. Tenslotte koos Prins Maurits de zijde van de Gereformeerden en hij woonde in de Haagse kloosterkerk een godsdienstoefening bij van de contra-remonstranten.

Ook de andere provincies drongen er op aan, dat er een Nationale Synode zou worden gehouden, maar de Staten van Holland bleven onverzettelijk. In 1617 namen zij het besluit, dat aan de stedelijke regering werd vergund krijgsvolk in dienst te nemen om desnoods met geweld het gezag der plaatselijke regering te kunnen handhaven. Dit gebeurde dan ook in enkele steden. De Algemene Staten verklaarden echter niet te zullen dulden, dat de Staten van Holland andere provincies de wet zouden voorschrijven. Zij verlangden, dat het krijgsvolk werd afgedankt, en dat er te Dordrecht een Nationale Synode zou worden gehouden. De Staten van Holland gaven het echter niet op.

De Staten-Generaal zonden nu Prins Maurits naar Utrecht, waar de remonstranten de meeste macht hadden, om de 'waardgelders' af te danken. De Staten van Utrecht wilden hieraan geen gehoor geven en toen riep Prins Maurits de bezetting bijeen en gaf bevel om de wapens neer te leggen. Onmiddellijk werd dit bevel opgevolgd en het duurde niet lang of de regering werd veranderd en aan de gereformeerden vrijheid van godsdienst gegeven. In de andere steden gebeurde hetzelfde.

De Algemene Staten lieten Oldenbarneveld gevangen nemen en de grijze staatsman verloor het leven op het schavot.

Nu was de tegenstand der Staten van Holland gebroken en kon er een Nationale Synode bijeengeroepen worden. Men besloot die in Dordrecht te houden. Tijdens de Synode werd de leer der remonstranten onderzocht en in strijd bevonden met Gods Woord en de belijdenis der kerk en daarom verworpen. De remonstrantse predikanten werden afgezet. Er werden vijf Artikelen tegen de remonstranten opgesteld en deze werden bij de Belijdenisgeschriften der kerk gevoegd.

De grote Dordtse Synode in 1618 (Geschiedenis van het ontstaan der Statenvertaling door D. Nauta) heeft ook aan het langdurige tijdperk van mislukte pogingen om aan het volk van Nederland een nieuwe Bijbel te geven een einde gemaakt. Dit wil echter niet zeggen, dat al het werken en streven vanaf 1571 vruchteloos zou zijn geweest. Want behalve dat de Statenvertalers later van de gegevens van Marnix van St. Aldegonde en Ds. Helmichius hebben gebruik gemaakt, konden de kerken in Dordrecht beschikken over een rijke ervaring van vele jaren.

Drie punten waren er, die reeds bij voorbaat vaststonden.

- In de eerste plaats was men er van overtuigd, dat de herziening van de bestaande overzetting niet de juiste oplossing was. Een geheel nieuwe vertaling uit de grondtalen der Heilige Schrift zou alleen de kerken voldoening kunnen geven.
- In de tweede plaats wensten de kerken, dat bij de keuze van de mannen, aan wie het werk der Bijbelvertaling zou worden toevertrouwd, uiterst zorgvuldig te werk moest worden gegaan. Het moesten niet alleen geleerde predikanten, maar oók door God geleerden voor eigen hart en leven zijn, en zij moesten het volle vertrouwen hebben van de kerken.
- In de derde plaats was er geen twijfel aan, of het gewichtige werk der Bijbelvertaling zou alleen tot stand kunnen komen met de hulp van de Staten-Generaal. Speciaal de kosten zouden de Staten voor hun rekening moeten nemen. De Staten hebben dit dan ook gedaan. Het was in die tijd vrijwel onmogelijk, zonder de Staten-Generaal, dit grote werk tot een goed einde te brengen. Dit moet ook gezien worden in het kader van de betrekkingen tussen kerk en overheid.

Het eerste punt, dat op de Synode van Dordrecht werd behandeld, was de zaak der Bijbelvertaling. Op maandag 19 november opende de praeses, Ds. Johannes Bogerman, de vergadering met gebed. Van eenvoudige en tevens diepe vroomheid getuigen zijn woorden, wanneer hij uit naam van die achtbare vergadering van geleerden en theologen uit binnen- en buitenland, de God der vaderen aanroep:

'Wij zijn Uw knechten, tot dit Uw werk door U geroepen, in Uw Naam bijeengekomen. Van U alleen zijn wij in dit werk geheel afhankelijk. Zult Gij zovele harten, die op U vertrouwen, tot U opzien en Uw hulp in Uw eigen zaak afsmecken, teleurstellen en verlaten? Neen, Heere, dat zult Gij niet doen. Het tegendeel leert ons Uw Woord, en eveneens de Geest der aanneming tot kinderen en des geloofs,

die Gij ons geschonken hebt. En al zoudt Gij niet op ons vooral acht geven (wat verre zij), zult Gij niet het oog slaan op de kudde Uwer weide, om wier wil wij hier bijeen zijn? Uw wijnstok is het, die Gij geplant hebt met Uw hand . . . Maar waarlijk, in onszelf zijn wij in al deze dingen één en al duisternis, en de onbekwaamheid zelf om iets goeds van heilzame aard te bedenken, te willen of te volbrengen. Wijs Gij dan, o Heere, in deze zware en hemelse arbeid ons de weg, die wij veilig kunnen inslaan, zonder gevaar vervolgen en op gelukkige wijze, alsmede met een zuivere consciëntie ten einde toe aflopen. Geef ons, die in de Naam Uws Zoons zijn vergaderd, overeenkomstig Uw beloften, Uw Geest, de Geest der waarheid, der wijsheid, der voorzichtigheid, der onderscheiding, des vredes en der liefde, als praeses, als leidsman en als leraar. Open de ogen onzes verstands, ontsteek de fakkel der zaligmakende kennis in ons, en leidt ons in Uw waarheid, opdat wij aanschouwen de wonderen Uwer wet. Maak onze wil vrij van alle aanklevende boosheid, wederspanningheid en halsstarrigheid. Buig en neig de wil tot die dingen, welke U welgevallig en aangenaam zijn. Wijd en heilig al onze begeerten te Uwen gunste, opdat wij niets bedenken, overleggen, willen, verlangen, uitspreken en besluiten dan wat met Uw Woord overeenstemt, U aangenaam en Uw kerk bovenal nuttig is.

Ontsteek ons in ijver voor Uw eer, in ijver voor Uw geboden, in ijver voor Uw kostbare waarheid, in ijver voor Uw huis, in ijver voor de vrede en de eensgezindheid, welke Gij wilt. Laat niet toe, o Vader, dat wij ooit, zelfs een haarbreed, hetzij naar links, hetzij naar rechts, van dat doel zouden worden afgevoerd door enige vleselijke begeerte of door wereldlijke overwegingen.

Geef dat wij altijd mogen bedenken, dat wij bezig zijn voor het aangezicht van U en van Uw heilige engelen'.

Na dit gebed herinnerde Ds. Bogerman de vele binnenlandse en buitenlandse afgevaardigden er aan, dat men in de omringende landen in het bezit was van een goede Bijbelvertaling, terwijl de Nederlandse vertaling, die uit andere vertalingen was afgeleid, wemelde van de fouten. Hij wees er op, dat reeds lang de behoefte aan een nieuwe overzetting van de Bijbel werd gevoeld, maar dat er ondanks vorige Synode-besluiten niets van terecht was gekomen. Met nadruk stelde Ds. Bogerman, dat het noodzakelijk was een nieuwe vertaling van Gods Woord aan het volk van Nederland te geven.

Ds. Bogerman eindigde met aan de Synode drie vragen voor te leggen, n.l. of het ontwerpen van een nieuwe Bijbelvertaling noodzakelijk en in het belang der kerk zou zijn. Op welke wijze deze het best tot nut en welzijn der kerken kon worden uitgevoerd, en aan hoeveel personen en aan wie deze zo gewichtige zaak moest worden toevertrouwd.

Over de eerste vraag was er bij de Synode grote overeenstemming. Alleen de remonstrant Fredericio beweerde, dat de oude en gebruikelijke vertaling moest worden gehandhaafd. Enkel en alleen waren voor verbetering van de bestaande Bijbel.

In dit verband merkte Ds. Caspar Sibelius op, dat hij het beter achtte een nieuw gebouw van Bijbelvertaling op te trekken dan de wanden van de oude, lang gebruikte overzetting op te lappen en te herstellen.

Ook de boekdrukkers maakten bezwaar tegen de uitgave van een nieuwe Nederlandse Bijbel. Zij beweerden nog 80.000 exemplaren van de oude Bijbel in voorraad te hebben. De Synode is echter niet op deze bezwaren ingegaan en zij kwam tot de uitspraak, dat een overzetting uit de grondtalen der Heilige Schrift

beslist noodzakelijk was. De oude vertaling krioelde immers van de fouten.

De Synode was van mening, dat de vertalers zich geheel aan hun werk zouden moeten kunnen geven en dat zij van alle functies en werkzaamheden moesten worden ontheven. Met meerderheid van stemmen werd besloten, dat de vertalers zich in een academische stad zouden vestigen, waar zij van een bibliotheek konden gebruik maken. Zij konden dan tevens op gemakkelijke wijze de hoogleraren in de theologie of in de Hebreeuwse en Griekse talen raadplegen.

Tenslotte wees Ds. Johannes Bogerman de Nationale Synode er op, dat het noodzakelijk was, dat de vertalers, godzalige mannen waren, die door genade door God Zelf, van dood levend zijn gemaakt en dat niet uitsluitend moest worden gelet op iemands bekwaamheid. Anders, zo zei hij, zou deze hoogstgewijde arbeid der Bijbelvertaling aan de kerk minder welgevallig zijn.

Daarna werden door de Synode de volgende personen gekozen. Voor de vertaling van het Oude Testament: Johannes Bogerman uit Leeuwarden; Willem Baudartius uit Zutphen; en Geson Bucerus uit Veere.

Voor de vertaling van het Nieuwe Testament werden gekozen: Jacobus Rolandus uit Amsterdam; Hermannus Faulkelius uit Middelburg en Petrus Cornelisz uit Enkhuizen. Tegelijkertijd werden voor bovengenoemde predikanten plaatsvervangers benoemd.

Tijdens de zitting van de 27e november 1618 kwam de Synode met de plannen voor een nieuwe Bijbelvertaling gereed. Uit alle dingen bleek, dat de Synode met de grootste nauwgezetheid was te werk gegaan. Het enige doel was het Woord van God zo zuiver mogelijk aan het volk te geven.

Uit naam van de Nederlandse kerken besloot de Synode van Dordrecht de Staten-Generaal te verzoeken hun medewerking te willen verlenen tot de uitvoering van de genomen besluiten. Tot deputaten werden benoemd: Johannes Bogerman, Hermannus Faulkelius en Festus Hommius, terwijl de hoogleraar Johannes Polyander aan hen werd toegevoegd.

Op woensdag 29 mei 1619 besloot de Nationale Synode op plechtige wijze haar zittingen. Reeds de volgende dag dienden de deputaten hun verzoekschrift in bij de Staten-Generaal. Dit verzoekschrift luidt als volgt:

'Ende alsoo by dese Synode oock nodig bevonden is, dat de Nederlantsche kercken, na het exempel van alle Gereformeerde kercken, van andere Natiën ende Talen, moghen hebben een goede ende getrouwe Oversettinge des Ouden ende Nieuwen Testaments in goed Nederlantsch uyt de originele Talen uytgedrukt (gelijck ook in voorgaende Synoden Nationael dickwils is geresolveert, ende volgens dien dit werck door ordre van Uwe Hooch Mogen bij wylen den Edelen Heere van Sanctadegonde, ende na hem van Wernerus Helmichius ende Amoldus Comely begonnen is geweest), so heeft de Synode tot dien eynde, opt goed vinden van uwe Hoch Mogen gedeputeert drij kerckendienaren tot de Oversettinge des Ouden Testaments, ende noch drij andere tot de Oversettinge des Nieuwen Testaments ende der Apocryphe Boecken, dewelcke om dit werck te beter te voorderen, ende des te spoediger tselve te moghen voltrecken, onderdes soudén vaceren van alle kerckelycke diensten ende in een plaetse tsamen besoigneren: Ende alsoo tot sulck een werck, volgens dese ordre, merckelycke Oncosten sullen gedaen moeten worden, so versoeckt de Synodus mede dat uwe Hooch Mog. gelieve deze ordre goet te vinden, ende daertoe te ordonneren sodanighe pennigen als tot draghen van

deselve kosten noodigh sal wesen . .

Toch heeft het nog verschillende jaren geduurd voordat de Statenvertaling tot stand kwam. Het ingediende verzoekschrift verdween in het archief.

De drie maanden, die de Synode had aangenomen, die voldoende zouden zijn voor het nemen van de voorbereidende maatregelen, zijn echter aangegroeid tot jaren. Dit was niet geheel onbegrijpelijk. Door de overheid moesten eerst de remonstrantse predikanten worden gedeporteerd en na het Twaalfjarig Bestand kostte de oorlog tegen Spanje veel geld.

Het was pas in 1626, dat op de Papengracht te Leiden de vertalers met de Bijbelvertaling begonnen. Ze hadden ondertussen niet stil gezeten. Ieder had al op eigen houtje aan vertalen gedaan.

De vertalers van het Oude Testament besloten elk een derde gedeelte te nemen; die van het Nieuwe Testament vertaalden ieder voor zich alle boeken, waarna men de verschillende vertalingen ging vergelijken.

Intussen waren reeds vier van de aangewezen vertalers gestorven en werden Walaeus en Hommius, beiden hoogleraar te Leiden, aangewezen om de plaats van de overledenen in te nemen. Er waren toen dus vier vertalers.

Men maakte bij de vertaling gebruik van de bestaande gedeelten, en verder van de Vulgata (de Griekse Bijbel), de Lutherse Bijbel, de Engelse vertaling en de Bijbels van Zurich en Genève.

Toen de vertalers na enkele jaren klaar waren, werden er door de Synode zes revisors benoemd, die de nieuwe Bijbel moesten corrigeren. De bekendsten hiervan waren Revius, Polyander, Lubbertus en Gomarus.

In 1635, toen de pest in Leiden woedde bleven alle revisors met hun gezinnen gespaard, hoewel er soms 1500 mensen in één week aan deze vreselijke ziekte stierven.

Na jaren van peinzen, vergelijken en studeren kwam eindelijk de Bijbelvertaling gereed.

Op 29 juli 1637 werd de nieuwe Bijbel, in paars fluweel gebonden, aan de Staten-Generaal aangeboden. Helaas kon de grote voorvechter van de Statenvertaling, voorzitter Johannes Bogerman, deze plechtigheid niet bijwonen. Op 11 september van hetzelfde jaar stierf hij.

Doordat de Staten-Generaal door een akte van autorisatie deze Bijbel bekrachtigde, kreeg het nieuwe werk al gauw de naam van Statenvertaling of **Statenbijbel**.

Toch heeft het nog jaren geduurd vóór de Statenbijbel op elke kansel lag. Het verzet tegen de 'moderne' Bijbel was in het begin nogal groot. Ook vertoonde de nieuwe Bijbel in het begin veel drukfouten en was correctie telkens weer nodig. De beste uitgave, dus zonder te veel drukfouten, was die van de drukkers Hendrick en Jacob Keur te Dordrecht.

Geweldig is de invloed geweest, die de Statenbijbel op ons volk, op zijn taal en cultuur heeft uitgeoefend. En niet alleen in ons land werd de nieuwe Bijbel gebruikt, ook in de Duitse stad Emden werd de Statenbijbel ingevoerd. Ook in Zuid-Afrika kwam de Statenbijbel op de kansels en Czaar Peter de Grote gaf bevel de Nederlandse Bijbel in het Russisch te vertalen.

HOOFDSTUK 3

HERMANNUS WITSIUS EN BERNARDUS SMYTEGELT

HERMANNUS WITSIUS

Goes heeft het voorrecht gehad, dat enkele mannen van de Nadere Reformatie de gemeente hebben gediend. Onder de Nadere Reformatie verstaan wij een beweging in de zeventiende eeuw, die reageerde tegen de dode orthodoxie en de verwereldlijking van het christendom in de kerk der Reformatie en aandrang op persoonlijke beleving van het geloof. De oorsprong ligt in Engeland en vandaar verplaatste zij zich naar Nederland en Duitsland.

Een van deze mannen was de bekende Ds. Witsius. Op 12 februari 1636 werd Herman Wits te Enkhuizen geboren en studeerde in Utrecht en Groningen, waar hij onder de invloed kwam van de hoogleraren Voetius, Hoonbeek en Maresius en ook van Ds. Van den Bogaard te Utrecht.

In 1657 werd Witsius predikant te Westwoud, terwijl hij in 1661 naar Wormer vertrok. In het begin van 1666 was in de gemeente Goes een van de vier predikantsplaatsen vacant. Er moest dus een nieuwe predikant worden beroepen. De gedeputeerden van de Magistraat van Goes gaven op de vergadering van het Collegium Qualificatum de mening te kennen, dat het beter was om een Zeeuwse predikant te beroepen, 'alsoo haar Achtbaerheden oordelen in de selve bequaem stoffe van personen te wesen ende het winter saysoen ende gesloten water lange soude kommen het over ende weer reysen beletten ende alsoo de verkiesinge verachten'.

Vier kandidaten werden uitgekozen, maar naast drie Zeeuwse predikanten kwam ook de naam van Ds. Hermannus Witsius uit Wormer voor op de lijst. Een hoorcommissie reisde naar Wormer en het eindoordeel van deze commissie over alle vier de predikanten was, 'dat der selver gaven, leven ende ommeganck op het hoochste prijselijck en stichtelijck syn'.

Met meerderheid van stemmen werd echter Ds. Witsius beroepen. De koster van de kerk van Goes moest de beroepsbrief schrijven en verzenden.

Niet lang daarna vertrok de nestor van de Goese predikanten Ds. Barenzonius naar Wormer, om dit beroep met Ds. Witsius en de kerkenraad te bespreken.

Deze Ds. Barenzonius had dichterlijke gaven. Een van zijn bekendste dichtwerken was: 'Niet dan Jezus', waarvan drie regels overbekendheid kregen. Deze drie regels worden ook nu nog door veel van onze predikanten gebruikt n.l.:

*'Geef mij Jezus of ik sterf,
Sonder Jezus is geen leven,
Maar een eeuwige ziel verderf'.*

Ds. Witsius had het moeilijk met dit beroep, maar hij verklaarde dat hij het beroep van de gemeente Goes in de vreze Gods zou aanvaarden.

In Wormer betreurde men het vertrek van de geliefde leraar, die op 20 juni 1666 in de Maria Magdalenakerk te Goes op plechtige wijze als herder en leraar werd bevestigd.

In Goes had de nieuwe leraar het buitengewoon goed naar zijn zin. Hij had het er goed en was bijzonder aan de gemeente gehecht. Zó goed, dat hij later meermalen heeft gezegd, dat hij nooit rustiger en goeder: tijd heeft gehad, dan in het stadje Goes.

In zijn kort na zijn vertrek uit Goes geschreven '**Twist des Heeren**', vermeldt Ds. **Witsius**:

'Met rust en lust nam ik het werk des Heeren waer in de bloeyende Gemeente van Goes, die my, na veel stormen elders doorgestaen, tot een lieflijke Haven verstrekte. Ick sag daer onder Gods zegen, en door den dienst van mijn trouwe Medehulperen, allerley devote oeffeningen in bloey, de kracht der Godtsaligheydt in groey, de gemoederen in eendracht, en de Uytverkoorne Gods, hant aen hant met yver op de Hemelreis. Ondankbaer soud ick zijn, soo ick het vergat, en trouwloos tegen het geslagte van Gods Kinderen, soo ick het verheelde, met wat een liefde en toegenegentheyt ick daer ontfanghen, bejegent en tot den einde toe overlade wierde. De geheugenisse van die dierbare liefdetranen heeft nog macht genoeg om mijn harte te doen smelten, en het papier te doen doorvloeyen daer ick dit op schrijf.

Mijn Mede-broederen, Mannen, die getuigenisse hebben van alle en van de waerheyt selfs, vond ick in soo heylige een-hartigheyt te samen verknoght, dat ick twijffel offer een Kercke in Nederlandt is die van dat gheluch met soo veel reden roemen kan. Geen strijt kenden wy als van liefde onder malkanderen, van yver voor het goede, en van haat tegen de sonde. Nijdigheyt en jalousie, kraekelen en kibbelingen, ware by ons onbekende en verfoeyde namen.

De soete ervarentheydt leerde ons, wat kracht er was om het werck des Diensters syn rechte klem te geeven, niet in een drievoudigh, maer in een viervoudigh snoer, niet licht te breecken. Daerom quamen wy by malkanderen in soetigheyt heymelijck raedtleghen, wy wandelden in geselschap ten Huyse Godes. Wy woonden malkanders Predication niet alleen maer oock Catechisatie en andere openbare oeffeninge bij: en 't geen de eene gisteren geleert hadde, dat gingh de andere heden bevestigen en de Gemeente aenprijzen. Nooyt vermerckte men de minste schijn van tegenstrijdigheyt in de leere, gelijkse oock niet en was in de Gemoederen. 't Was my een vermaeck haer als Hooghvliegende Arends soo dicht ick konde na te houden, gelijk Gregorius Nazianzenus (een kerkvader) eertijds seyde toen hy sijn Vader tot een noothulp was toegevoeght.

En Godt verblijdde daer mijn jeught, dewijl sy niet verachte haren ouderdom. Ick hadde door Godts genade geleert wat eerbiedigheyt ick de grijze hayren schuldig ben, en voor al een ouderdom die niet met het Wit van grijsheyt maer van Deugden pronkt. En sy beminde de volveerdigheyt mijner jonkheydt, die ik door hare rijpe ervarentheydt willig stuyren liet. Dus gingen we de Gemeente voor, die ons op dat selve spoor na tradt, en wandelende in de vreeze des Heeren, en de vertroostinghe des Heyligen Geestes, vermenigvuldicht wierd'.

Lang zou deze geleerde en van God geleerde predikant echter niet in Goes blijven. Eind 1667 werd hij beroepen door de gemeente Leeuwarden en het hart van Ds. Witsius werd overgebogen om dit beroep aan te nemen. Persoonlijk was hij liever in Goes gebleven, maar het mocht niet zo zijn.

Hij zei er zelf van: 'Had ick selve Meester van mijn schickingen moghen zijn, 'k soud ghewenscht hebben, dat ick mij in die stille Haven, ten minsten noch voor eenige tijdt, had mogen uytrusten. Want ick sagh de Ruste datse goet, en het landt dattet lustigh was. Maer doe het Godt de Alderhoogste anders beliefde, en wilde noch moghte ick sijnen monde niet wederspannigh weesen'.

Witsius ging naar Leeuwarden met de opdracht van zijn grote Zender: *Heb Ik het u niet bevolen? Wees sterk en heb goede moed, verschrik niet en ontzet u niet; want de Heere uw God is met u alom waar gij henegaat* (Jozua 1 : 9).

Ds. Witsius heeft met veel zegen in Goes gearbeid. Later (in 1675) werd hij

benoemd als hoogleraar in Franeker, in 1680 te Utrecht en in 1698 in Leiden.

Hermannus Witsius was een man, die in de lijn van de Dordtse Synode een christelijke levenswandel voorstond, of wel de 'practische theologie'.

In zijn nagelaten werken, o.a.: 'Practijcke des Christendoms' (1665) en 'Twist des Heeren' (1669) zegt hij: Een godvruchtige levenswandel is de ziel en het merg van het christendom. Het gaat om de godzaligheid, die haar zetel heeft in de verborgen mens des harten. De Heilige Schrift is de enige en volmaakte regel voor geloof en leven. De Bijbel is een testament van onze Hemelse Vader; hij is een vriendelijke brief uit de hemel, vol van de wijsheid Gods en vol van de Heilige Geest, Wiens adem erover gegaan is. Men moet er elke dag tijd voor nemen en huiselijke godsdienstoefeningen houden.

Het heilige en heerlijke leven van Christus is ook het volmaakte voorbeeld voor ons nieuwe leven. Door middel van de navolging van Christus - in Zijn nederigheid, getrouwheid, liefde, geduld, ijver, standvastigheid en vooral in Zijn heiligheid - kunnen wij Hem gelijkvormig worden. De eerste les, die men in de school van Jezus moet leren, is zelfverloochening, waaronder te verstaan is, dat wij de zonden verzaken, het niet van de wereld verwachten en in diepe ootmoed leven. Zij behoren zichzelf niet toe, laten zij daarom, voor zover dat geoorloofd is, zichzelf en al het hunne vergeten. Zij behoren God toe, laten zij daarom voor Hem leven en sterven.

Sommige kinderen Gods maken geestelijke verlatingen door. God kan er een bijzondere bedoeling mee hebben als Hij de Zijnen in zulk een troosteloze toestand brengt en laat. Maar gewoonlijk is het om hen te beproeven, opdat zij zich over hun zonden verootmoedigen, de genade te naarstiger zoeken en leren leven door geloof en niet door aanschouwen. Hoe iemand zich dan gedragen moet? Dat hij betrouwe op de Naam des Heeren en steune op zijn God. Men moet niet toegeven aan hopeloze gedachten, maar zich met ernstige gebeden tot God wenden.

Er wordt zelfs een voorbeeld van zulk een gebed gegeven. Overigens hangt de zaligheid niet af van de verzekerdheid, die wij tot onze troost gevoelen maar van de echtheid van ons geloof.

Witsius dringt steeds aan op zelfonderzoek. Het is nuttig en nodig. Men moet niet alleen dagelijks zijn daden nagaan, maar zich vooral ook afvragen, of zijn staat goed is of niet, en indien het eerste het geval is, of er ook vorderingen te bespeuren zijn. In de aanvangsperiode van het geestelijke leven is het toenemen doorgaans duidelijker dan later. Men ziet de wijzer van een klok niet bewegen, maar men bemerkt wel, dat hij vooruitgegaan is . . . Men ziet een boom niet groeien, maar na verloop van tijd blijkt hij groter geworden te zijn.

De werkelijkheid was echter anders dan het werkelijke christelijke leven, zoals het behoort te zijn. In zijn boek 'Twist des Heeren met syn Wijngaert' komt dit duidelijk uit als Witsius schrijft: De geestelijke godzaligheid schuilt hier en daar in een vergeten hoekje. Het gevolg daarvan is, dat het met het godsdienstig leven treurig gesteld is. Het lezen in de Bijbel wordt nagelaten, het gebed vergeten, de huiselijke godsdienstoefeningen verwaarloosd, enz. . . .

Bernardus Smytegelt

Een van de leerlingen van Witsius op de hogeschool te Utrecht was Bernardus Smytegelt. Op de 20ste augustus van het veelbewogen jaar 1665 (Tweede Engelse Oorlog) werd Bernardus Smytegelt geboren in Goes. Zijn vader was boekverkoper in deze stad en van zijn beide ouders werd gezegd, dat ze niet alleen Godvruchtige echtgenoten, maar ook voorbeelden in de samenleving waren.

Nog voor dat de kleine Bernardus geboren was, wijdde zijn moeder haar kind, zoals eens een Hanna, de Heere toe, en wat zij zelf verlangd had, bleek al spoedig in het hart van haar zoon te zijn. Reeds als kind had Bernardus een begeerte om predikant te worden en te mogen arbeiden in de grote wijngaard om zondaren tot Christus te mogen brengen. Zo groeide de kleine Bernardus op tot een knaap en toen reeds bestrafte hij zijn makkers wanneer zij iets spraken of deden, wat in zijn ogen onbetamelijk was.

In Goes bezocht hij de Latijnse school met goed gevolg en op zijn achttiende jaar werd hij met lof student in de theologie aan de hogeschool te Utrecht. Daar onderscheidde hij zich door zijn

32 ijver en schranderheid en werd hij door zijn godsvrucht tegen de uitpattingen bewaard. Om wereldse vermaken bekommerde hij zich niet; hij had alleen maar het grote doel voor ogen: Christus prediken aan arme zondaren. Het was hem er niet om te doen uit te blinken bij zijn medestudenten, maar het was:

*Een and're schat, van hoger waarde,
Is 't waar ik met mijn ziel naar hijg;
En mij genoeg als ik op de aarde,
De kost maar voor dit leven krijg.*

Vier jaar studeerde hij in Utrecht en nadat hij in 1687 proponent was geworden bij de Classis van Zuid-Beveland, werd hij reeds in 1689 tot predikant te Borssele beroepen. Hij nam dit beroep aan en zo mocht hij zonder bezwaren gaan arbeiden in de bediening van Gods Woord.

Vreugde heerste er in de gemeente van Borssele. Vanaf het begin had Smytegelt het volk aan zijn kant, daar hij bewees, dat hij zijn studietijd goed had besteed. Een tijdgenote noemde hem 'het wonder zijner eeuw', wat natuurlijk sterk overtrokken was, want Smytegelt was óók een mens!

Lang heeft Ds. Smytegelt niet in Borssele gewerkt. Drie jaar na zijn bevestiging werd hij naar zijn geboortestad beroepen. Ds. Bernardus nam dit beroep aan en vertrok naar Goes.

Later zou de gemeente van Borssele een andere Smytegelt als herder en leraar krijgen, namelijk Ds. **Marinus Smytegelt**, een neef van Bernardus. Deze Ds. Marinus Smytegelt is eerder gestorven dan zijn neef Bernardus. In de Keurstoffen van Ds. Bernardus Smytegelt kan men een predicatie vinden over Job 36 : 23: 'Wie heeft Hem gesteld over zijn weg?', die is gepredikt na een ernstige ziekte van Ds. Bernardus en het overlijden van zijn neef Ds. Marinus Smytegelt te Borssele.

Met grote zegen mocht Ds. Smytegelt in zijn nieuwe gemeente naast drie andere predikanten arbeiden, zó zelfs, dat sommigen zeiden, dat de oude tijd van Ds. Witsius teruggekeerd scheen te zijn.

Drie jaar was hij in Goes werkzaam, toen het beroep van de gemeente Middelburg hem bereikte. Hij nam het beroep aan en ging naar Middelburg om de opvolger te zijn van Ds. Thilenus, hoofd der Voetianen. Deze Ds. Thilenus heeft ook nog enige tijd in de gemeente Goes gestaan als predikant. Op de 16e januari van het jaar 1695 werd Ds. Smytegelt in Middelburg bevestigd. Hij zou nooit meer van gemeente veranderen.

Zo gingen de jaren voorbij.

Zondag aan zondag en in de week preekte Ds. Bernardus wat gekend zal moeten worden tot zaligheid. Het prediken begon hem echter hoogst moeilijk te vallen, want een pijnlijke kwaal had hem aangetast, maar toch hield hij vol.

Een tijd verflauwde hij, toen sommigen in zijn gemeente duidelijk toonden dat zij hem niet welgezind waren. Nu eens had hij te kampen met onverschilligen, die zijn gewoonten nabootsten en zijn woorden verdraaiden, dan weer zagen anderen in vijandschap op hem en zijn dienstwerk neer, omdat hij naar hun zin te mild evangelisch was. Het ontbrak zelfs aan geen lasterschriften en paskwillen, die tegen hem werden uitgegeven. Nooit is echter een predikant onder de volksklasse zo bemind geweest en toen in 1715 een lasterschrift onder zijn voordeur op de Heerengracht werd gestoken, kon de baljuw de dader niet ontdekken en gelukkig bleef deze ook aan het volk onbekend, dat zijn afgod zeker niet straffeloos zou hebben laten beledigen.

De uitdrukking van afgod is niet te sterk, want een eenvoudige vrouw verzekerde aan iemand, 'dat zij zich Onze Lieve Heere niet anders kon voorstellen, dan onder de gedaante van deze geliefde leraar, op wiens gelaat een goddelijke glans lag, bij wie alle andere voorgangers geesteloos schenen.'

Dat dit staaltje van 'Dommen overmoed', zoals de geschiedschrijver Nagtglas het noemde te ver gaat, spreekt vanzelf, immers alleen God komt daarvan de eer toe, die Ds. Smytegelt zo genadiglijk met predikgaven begunstigde.

Bekend is Ds. Smytegelt's houding, toen het stadsbestuur hem in 1702 verzocht de gemeente tot rust te vermanen en wegens oproerigheid te bestraffen. De gehele magistraat was bij de daarvoor bestemde godsdienstoefening tegenwoordig, maar de heren regenten keken elkaar verwonderd aan, toen niet de gemeente, maar zijzelf de les werd gelezen en zij hoorden dat de oude pas verdrongen regenten werkelijk oneerlijk de stadsgeldmiddelen hadden verwaarloosd; deze moesten worden vervolgd en gestraft, maar bleek het bij onderzoek laster te zijn, dan behoorden de nieuwe regenten hun plaatsen zo spoedig mogelijk aan de vroegere in te ruimen. Verbazing was zeker te zien op de gezichten in de 'Heerenbanken', maar toen de godsdienstoefening geëindigd was, zei de voorganger op de hem eigen indrukwekkende toon, dat hij een gemeente, die zich tegen haar wettige overheid verzette, de zegen Gods niet geven kon.

Daarop verliet hij de preekstoel en nog leeft de herinnering aan het toneel, dat toen volgde. Onder de algemene aandoening betrad Ds. Smytegelt de kansel weer en gaf de zegen, doch onder voorwaarde dat men aan de regering zou gehoorzamen, wat dan ook werkelijk gebeurde.

De preken van Ds. Smytegelt waren meestal zeer lang. Volgens de geschiedschrijvers zijn de meeste van zijn uitgegeven predicates slechts schetsen van hetgeen hij breedvoerig op de kansel behandelde. Men heeft wel eens gezegd, dat de regenten er rond voor uitkwamen dat zij bij hem liever niet naar de kerk gingen, omdat hij zo lang van stof was.

Ook zijn uiterlijk ontging de spot van zijn vijanden niet. Eenvoudig, zonder opsmuk, was hij gekleed en niet naar de smaak van de mode, die reeds in het begin van de 18e eeuw begon door te breken.

Tijdens zijn predicates kon iedereen hem goed verstaan. De geschiedschrijver Dr. Piccardt zegt ervan: 'Smytegelt had een stem als een klok'. Daarbij was hij gewoon met zijn handen te slaan en met zijn voeten te stampen, hetgeen zeker meer het gevolg was van zijn ijver, dan de beoefeningen van de lessen die hij aan de hogeschool te Utrecht ontvangen had, in een tijd waarin Wolzogen het beeld van een theologisch redenaar schetste.

Zo heeft Bernardus Smytegelt gearbeid in alle eenvoud. Waar hij ook kwam,

predikte hij Christus en Die gekruisigd. Men zegt, dat reeds bij zijn intree-predicatie te Middelburg velen tot bekering werden gebracht.

Tot zijn 70ste jaar bleef Smytegelt in de bediening des Woords, de laatste jaren onder aanhoudende lichaamsspijnen. In 1735 moest hij afscheid nemen van zijn geliefde gemeente en was hij verplicht emeritaat aan te vragen. Drie jaar in Borsele, drie jaar in Goes en veertig jaar in Middelburg mocht Ds. Smytegelt voorgaan in de dienst des Woords. Nog vier jaar leefde hij, worstelende met grote zwakheid en pijnen, zodat zijn rust zelfs een aanhoudend strijden was. Toen men hem eens vroeg of de langdurige, door zwakte schier werkeloze eenzaamheid hem niet verdrietig viel, antwoordde hij: 'Hoe kan de eenzaamheid iemand verdrieten, die de levende God tot gezelschap heeft?'

Maar niet lang daarna kwam ook voor deze man uit Goes het einde en was het ogenblik gekomen dat zijn Heere tot hem zei: 'Wel gij, goede en getrouwe dienstknecht, ga in, in de vreugde uws Heeren'.

Op de 6e mei van het jaar 1739 bezweek hij, tot aan het einde toe getuigenis gevende van zijn geloof. Zijn sterven getuigt ervan, dat hij - hoe zwaar ook beproefd - vasthield aan Hem, aan Wie zijn leven gewijd was geweest. Ook hij kon met kalmte en dankbaarheid terugblikken op de afgelegde loopbaan, die hij met lust en moed, met lijdzaamheid en volharding had gelopen. Het was hem welkom, dat hij nu het einde had bereikt en met een vol vertrouwen beval hij zich, zijn tekortkomingen bewust, aan de barmhartigheid des Heeren en ging een rust tegemoet, waarin alle smart en strijd zou vergeten zijn en die alle verstand te boven gaat.

Ds. Smytegelt werd begraven in de Nieuwe Kerk te Middelburg. Voor de kansel ligt hij begraven, maar zijn grafschrift is er niet meer. Deze is door het oorlogsgeweld van de Tweede Wereldoorlog vernietigd.

Op zijn grafsteen stond geschreven:

*'Sta, stille wandelaar! Die hier ligt in zijn rust,
Is enen, wiens vermaak en innig zielerust
Was in des Heeren Woord; een held, die wist te strijden
Door vuur en vlammen heen; die nimmer week terzijde.
Een waardig predikant, geliefd, bemind, vol deugd;
Der goddelozen schrik; der vromen troost en vreugd;
Een wachter in Gods huis, die vol van ijver blaakte
Voor 's Heeren volk en zaak; die eigen glorie laakte;
Een sieraad in Gods Kerk; een vreemdeling op aard;
Een, die men zelden vindt, en overal vermaard;
Die onder vinnig kruis gelovig zich gedraagde;
Een, die verloochend was; ja, ook zichzelf mishaagde;
Een dierbaar instrument, tot steun voor land en kerk;
Die zich met lijf en ziel gaf aan God en Zijn werk;
Een oprecht Israëliet; een worstelaar, een vader;
Die zéér geoefend was. Eens moedelozen rader
Betreur mét mij aan 't graf, 't verlies van deze held:
vraagt gij, wie 't is? Het was Bernardus Smytegelt.*

Vader Smytegelt was niet meer. Groot was de droefheid van de Middelburgse gemeente.

Pieter de Vrieze schreef in zijn boekje: 'Ondertussen zijn wij onze herder en leraar kwijt; zijn gulden mond zal niet meer tot ons spreken, onze ogen zullen hem in dit

leven niet meer aanschouwen. De zondaars zal hij niet meer tot een bestraffend man zijn; de vromen niet meer tot opbouw in de genade; de zwakke gekrookte rietjes niet meer tot ondersteuning en bemoediging. O, Middelburgse gemeente! (en ook die van Borssele en Goes), gij zult weten dat God deze profeet onder u gezonden heeft, die uw dodelijke dag niet heeft begeerd, die u menigmaal met tranen en gebeden gesmeekt heeft, die u zo trouwhartig waarschuwde om de toekomstige toom te ontvlieden; die u leven én dood, zegen en vloek voorstelde, en tot u riep: kies toch het leven, opdat gij leeft. Al zijn predicaties, gebeden, waarschuwingen, afmaningen, uitnodigingen, voorbeeldige godsvrucht, heilige wandel; ja zijn gehele dienst, zijn leven en verkeer, zijn uitgang en ingang, zullen u tot een getuige wezen en die dag des oordeels, en de ure des doods, zo gij u niet bekeert!'

Ds. Smytegelt had bepaald, dat al zijn handschriften onder zijn drie erfgenamen moesten worden verdeeld, dat zij die alleen voor zichzelf mochten gebruiken, nooit uitleenen of overschrijven en wanneer zij die voorwaarden niet wilden aanvaarden, moesten alle papieren worden vernietigd.

Het is toch zo anders gegaan, want . . . een zekere Maria Boter had dertig jaar lang zijn preken opgeschreven. Zij was het dan ook, die na zijn dood de predicaties aan een uitgever gaf om ze te laten drukken. Spoedig daarna werd Nederland door zijn predicaties overstroomd. Zij kenmerken zich door eenvoudigheid en zijn begrijpelijkheid. Het is een oude schrijver die altijd nieuw blijft. Het is ondoenlijk om de vele geschriften van Ds. Smytegelt in dit bestek te behandelen. Dat de uitgevers en drukkers prijs stelden op deze predicaties, blijkt uit het Privilege door de Staten van Zeeland, gegeven aan één drukker, die daardoor het alleenrecht kreeg om ze in de handel te brengen.

In het Gemeentearchief van de gemeente Goes bevinden zich enkele familie-aantekeningen van het geslacht Smytegelt, die wij hier laten volgen.

'Den 27 Sept. 1723 zijn wij: Marinus Smytegelt ende Margarita Suwens getrouwt te Middelburch in d' oude Kercke, van mijn oom, Ds. Bernardus Smytegelt, Predikant aldaar'.

'Den 2 Feb. 1725, 's morgens ten halve negen uren is gebooren ons eerste kind, sijnde een soon, dese is Marinus'.

'Den 3 Feb. 1726, 's namiddags omtrent drij uren is gebooren ons tweede kind, ook een soon, deese is Jacobus. Dit kind is gestorven den 29 September desselven jaers, 's namiddags omtrent drij uren'.

'Den 3 Feb. 1727, 's avonds op slagh van ses uren is gebooren ons derde kind, sijnde een dogter, dese is Clara'.

'Den 12 Feb. 1728 's nagt omtrent twee uren is gebooren ons vierde kind, ook een dogter, dese is Anna'.

'Den 22 october 1728 's nagts ten 12 uren is mijn lieve Marinus Smytegelt in den Heere ontslapen, naelaetende een swangere weduwe met drie kindertjes, oud 28 jaar en 19 dagen en was hier op Borselen bevestigd den 1 Feb. 1722'.

'Dit kind geboren sijnde, is ras gestorven en was Bernardus' (genoemd naar Ds. Bernardus Smytegelt).

'Op den 13 januari 1746 ben ik, Marinus Smytegelt, getrouwt met Dina van Uye te Goes, in de Grote Kerk van Ds. Zoutmaat, predicant aldaer'.

Deze Marinus Smytegelt, zoon van Ds. Marinus Smytegelt, was van 1744 tot 1782 een kundig notaris te Middelburg; heeft voor de pers een werk gereed gemaakt, getiteld: 'Zeeuwsche rechtsgeleerdheid'.

'Den 2 september 1749 is overleden ons Dogtertje: Johanna (gebooren in april 1749) sijnde 's morgens in haar wieg dood gevonden; zij is begraven in de Franse kerk, even voorbij de predikstoel, tegen den muur, op den 5 daaraan.

Johanna sloot heur tedre ogen,

Al vroeg het aardsche moe,

En is met arends vlugt gevlogen,

Naar 't hemels Zion toe.

Zij riep: 'Mijn ouders staak u bitter klagen,

Ik heb in 't hemels meer dan in het aards behagen'.

Tot zover de aantekeningen in het Goese gemeentearchief.

HOOFDSTUK 4

DE KERK IN DE 19e EEUW

Ook in de geschiedenis der kerk volgen de tijden van bloei en de tijden van verval elkaar op. In de 16e en 17e eeuw verkeerde de kerk van Nederland in haar bloeitijd. We hebben reeds gezien in de vorige hoofdstukken, hoe de Heere mannen verwekte, die als heldere lichten aan de kerkhemel hebben geschitterd.

In de 18e en 19e eeuw begon echter de kerk van Nederland af te wijken van de zuivere waarheid en van de eenvoud en ernst der vaderen. Allerlei invloeden, o.a. die der wijsbegeerte, staken de kop op en toen aan het eind van de 18e eeuw het rationalisme steeds meer overwinningen boekte, kreeg de godsdienst van de rede in ons land zijn aanhangers en kwamen de kerken onder de heerschappij van het verdorven menselijke verstand.

Het spreekt vanzelf, dat deze betreurenswaardige gang van zaken niet zonder gevolgen bleef. De Satan trachtte met list en geweld de kerk van het vaste fundament der Apostelen en Profeten af te stoten, en het zou hem gelukt zijn, als de Heere Zelf niet had getuigd: 'De poorten der hel zullen Mijn gemeente niet overweldigen'.

Eerst had men getracht de leer te veranderen en nu begon men de leer der vaderen, en zoals die door de Synode van Dordrecht op grond van Gods Woord was bepaald, scherp aan te vallen. Professor Regenbogen te Franeker gaf zelfs in 1811 een boekje uit: 'Christelijke godgeleerdheid naar de behoefte van dezen tijd'. De inhoud van dit boek ging alle perken te buiten, bijvoorbeeld: de zonde heette voortaan onvolkomenheid, de verlossing verlichting, het geloof verstandsovertuiging, de bekering verbetering, de Christus een zedeleraar, de kerk een verbetering- en ontwikkelingsschool, de doop een formaliteit, het Heilig Avondmaal een broederfeest.

Koning Willem I

De kerk van Nederland was reeds diep gezonken, want door honderden werd deze verderfelijke en zielsverwoestende dwaalleer ontvangen. Zelfs het merendeel der predikanten had de oude beproefde paden verlaten. Ook in deze tijd bewaarde de Heere echter nog een overblijfsel naar de verkiezing der genade, maar deze mensen konden het in de kerk niet meer uithouden en trokken zich terug in de eenzaamheid. Het kwam zelfs zover, dat de aanbidders van de godsdienst der rede op de oude leer begonnen te schimpen.

In 1816 verscheen er een boek van Hoving te Groningen met de titel 'Christendom en Hervorming, vergeleken met den Protestantschen Kerkstaat in de Nederlanden'. Hierin spotte de schrijver met de leer der Drieëenheid. Letterlijk staat er: 'Blijf weg met uwe leer van de drieëenheid'. Ook de Heidelberger Catechismus moest het ontgelden en de andere geschriften werden 'aller-allendigste formulieren' genoemd.

Slechts enkele predikanten, zoals Ds. Lukas Fockens en Ds. Schotsman uit Leiden protesteerden met afschuw tegen deze vervloekte leer, maar voor de rest werd er niets gehoord en was het stil. Neerlands kerk lag verzonken in dwalingen en van de eens zo machtige verlossing uit het diensthuis van Rome (zie hoofdstuk 1) werd niet veel meer gezien . .

In 1816 richtte koning Willem I een organisatie op, die regelrecht streed tegen het ware karakter der kerk. Tijdens zijn ballingschap had Willem I kennis gemaakt met

de bisschoppelijke kerk in Engeland en met de Lutherse kerk in Duitsland en nu wilde hij de Gereformeerde kerken in ons land eveneens een andere organisatie geven. Bij Koninklijk Besluit werd op 7 januari 1816 'het Algemeen Reglement voor het Bestuur der Hervormde Kerk van het Koninkrijk der Nederlanden' uitgevaardigd. Hierdoor werd de aloude Dordtse Kerkorde opzij gezet. Menselijke inzettingen zouden voortaan gesteld worden boven de instellingen van Christus.

Ds. G. H. Kersten zegt ervan in zijn 'Kort Historisch overzicht' pag. 8: 'Daarbij werden tegen 1 april van genoemd jaar alle Classen en Provinciale Synoden opgeheven. Protesten, als van de classis Amsterdam, mochten niet baten; deze werden zelfs hooghartig afgewezen. Er bestond geen classis Amsterdam meer; de koning had haar immers opgeheven? Wat wilde zij dan nog protesteren! Geen beter onthaal ontvingen de protesten die door de classes Woerden en Leiden ter z.g.n. Synode van 3 juni 1816 werden ingediend.

Van bovenaf zou nu de Kerk geregeerd worden. Aan de staat geheel onderworpen, werd zij bestuurd door een hoofdbestuur van 19 leden, welk bestuur wel de naam van 'Synode' kreeg, maar met een Synode naar Gereformeerd Kerkrecht gevormd in flagrante strijd was, evenals ook de Provinciale en Classicale besturen. Al deze besturen werden door de koning benoemd en later door zelfaanvulling gekozen. De Kerk, hoewel trots het woeden van Napoleon geenszins gedesorganiseerd, was door de koning onmondig verklaard en in strijd met alle rechten overgeleverd in de macht van degenen, die de vorst behaagden, doch haar vijanden waren.

Hoe kon het anders, of de aloude Belijdenis, waarop de Nederlandse Kerk gegrond was, werd mede verkracht. Weldra nam de zgn. Synode op voorstel van de koning een reglement op het examen der a.s. predikanten aan, dat de band aan de Belijdenis los maakte. Men achtte zich aan haar alleen gebonden niet 'omdat', doch 'voor zover' zij overeenkwamen met de Heilige Schrift. Aan het oordeel van ieder individueel werd overgelaten dit uit te maken. Daarmede was de Leertucht vervallen, hoewel de Heidelberger Catechismus ten rechte zegt, dat de Kerkelijke tucht zowel gaat over degenen, die een ongoddelijke leer als leven leiden (Zondag 31)'.

De toestand in de kerk van Nederland werd steeds erger. Wie niet meedeed werd voor een 'duisterling' gehouden. De reeds eerder genoemde Ds. Nicolaas Schotsman, die moedig voor de beginselen der waarheid streed, werd ronduit bespot en gehoond. De verschijning en de inhoud van zijn boek: 'Eerezuil ter gedachtenis van de te Dordrecht gehouden Nationale Synode' werd een groot schandaal genoemd. Het leek wel, alsof het geestelijk leven in het vroeger zo begenadigde Nederland geheel was weggeëbd.

Het was in deze tijd dat zich eerst in het buitenland (Engeland) en daarna ook in ons land een godsdienstige opwekking openbaarde. Deze geestelijke opwekking in het begin van de 19e eeuw wordt 'het Reveil' genoemd.

De **Waalse predikant Ds. Sécrétan** uit Den Haag heeft hiertoe veel bijgedragen. Mr. **Willem Bilderdijk** was een sterk voorstander van de oude leer der waarheid en hij verzamelde een groep mannen rond zich, die zijn gevoelens volkomen deelden. Allereerst was dat de bekende **DA COSTA**, die alles heeft gedaan om de ketterse nieuwe leer uit de kerk te bannen. Zijn eerste woord was 'eene opwekking aan alle christenen tot het gebed om de Heilige Geest', en in 1823 gaf hij zijn 'bezwaren tegen den geest der eeuw' uit, dat als een bom insloeg en veel vijandschap opwekte.

Een van de mooiste gedichten van Da Costa is wel 'Aan Nederland' in 1844, 'Zij zullen het niet hebben, de goden van den tijd'.

Het gedicht tekent ons scherp de toestand in die dagen, maar ook dat hij vast vertrouwde op die God, Die zoveel wonderen in Nederland had verricht. Het gedicht willen wij u niet onthouden en het luidt als volgt:

*'Hooge waatren, zijn, O Neérland! dikwerf over u gegaan, -
van de Zuiderbergrivieren, van den Noorderocean!
Hooge waatren, neen! meer dreigend dan of ijsklompschots op schots,
of het donderend by Petten landdoordaavrend zeegeklots:
hooge waatren van verdrukking door verwaten Tiranny,
of door opgedrongen Vrijheid, slechts van God en waarheid vrij! -
Zeeën tranen u verzekerd onder vanen, beurt om beurt
of met koningstrots geslingerd, of met kon ingsbloed gekleurd!
Spaanse haters, Franse vrienden, Britse mededingers, ja,
eigen Landgenooten zelve (de herinnering verga!)
dreigden midden in de welvaart u den gewissen ondergang, -
't werd de Leeuw der zeven pijlen voor die waatren dikwerf bang!*

*Hij die hoog zit in de heemlen, laag op de aarde nederziet,
Hy, die watervloed en stormen èn beteugelt èn gebiedt,
sprak tot al die oceanen, tot die stromen hol en hoog!
'Treedt terug! zij Neérlands bodem onbeschadigd, vruchtbaar droog!
Stuitte d'overmoed der Alvaas, den trots van Lodewijk,
stelde tegen bandeloosheid 't kleine Nederland tot een dijk!
En het werd, steeds uit zijn nooden door die Hoogste hand gespaard,
van geslachten tot geslachten als een wonder voor heel de aard.*

*Lente van een jaar dat, somber, zijn gedrukten loop begon!
gy op nieuw getuigt van redding uit diezelfde Reddingsbron.
Kiemden bittre burgerveten, mompelde onwil, wrevel, haat, broedden
slingerende orkanen in den dampkring van den Staat, -
wedrom schoot door de wolken een verhelderende straal,
en de zeehoos in de verte stoof in damp weg andermaal.*

*'Lof en dank den God der Vaadren!' zegg' het volk zijn Koning na!
maar dat Neérland by Gods werken ook Zijn wenken gadesla.
Dat wy 't vragen zonder uitstel, dat wy 't vragen voor Zijn troon,
welke weg en wat beginsel door deze uitkomst wordt geboón!
Wat thans plicht is, wat behoefte, - voor de Natie, - voor 't geslacht,
dat weldra ons gaat vervangen, en eene erfnis van ons wacht.*

*Dicht omwikkeld in den manten van een angstig zelfbehoud,
in gaan sluimren op de stapels van het aangebrachte goud?
Ons verschansen achter muren van vooroordeel of belang? Zoeken wijsheid
tegen d' Eeuwgeest in de scholen van den Dwang?
Of wel, - dienaars van dien Heerser, sterk door damp en door papier,
voor zijn stelsels, zijn beloften blakende van ijvervier,
medevliegen op zijn stoomschip, medehollen voor zijn kar,
zonder reiskaart of bestemming, zonder Noordof Morgenstar?*

Geen van beiden! Geen van beiden waarborgt immer Neérlands lot!
 Neen! geen sluimren! - neen! geen stilstaan! - al wat leven mist, mist God.
 't Zij dan leven! 't zij beweging! maar beweging zij hier kracht,
 geen verplaatsing slechts, door 't schudden van den bodem voortgebracht.
 Geen vervoering door den prikkel van een smaaklijk zwijmelgift;
 geen verbloemde goudof staatszucht; geen gehate factiedrift!
 Ja, 't zij leven, 't zij herleven voor dit weér gespaarde volk!
 maar een leven niet van dromen, stout gegrepen uit de wolk,
 niet ontvoerd aan vreemde zeden als een nutteloze roof, -
 neen! ontwikkeld uit den wortel van Geschiednis en Geloof!
 In zijn wezen, vrucht der tijden, - in zijn vorm, van dezen tijd!
 Nederland, aldus herboren, aan een roeping weer gewijd,
 zal zich toonen waard de Vaadren. Zij het needrig, zij het klein,
 zoo slechts telkens als oud Isrel van zijn volksschuld weder rein!
 God te vreezen, waarheid te eeren, vroom te handlen, zij de keus!
 'Met Gods Woord voor Vorst en Vrijheid!' de onveranderbare leus'.

Vaderlandse jongelingen! deze leus is waard den gloed,
 die zich uitdrukt in uw blikken, en die ombruist in uw bloed!
 Kweekt dien gloed, maar met geen voedsel uit onreinen wortel ooit,
 hoe de vrucht ook voor uw oogen zich met valse kleuren tooit,
 Werd Gods Woord, of Recht, of Vrijheid, ooit een spot voor 't jonge Euroop, -
 't jonge Neérland, in God moedig, zij voor beter zaak de hoop!

Voorts wij allen! kleinen, grooten! 's Konings dienaars en zijn Raad!
 Afgevaardigden en Oudsten van den Nederlandschen Staat!
 heel gy natie! Ook voor volken is er heil slechts in één naam
 (dat geen Neérland, geen Europa, zich dien Statenschepper schaam!)
 Jesus Christus - (schrik niet, Isrel! 't is uw Koning, Judaas Leeuw,) -
 de Eeuw vergaat, maar Zijn regering is van eeuw door eeuw tot eeuw!

Maar gy, spruyt van vijftig Nassaus! zelf Oranjeheld en Vorst!
 in uw boezem blaakt (wij weten 't) een uw stamnaam waarde dorst.
 Ja, u wenkt een hooge roeping, - ons, een zielverheffend lot.
 Stormen weken, zorgen bleven. Plaats u zelve voor uw God!
 Elke vraag, waar menschenwijsheid zich onvruchtbaar in verkwist,
 koninklijk ter hart genomen, worde dáár door u beslist.
 Elke vraag en haar beslissing, wijze in 't hart naar Gibeon,
 naar den Hoorder der gebeden, en de vraag van Salomon.
 Opwaarts, Zoon van zoo veel Christnen! aangebeden en geloofd!
 en gy zult als Koning wezen, 't geen gy zijt als Legerhoofd.

Nee! geen Grondwet zal behouden, hoe vergood eens of vertreén,
 zoo geen raad by God gezocht wordt! 't Blijft een levenloos papier,
 speelbal, dáár, van ijdele vonden, bron van nieuwe driften, hier!
 Maar wat Staatswet ons beheersche, zij dit Opschrift het begin,
 onbeschreven, zoo het zijn moet, maar geprent in hart en zin:
 "k Ben die God, die eens uw Vaadren uit het Spaansch Egypte bracht.

Die met Willem van Oranje Neérland scheppend heb gedacht! Die door

*Maurits veertig steden aan uw Staatskroon heb gesnoerd,
 en door hem en Frederik Hendrik 't groot bevrijdingswerk volvoerd.
 Die uw kooplién vorsten maakte, van uw waatren vasten grond; enz.*

*Zy zullen het niet hebben,
 ons oude Nederland!
 Het bleef by alle ellenden
 Gods en der Vaadren pand!
 Zy zullen het niet hebben,
 de goden van den tijd!
 Niet om hun erf te wezen,
 heeft God het ons bevrijd!*

*Zy zullen ons niet hebben,
 zoo lang deze Ystad staat;
 zoo lang in Neérlandsche aadren
 één polsslag Neérlandsch slaat;
 zoo lang er heldenzielsgloed
 in Nassaus Telgen blaakt; -
 zoo lang de geest des Zwijgers
 op 't Delftsche praalgraf waakt!*

*Zoo lang één Friesche bodem
 op Noordsche waatren drijft,
 zoo lang van Utrechts Unie
 nog één gedenknaam blijft,
 zoo lang niet al de pijlen
 verstompt zijn van den Leeuw, -
 zoo zullen ze ons niet hebben,
 de goden dezer eeuw.*

*Wilt Gy slechts ons nog kennen,
 God van het voorgeslacht!
 Hoe zal de Schildleeuw brullen
 van moed, van vreugd, van kracht!
 Hoe zal de Zeeleeuw plassen
 in 't welbekende sop,
 en dagen vriend en vijand
 tot stoute sprongen op!*

*Hoe zullen zy te zamen,
 waar 't Recht en Waarheid geldt,
 gestand doen tegenover
 schijnvrijheid en Geweld!
 of, vreedzaam maar vol ijver,
 van Oost- tot Westerboord
 aan de aarde licht verkonden
 door 't Evangeliewoord.*

Den Negerslaaf, by 't zwoegen,

*de vrijheid door het kruis!
 Aan Israël zijn Koning,
 beloofd uit Davids huis!
 Gods heil aan alle Heidnen, -
 Maleier en Javaan
 de zon der volle Waarheid,
 voor nacht of halvemaan!*

*Of zijn het andre tijden,
 die God voor ons bewaart?
 Een donkrer lotsbedeeling,
 waarvoor wy zijn gespaard?
 Gy zult ons toch niet hebben,
 gy goden van den tijd!
 Wy blijven ook by 't zinken
 der vaadren God gewijd!*

*Een Natie kan ook vallen
 met eer, ter eer van Hem,
 en houden, heilgelovig,
 zijn standaart vast met klem.
 Daar zijn ook martelaren
 op Neêrlands grond geweest!
 Geen Lodewijk, geen Willem,
 heeft ooit die keus gevreesd.*

*Met al hun schoone woorden,
 met al hun stout geschreeuw, -
 zy zullen ons niet hebben,
 de goden dezer Eeuw!
 Tenzij het woord des Zwijgers
 moedwillig werd verzaakt:
**'k Heb met den Heere der Heeren
 een vast verbond gemaakt.***

Andere mannen van het Reveil waren o.a. Capadose, Willem en Dirk van Hoogendorp, Groen van Prinsterer, enz. Een voorstander van het Reveil schreef later:

'Zij wisten wat het was, verloren, verlost, geheiligd te zijn door de wonderlijke, onuitsprekelijke genade Gods. Zij kenden geen andere naam ter zaligheid dan Die van Christus, geen andere weg ten hemel dan door het geloof in Hem. Geen ander levensdoel, waardig er voor te leven, dan Hem te verheerlijken. Zij bogen onvoorwaardelijk voor het goddelijk gezag der door God ingegeven Schriften en onderwierpen daaraan hun eigen inzicht en gevoelen. Zij ervoeren haar kracht en streden met het zwaard des geestes de goede strijd. Niet van de aarde, met menselijke kennis, rede, wetenschap, menselijke krachten, zoeken, werken; van Boven, van God alleen verwachtten zij licht, leven, zaligheid."

Toch bleef het ook in de kerken niet stil. De Haagse predikant Ds. Molenaar b.v.

schreef een brief aan alle Hervormden. Hij wees hierin op de afwijking in de leer en ook in het leven. Hij toonde aan welke gevaren dreigden, nu de (nieuwe) Synode het oude ondertekeningsformulier voor aanstaande leraars had gewijzigd.

Ds. Molenaar werd echter door de koning berispt, en de predikant beloofde voortaan de rust in de Hervormde Kerk niet meer te verstoren.

Toch zou er op kerkelijk terrein iets ingrijpends gebeuren, dat van verregaande strekking zou zijn . . de Afscheiding werd een feit.

Willem I had het gezag van Koning Jezus aangetast en drong de kerk in een dwangbuis van reglementen. Wie aan de oude leer vasthielden, werden verjaagd. Ds. De Cock uit Ulrum en later Ds. Ledeboer en vele andere predikanten met hen werden zwaar beboet en in de gevangenis geworpen. Velen werden gestraft met inkwartiering van ruwe soldaten, die de mensen uitmergelden.

De breuk kwam. Straks werd vrijheid aangevraagd door velen die uit de Hervormde Kerk waren vertrokken, maar die daarmee zelf het recht der kerk verloochenden. Kruiskerken en Afscheidenen verenigden zich in 1869, uitgezonderd o.a. Enkhuizen, Tricht, Lisse enz.

In 1886 kwam de Doleantie, die in 1892 vereniging verkreeg met de in 1869 ontstane Chr. Geref. Kerken. Slechts enkele Chr. Geref. Kerken waren het met deze samenvoeging niet eens en bleven onder hun naam voortbestaan.

De kerken onder het kruis die in 1869 haar zelfstandigheid hadden bewaard, zoals ook de gemeenten die ontstaan waren uit het optreden van Ds. Ledeboer, verenigden zich met de laatst genoemden in 1907 tot de Gereformeerde Gemeenten.

Tijdens een herdenkingsrede in Benthuisen n.a.v. het feit dat het op 29 juli 1938 honderd jaar gelden was, dat Ds. Ledeboer te Benthuisen zijn intrede deed in de Ned. Hervormde Kerk, sprak Ds. G. H. Kersten o.m. het volgende:

'De kerk Gods is een eenheid. Zij is één in de verkiezing des Vaders; één in de koping met Christus' bloed; één in de bediening des Heiligen Geestes en zij zal eens in eeuwige heerlijkheid één zijn zingende 't lied van het Lam dat haar Gode gekocht heeft.

Die eenheid nu moet de kerk ook in haar zichtbare gestalte openbaren. Helaas, Neêrlands kerk krenkt die eenheid op aller-droevigste wijze. In de kerk is een scheur gescheurd. Dat is geyolg van haar verlaten van Gods Woord en van de zuivere leer der Waarheid. En die schuld der kerk is ook ONZE schuld. Och, kwamen wij allen eens recht in de schuld voor God.

Maar ook is waar, dat de vijandige besturen der Hervormde Kerk hen uitwierpen, die in die ontzettende dagen nog de Waarheid predikten. Deze leraars werden niet geduld. Zij zijn uitgeworpen!!! Menig Hervormde zegt: 'Gij had in de kerk moeten blijven', maar wij zijn er uit geworpen.

Wij wensen één kerk, de Hervormde Kerk, doch machtige besturen hebben in gruwelijk onrecht Ledeboer uitgeworpen. Hij werd op straat gezet. Mocht hij toen zwijgen? waar God hem tot de bediening van Zijn Woord geroepen had? Nee, en nog eens nee! Zo ontstonden de gemeenten, die Ledeboer noodgedwongen formeerde. Noodgedwongen, want hij heeft de scheiding nooit gewild'.

Enkele jaren daarvoor, in 1934, bij de herdenking van de Afscheiding had Ds. Kersten ook reeds met alle ernst gewezen op ware eenheid der kerk: 'Gods kerk is verstrooid, alsof iemand op aarde iets gekloofd of gedeeld heeft. O, zij toch

verre van ons het geroep: Des Heeren tempel, des Heeren tempel, des Heeren tempel is deze. De pluriformiteit der kerk is er, doch zij is hare schuld en zonde. Het mocht haar ten schuld worden. Het mocht de Heere behagen in de valleien van ootmoed elkander te doen vinden. De Hervormde Kerk is onze; zij behoort niet aan leugenprofeten, doch aan de Waarheid. God zal ze ons op Zijn tijd wedergeven. De beschimping zij een last. Ook is zij een geschenk, gelijk sommigen in het Woord lezen. Een tuchting der liefde Gods haar ten goede. Dat goede doe de Heere komen als God verzamelt'.

Ds. Kersten wees nog op de belofte tot troost der kerk. Degenen, die de Waarheid ongeveinsd zoeken, behoren bijeen. 'Zij zijn uit u. Och of wij elkander mochten zoeken. Och of de Heere de scheidingen die tussen Zijn kinderen zijn, wilde wegnemen en Juda's steen herbouwen uit het stof. De Heere verwekke een rechte droefheid om der bijeenkomsten wil en vervuile Zijn Woord aan Zijn kerk in onze donkere dagen'.

Ook in Goes is de Afscheiding niet zonder meer voorbijgegaan en we zijn gekomen aan de plaatselijke historie over het ontstaan van onze gemeente.

HOOFDSTUK 5

KERKELIJKE ONTWIKKELINGEN IN GOES

Toen de Afscheiding in 1834 eenmaal plaats had gevonden, kwamen er weldra meerdere predikanten die zich hierbij aansloten. Een van deze predikanten was Ds. Huibert Budding, die de Hervormde gemeente van Biggekerke op Walcheren heeft gediend van 1834-1836. Deze Ds. Budding had zich eveneens bij de mannen van de Afscheiding aangesloten en al spoedig preekte hij in verschillende samenkomsten op Walcheren, Tholen en Zuid-Beveland. Daarbij stichtte hij Afscheiden gemeenten.

Zo kwam Ds. Budding ook in Goes, waar velen hunkerden naar de aloude Gereformeerde leer. De eerste maal dat hij in Goes kwam, preekte hij echter niet, want op de 16e september 1836 kwam hij alleen om de vergadering te leiden, die de Acte van Afscheiding zou tekenen. Dit gebeurde in het huis van M. Robeijn in de Nieuwstraat, waar tegelijkertijd de ambtsdragers zouden worden gekozen. Op deze merkwaardige vrijdagavond, die voor kerkelijk Goes van grote betekenis zou worden, werd het formulier van Afscheiding ingevuld en ondertekend. De inhoud van dit formulier luidt als volgt:

'Aan het Bestuur van het Hervormde Kerkgenootschap te Goes'.

De ondergetekende geeft aan Ulieden vrijwillig en duidelijk te kennen, dat hij, volgens artikel 32 der Christelijk Gereformeerde Geloofsbelijdenis verwerpt alle menselijke vonden en alle wetten, ingevoerd om God te dienen en door dezelve de consciëntien te binden en te dwingen, in wat maniere het ook moge zijn; en daarom ook Uw bestuur, vonden, wetten sedert 1816, buiten toestemming der Gereformeerde Kerk ingevoerd; dat hij zich, volgens artikelen 28 en 29 van voornoemde geloofsbelijdenis, van Uw kerkgenootschap afscheidt en zich verenigt met de Gemeente, welke in leer, tucht en dienst vasthoudt aan de Formulieren van Eenigheid der Christelijk Gereformeerde Kerk in Nederland, de Geloofsbelijdenis, Catechismus en Leerregels der Synode, gehouden te Dordrecht in 1618 en 1619; wenshende met die Gemeente den hals te buigen onder het juk Jesu Christi; het Eenige Hoofd Zijner uitverkorene Gemeente.

Zeggende hiermede alle kerkelijke gemeenschap met Ulieden op, totdat Gij met mij wederkeert tot de bovengenoemde Leer en Tucht der Kerke Christi, verlangende te dien einde, dat Gijlieden (Aan gevolg van artikel 2 van het Algemeen Reglement van Uw Genootschap) mijn naam uit Ulieder Lidmatenboek zult uitdoen'.

Ds. Budding wees er op dat deze daad niet als revolutionair tegen Koning Willem I kon worden beschouwd, maar dat zij hiermee alleen het gezag van de Koning der Koningen in de kerk wilden erkennen.

Hierna werden de ambtsdragers van de nieuwe gemeente gekozen. Er werd schriftelijk gestemd en het resultaat was dat tot ouderling werden gekozen: Martinus Robeijn (smid, 63 jaar); Hendrik Zwieter (loonslager, 64 jaar); Pieter Geense (59 jaar) en Benjamin Remijnse (71 jaar). En tot diaken: Laurus Laurusse (huurkoetsier, 49 jaar); Johannes Frederik van Anrooy (winkelier, 39 jaar) en Johannes Hoogesteger (schilder, 30 jaar).

Deze ambtsdragers moesten ook in het ambt worden bevestigd en daarom werd Ds. Budding verzocht dit zo spoedig mogelijk te doen. Maar deze was niet bereid om daarvoor de eerstvolgende zondag naar Goes te komen. Hij had namelijk beloofd zondag 18 september 1836 in de schuur van Stoffel Mol te Oudelande te preken. Hij antwoordde dan ook: 'Komen jullie zondag 18 september maar naar Oudelande in de schuur van Stoffel Mol, dan zal ik daar in de morgendienst de kerkenraad van Goes bevestigen'.

En zo trokken velen uit Goes die zondagmorgen naar Oudelande, waar al spoedig bleek dat de schuur van Stoffel Mol te klein was voor de grote schare die was opgekomen. Op voorstel van Dirk de Leeuw en A. Steketee, die Ds. Budding hadden uitgenodigd in Oudelande voor te gaan, werd er nu in de openlucht gekerkt. Een boerenwagen werd uit het wagenhuis gereden en deed dienst als 'openluchtpreekstoel'.

Het leek wel of de tijd van de hagenpreken was teruggekeerd. Allereerst werd nu de kerkenraad van Goes in het ambt bevestigd. Na deze plechtigheid zou Ds. Budding de Heilige Doop bedienen, maar voor het zover was, kwam de politie naar de wagen en deze sommeerde de predikant in naam des Konings deze 'onwettige samenkomst' te staken. Ds. Budding weigerde met grote beslistheid, waarna proces-verbaal tegen hem werd opgemaakt. Ook Stoffel Mol werd beboet en ook nog een zekere Abraham Leys uit Baarland, omdat deze het doopbekken vasthield.

Nadat de politie was vertrokken bediende Ds. Budding de Heilige Doop en preekte daarna over de gelijkenis van de onvruchtbare vijgenboom (Lukas 13 : 6-9).

In 1837 werd Ds. Budding predikant voor alle Zeeuwse gemeenten en vestigde hij zich in Goes.

De eerste maal dat Ds. Budding in Goes preekte, was op 28 januari 1838 in een schuur van bakker De Jonge in de Wijngaardstraat. Deze eerste prediking zou lang in de herinnering van de Goesenaren blijven, omdat deze godsdienstoefening 'onder het kruis' heeft plaatsgevonden. Op die dag was de schuur van bakker De Jonge dan ook stampvol.

Ds. Budding las zelf Jesaja 51, maar toen hij bij vers 15 gekomen was, schreeuwde men van achter uit de schuur de voorgelezen tekst 'Heere der heirscharen is Zijn Naam', brutaal na. En hierbij bleef het echter niet. Onder het bidden kwam de Commissaris van politie, Frans Bakker met twee gerechtsdienaars de schuur binnen en zij liepen door het kerkvolk naar de biddende Ds. Budding.

Met grote rukken trachtte de commissaris de predikant van de preekstoel te trekken terwijl hij brulde: 'Budding! Budding! schei uit, zeg ik! Staak deze onwettige vergadering! In naam des konings, schei uit Budding!'

De predikant liet zich echter niet van de kansel trekken en bad verder. Na het 'amen' vroeg de commissaris bars: 'In naam der wet! Hoe is uw naam?'

Ds. Budding keek de commissaris moedig aan en antwoordde: 'Gij hebt u niet geschaamd, terwijl wij tot God riepen, herhaaldelijk mijn naam te noemen, u weet dus mijn naam, maar ik zeg u, uw consciëntie zal eenmaal spreken ten jongste dage'.

De commissaris trok zich van de woorden van Ds. Budding totaal niets aan en gaf de agenten opdracht om proces-verbaal op te maken. Dit gebeurde en terwijl de politie-agenten hiermee bezig waren, zong de gemeente op verzoek van de

predikant Psalm 119 : 75 en 76:

*'Door Uw goedheid verhoor mijn stemme klaar,
Geef mij weder mijn afnemende krachten,
Opdat ik ga in Uwe wet eerbaar.
Die mij vervolgen en steeds op mij wachten,
Willen mij overvallen met geweld;
Daar ze toch Uwe wet altijd verachten.*

*Maar als ik, Heer! met nood zeer ben gekweld,
Wil mij bijstaan en helpen t'allen stonden,
Want 't is enkel waarheid, dat Gij vermeldt,
Uw getuignissen zijn regt in den gronden,
Vast gefundeerd en zoo zeker gesteld,
Dat ze eeuwig en waar werden bevonden.*

Nadat de heren waren vertrokken, preekte Ds. Budding over het gedeelte van Jesaja 53 : 12: 'en voor de overheden gebeden heeft'.

's Middags liep de schuur in de Wijngaardstraat weer vol. Maar opnieuw kwam de commissaris van politie met twee agenten de dienst verstoren. Op dreigende toon gelastte hij Ds. Budding de godsdienstoefening direct te beëindigen en als hij dit niet deed, zou hij zich moeten verantwoorden.

Ds. Budding gaf rustig te kennen, dat hij dat dan wel zou doen. De commissaris nam hiermee genoegen en vertrok. Daarna werd de Heilige Doop bediend en preekte Ds. Budding over Mattheüs 16 : 24: 'Zo iemand achter mij wil komen, die verloochene zichzelf en neme zijn kruis op en volge mij'.

Ook 's avonds was de schuur van bakker De Jonge tot de laatste plaats bezet door toehoorders van alle gezindten. Ds. Budding preekte deze avond over Mattheüs 19 : 27-29 met als thema: 'alles te verlaten om Jezus' wil'.

De politie kwam niet opdagen, maar toen de godsdienstoefening ten einde was, stond de Wijngaardstraat zwart van het volk. Het werd dan ook een hele scheldpartij en de kerkgangers werden uitgescholden voor 'knikkers, Cocksonianen enz.', terwijl anderen uit volle borst zongen:

*'Hier ziet ge, hoe dat Cocksgespuis
Rechtzinnig rijpt voor 't gekkenhuis'.*

Zo eindigde deze onrustige zondag in Goes. En toch was hiermee de zaak niet van de baan. Ruim veertien dagen later werden Johannes de Jonge Gz., Ds. Budding, P. Geense, J. Hoogesteger, J. F. van Anrooy, L. Glerum en J. de Jonge Jz. door de Rechtbank veroordeeld elk tot een boete van f 100,- plus f 3,78 onkosten.

De reeds overleden schrijver A. M. Wessels uit Goes schreef in zijn boekje 'God ons een schild' o.a. het volgende over de merkwaardige Ds. Budding: 'Overall waar hij optrad, trok hij een grote menigte volks. Vooral in Goes was de toeloop enorm, de grote schuur was schier telkens te klein. Als hij zag, dat er zulk een massa hoorders buiten moesten blijven, deed Ds. Budding iets, wat wel zelden is voorgekomen. Hij verliet de kansel en ging met de schare 'op stap'. Zo trok hij b.v. naar Wilhelminadorp, gevolgd door de menigte, onder het gaan predikende over Jesaja 28 : 18. De veldwachter bemoeilijkte hem zeer, maar zijn heldere stem

schalde als een bazuin en de gemeente verloor geen woord van de prediking. De veldwachter, boos op de onverstoorbaar predikende Ds. Budding, snelde naar de burgemeester en vroeg toestemming ... de leraar neer te schieten. Deze verstandige burgemeester vond het blijkbaar niet goed de Evangelie-prediking, welke dan ook, met wapenen te beletten en liet dus Ds. Budding zijn gang gaan.

Op een andere zondag trok hij, daar de grote schare niet geborgen kon worden, de Ganzepoort uit, de Voorstad door, waarna hij de Kloetingse en vervolgens de 's Gravenpolderse straatweg op ging. Bij de waterleiding gekomen, ter plaatse waar het 'Nisse-padje' eindigt, hield hij stand en preekte over Hebr. 13 : 11-13. Daar bij de waterleiding (watergang) staande, weerklonk het gezang der schare uit Psalm 42 : 4 en 5:

*Ik ben Uwes zeer gedachtig,
Ook aan des Jordanen kant, enz.*

Is het wonder, dat men er het rijmpje op maakte:

*Zoo gaat de Lecraar voort;
Zoo trekt de schare heen;
De Goesche Straatweg hoort
De Psalmen van Datheen.*

Maar ook op deze 'samenkomsten' vielen boeten. De vervolging tegen hem werd heftiger. Met taai geduld ging men van weerszijden voort zijn plicht te doen. Iedere preekzondag werd beboet met f 200,-. Eindelijk was de som tot f 40.000,- gestegen. De Rechtbank, het veroordelen moe, en menende, dat het bedrag van 40 duizend gulden nu welletjes was, besloot thans in te grijpen.

Onverwachts liet de Justitie de Leraar en br. Johs. de Jonge des avonds arresteren. Zij werden opgesloten op de gijzelingskamer van het Stadhuis te Goes. In een ogenblik was de arrestatie van Ds. Budding door heel Goes bekend.

Niemand bleef thuis. In een minimum van tijd zag de Grote Markt zwart van mensen en allen staarden naar de gijzelingskamer, waar men wist dat Ds. Budding gevangen zat.

Onder ademloze spanning luisterde de menigte naar de twee gevangenen, die blijmoedig hun Psalmen aanhieven. Maar toen zij de leraar Psalm 84 vers drie hoorden zingen, hief plotseling een stem op het marktplaatsplein mede aan en die ene stem zwol aan tot vele stemmen.

Aangezien men meerdere manifestaties van trouw aan de leider der Zeeuwse Afscheiding ongewenst achtte, werden zij nog dezelfde nacht naar de gevangenis te Middelburg vervoerd, waar zij van 18 juni 1838 tot 15 januari 1839 in arrest bleven. Hun bezittingen werden gerechtelijk verkocht.

Inmiddels was echter het Koninklijk Besluit afgekomen, dat vrijheid mocht worden aangevraagd. Ds. Budding was tegen, maar een deel van de kerkenraad te Goes was er echter voor. Het gevolg was, dat de gemeente verdeeld werd in een Afscheiden gemeente en een gemeente van Ds. Budding.

HOOFDSTUK 6

PIETER VAN DIJKE EN DS. LEDEBOER PREEKTEN EENS IN GOES

De kerkenraad van de gemeente Goes vroeg, toen Ds. Budding in de gevangenis zat, aan Pieter van Dijke te St. Philipsland, die ongeveer in die tijd was gaan oefenen, of deze ook niet eens in Goes wilde voorgaan.

Deze voldeed aan het verzoek en preekte dan ook op 13 maart 1842 voor de eerste maal in Goes in de schuur van bakker De Jonge in de Wijngaardstraat. Een proces-verbaal voor deze 'ongeoorloofde' godsdienstoefening bleef natuurlijk niet uit en de Rechtbank van Goes veroordeelde de oefenaar uit St. Philipsland tot f 300,- boete.

Pieter van Dijke was het hiermee niet eens en richtte daarom op 25 april 1842 een uitvoerig rekwest aan koning Willem II, waarin hij deze o.a. op grond van Gods Woord wees op de taak van de Overheid om de uitoefening der Gereformeerde godsdienst te beschermen. Als blijkt dat men het hiermee volkomen eens was werd dit rekwest eveneens ondertekend door een tiental ouderlingen en diakenen.

Het rekwest, dat Pieter van Dijke aan de koning richtte luidt als volgt:

Aan Zijne Majesteit den tweeden Koning der Nederlanden.

Geven met verschuldigen eerbied onderdanen van Uwe Majesteit te kennen onder opzien tot Hem, Die gezegd heeft: Door Mij regeren de Koningen en stellen de Vorsten gerechtigheid (Spr. 8 : 15), dat het niet alleen de liefde tot dit tijdelijke leven, noch de vreze voor de lichamelijke dood is, die ons beweegt om Uwe Majesteit voor te houden het ongelijk aan ons geschied en te verzoeken. Maar 't komt ten dele voort uit de eerbiedigheid, die een iegelijk aan Gods eeuwige Waarheid schuldig is en ten dele uit een liefde, die wij dragen tot Uw Majesteits zaligheid en het belang van ons dierbaar Vaderland en Volk, welke met ons van den Heere zijn afgeweken.

Het heeft de Heere uit Zijn oneindige barmhartigheid behaagt, niet alleen de ogen onzes verstands te openen, maar mij eerst ondergetekende te stellen tot getuige, dienaar en verkondiger van Zijn leer, waarvan ik het summier aan mijne broeders heb medegedeeld, welke mij daarvoor met deze hunne ondertekening erkennen en die ik, door Gods genade een uitdeelder zijnde, rekenschap moet geven.

Ik hebbe als Christus dienaar mij bevonden op des Heeren Dag den 13den Maart dezes jaars in de Stad Goes, provincie Zeeland, uit hoofde de gemeente, welke zich door de gevangenneming van haren Leraar de WelEW Heer H. J. Budding zag beroofd, mij verzocht hun in 's Heeren Naam voor te gaan.

God is getuige, dat ik waarheid en oprechtheid naar mijn bekwaamheid, het Woord der zaligheid gesneden heb. Ik zeide, zo geleerd zijnde van mijn Meester Jezus Christus, dat zo wie Hem verloochend of Zich zijner schaamde voor dit boze geslacht, Christus hem zal verloochenen en Zich zijner schamen.

Waarom ik beboet ben van den Rechter van de Stad Goes voor een som van drie honderd gulden, van welk vals en wreed vonnis wij aan Zijne Majesteit bekend maken, dat zulks in Uw naam is geschied. Zeer ootmoediglijk van Uwe Majesteit verzoekende, dat Gij ons, op U beroepende als de Macht Gods, in Uwe bescherming neemt tegen het woeden der onwettige vervolgingen. Niet om ons te maintaineren in enige ongerechte dwaling of valse opinien, maar ons te doen hebben zulke billijkheid als God door Zijn Woord van Uwe Majesteit vordert, hetwelk onze bede is, dat het U o Koning behage, de aloude beproefde Gereformeerde Leer, dienst en

tucht, vervat in onze Formulieren van Eenigheid als daar zijn: de Heidelbergse Catechismus, de Belijdenis des Geloofs en de Kerkeleerregelen, vastgesteld in de Synode Nationaal te Dordrecht in de jaren 1618 en 1619, eenmaal bezworen in de grondwet, te zullen handhaven.

Het is Gods profeten en Christus' predikers geoorloofd van het vonnis van de zichtbare Kerk te beroepen op de kennis van de Burgerlijke Regering, die door Gods Woord gehouden zijn, haar zaken te horen en haar voor tirannie te beschermen, gelijk 't blijkt in 't geval van Jeremias (Jeremia 26 en 38 enz.). Dit zal nog klaarder blijken in 't doen van den Heiligen Paulus. Hij appelleerde van al 't oordeel van de priesters te Jeruzalem op den keizer.

Wat ik, eerste ondergetekende voor mijn persoon nog moet ondervinden met enige, die tot de inzameling der liefdegaven voor de armen zich verledigen op mijn woonplaats het eiland St. Philipsland, provincie Zeeland, telkens als wij tezamen komen om godsdienst te houden, zijn de gedurige proces-verbalen, die dagvaarden voor de Rechtbank te Zierikzee, provincie Zeeland, de kennelijke blijken van, ofschoon ik voor den 13en maart ongemoeid mijn dienstwerk een geruime tijd heb mogen verrichten.

Immers mogen wij U o Koning bekend maken (volgens Spreuken 16 vs 13: De lippen der gerechtigheid zijn het welgevallen der Koningen ende elk een van hen zal liefhebben, die rechte dingen spreekt) aangaande de leer der zaak, over welke de rechter ons beletten wil tezamen te komen, onder toepassing van een artikel der Strafwet, opgesteld tegen oproer en scheurmakers. Opdat geen twijfeling overblijve, dat wij meer van U o Koning vereisen, dan Uw Majesteit conscientieushalve verbonden zijn toe te staan, zoo nemen wij voor kortelijk, doch vrijmoedig te spreken hetgeen God door Zijn Woord ons verzekert waarachtig te zijn:

1e. Dat Zijne Majesteit in consciëntie gehouden zijn, boosdoeners te straffen en de onschuldigen, die Uw hulp nodig hebben, te beschermen.

2e. Dat God van U, o Koning, vereist te zorgen, dat Uwe onderdanen recht onderwezen worden in zijne ware religie en dat dezelve Gereformeerd worden, zo wanneer misbruiken inkruipen door de boosheid des satans en het verzuim der mensen; gelijk wij bekennen, dat het onze schuld geworden is, dat wij nu ons beroofd zien (vanwege het slapen in de zonde) van onze Formulieren in hare verbindende kracht, onze oude wetten naar 's Heeren Woord, die twee eeuwen door den Staat zijn bekrachtigd en beschermd, bekroond met Gods zegeningen en achtervolgt met Zijne goedkeuring en weldaden over Kerk en Staat.

3e. Dat het U, o Koning, zaak is, van haar eereamt af te zetten en met de dood te straffen (indien de misdaad zulks vereist) diegene, die het volk bedriegen of haar van het voedsel harer zielen, Gods levendig Woord, beroven, naardat Mozes verklaart, welke de ware religie was, namelijk God te eren gelijk Hij geboden heeft, niet toedoende, noch daarvan afdoende (Deut. 12) en naardat hij haar ook ernstig opgewekt had om die Wet te onderhouden, zoo verkondigde hij straffe tegen de overtreders (Deut. 13 vs 6-11).

Daarom is het, o Koning, dat wij niet vermogen afstand te doen van naam of goederen en voorrechten, ons verleend en bij de Grondwet bezworene bescherming der Gereformeerde Kerk en dus niet toetreden kunnen tot de aangeboden vrijheid, aangezien Christus de Heere, Koning is over Zijnde Kerk.

Niet alsof de naam en het goed op zichzelf terzake doet, maar als in verband staande met verloochening der zake zelve; blijvende die wij sedert twee eeuwen waren,

maken wij geen nieuwe secte uit, neen, maar belijden de voorvaderlijke godsdienst, vervat in onze vermelde U o Koning bekende Artikelen des Geloofs, Catechismus en Regelen naar Gods Woord en Getuigenisse, omdat dezelve onze Belijdenis, wat aangaat leer, dienst en tucht der Kerke, volkomenlijk uitdrukt; waarmede wij verklaren geen nieuwigheidsonderzoekers te zijn, maar volgens de oude beproefde waarheid onze gangen wenschen gericht te mogen zien; niet omdat zij oud, maar omdat zij beproefd is bevonden naar Gods Woord, bekrachtigd door het bloed Uwer voorzaten en martelaren des geloofs, een steunsel voor den Staat, de vaste en enige waarborg harer ruste en welvaren, bekroond met Gods goedkeuring over Kerk en Staat.

Zolang deze tezamen verbonden en verenigd waren, maar naarmate deze van elkander gescheiden en ontbonden werden en Christus verloochend als Hoofd en Koning Zijner Kerke, het kwaad ook uitwendig hand over hand is toegenomen en geheerst heeft over Christus erfdeel onder Zijn hoge en wijze toelating. Hij onder en Belial boven. Deze verloochening komt ons duur te staan. Straffen op straffen, oordelen op oordelen, zwaard, pestilentie waren en zijn niet genoeg om de ogen te openen, de oren te doen horen en de harten te doen opmerken, uitredding noch kastijding, zegeningen noch beproevingen, alle teveel om ze hier te noemen.

't Is de liefde, die ons dwingt U bekend te maken, dat het onze bede is tot den God onzer vaders en de Heere Zijner duurgekochte Gemeente, of het Hem mocht behagen ons door U, o Koning, als een instrument in Zijn hand, al Zijn volk te verlossen van de nog gevaarlijke vijanden en verdeeldheden en scheuring in Zijne Kerke, sinds enige jaren plaats gehad hebbende en nog steeds voortdurende, te helpen helen, daar het Gods eer is een zaak te verbergen, maar de eere der Koningen een zaak te doorgronden (Spreuken 25 vs 2) en mocht het den Heere behagen U, o vorst, als een voedsterheer der aloude op Zijn Woord gegronde Gereformeerde Kerk en belijdenis Uwer voorvaders, te gebruiken, dan zou dit toch niet anders kunnen geschieden, tenzij U, o Koning, de voormelde leer belijdt en in hare rechten handhaaft en beschermt als de godsdienst van den Staat. En U, verenigd met Gods volk in gebeden en smekingen, tot dien einde een dank, vast en bededag uit liet schrijven om ons te verootmoedigen voor den troon Zijner allergeachtste Majesteit, met afzwering van de valse godsdienst, opdat wij Zijne straffen en oordelen niet temeer op ons laden volgens 2 Chron. 20 vs 9-13.

De onschuldige van hare beboetinge en gevangenis te ontheffen, zo als reeds voor dezelfde zaak drie onzer geachte broeders te Middelburg in de gevangenis zijn geplaatst, met name de weleerwaarde Heer H. J. Budding, hiervoren vermeld, Johannes de Jonge Jz. woonachtig in Goes en Adriaan Kasse, woonachtig te Krabbendijke, omdat zij de boete van enige duizenden guldens voor het houden van godsdienst hun opgelegd, niet kunnen betalen.

Dat wij opgewekt mochten worden den God onzer vaders te smeken om erbarming en schuldvergeving onzer misdaden en overtreding Zijner heilige wetten, ordonnantiën en inzettingen en verloochening Zijns Naams, die te prijzen is in der Eeuwigheid. Nu o Koning, zijt Gij in die staat en achting, waarin Gij of de bedrukten en bedroefden om der gerechtigheid wille vertroosten zult of anders zult Gij den Geest Gods, sprekende in Zijn geboden, moeite aandoen en bestrijden.

De troosters van de verdrukten om der Godzaligheid wil, hebben de beloften van troost in hare grootste noden, maar de kwellers van Gods dienstknechten, hoe veracht zij ook voor de wereld mogen schijnen, worden bedreigd, dat hare namen zullen in vervloeking zijn voor de navolgende geslachten.

Het woeden van de satan zoekt het verderf van alle in dit Koninkrijk, die de name Christi belijden; daarom verzoeken wij ootmoediglijk ons te willen horen, dat wij God zoeken te vrezen en U, o Koning volgens des Heeren bevel te eeren (Ezra 7 vs 26 in verband met Handel. 4 vs 19 en Handel. 5 vs 29).

Niet dat wij iets verwachten zouden van U, o Koning, tenzij God Uw harte neige en door ons schrijven den Raad Gods veranderen zal. Want volgens Psalm 80 vs 5-9 laat God Zijn uitverkoren volk somtijds in Zijn wijsheid over aan bespottingen en gevaar. Ja, aan aparent verderf, opdat ze de geweldigheid van Gods verbolgenheid mochten voelen, opdat ze mogen weten hoe weinig sterkte in haar is, opdat ze een getuige mogen laten aan de navolgende geslachten, zowel van de boosheid van den duivel tegen Gods volk, als van de wonderwerken Gods in Zijne kleine kudde (door heel andere middelen dan de mens kan zien).

Dit o Koning is de bede en wens uit naam van alle getrouw gebleven Gereformeerde leden der Gemeente St. Philipsland en andere nabij gelegen plaatsen en gemeenteleden der aloude Gereformeerde leer en hebben also ons gemoed ontlast, ziende op Lukas 13 vs 8.

Opgemaakt te Tholen,
den 25 April 1842 (was getekend)

PIETER VAN DIJKE
Ouderlingen en Diaconen:
Johannes Verwijs, St. Philipsland
Pieter van Driel, Tholen
Adriaan Bergers, Tholen
D. van Hiele, Tholen
Johannes Charper, St. Maartensdijk
C. A. de Koning, St. Maartensdijk
Jacob de Waal, Bruinisse
M. van den Berg, Bruinisse
Dk. van Farowe, Nieuwerkerk
P. L. van Vessem, Nieuwerkerk
no. 42.

Zij deze gerenvoijeerd aan den Minister van Staat, belast met de Generale Directie voor de ZAKEN DER HERVORMDE KERK ENZ. en aan het DEPARTEMENT VAN JUSTITIE om consideratiën en advies.

's Gravenhage, den 8 Mei 1842
Vanwege den Koning,
Voor den Directeur van het Kabinet des Konings
(w.g.) G. J. A. van Bijlandt.

In het advies dat de Procureur-Generaal bij het Provinciaal Gerechtshof in Zeeland te Middelburg aan de Minister van Justitie over dit rekwes gaf stond o.a. het volgende over de gehouden bijeenkomst in Goes:

'Moetende ik nopens het laatstgenoemde punt (n.l. de gevangenneming van Ds. Budding) in het bijzonder alleen nog aanmerken, dat het juist bij die gelegenheid is

geweest, dat hij P. van Dijke op 13 maart j.l. drie dagen nadat H. J. Budding c.s. in gijzeling was gesteld, de bestuurder der bijeenkomst te Goes was; hij en zijn volgelingen door hunne handelwijze een zoodanige volksoploop hebben veroorzaakt, dat de doortogt langs de straat, waarin de schuur hunner vergaderingen staat, schier meermalen gedurende dien dag belemmerd werd en daarbij allerlei ergerlijke tonelen hebben plaats gehad, waartoe de overdreven godsdienstijver van de ene zijde en ongepaste spotlust van den anderen kant aanleiding gaven'.

Niet alleen Pieter van Dijke, maar ook Ds. Ledeboer heeft tijdens Ds. Buddings verblijf in de gevangenis, in de schuur in de Wijngaardstraat gepreekt.

Ds. Ledeboer werd op 30 september 1808 te Rotterdam geboren en studeerde aan het gymnasium in zijn geboorteplaats en later theologie aan de universiteit te Leiden. Reeds vroeg had hij indrukken van dood en eeuwigheid en voelde zich in de vrolijke studentenkringen niet thuis.

In 1832 werd hij kandidaat, waarna hij nog vier jaar bij zijn ouders bleef wonen, om in 1838 het beroep naar de Hervormde Gemeente van Benthuisen aan te nemen. Ds. Ledeboer werd op 29 juli van dat jaar bevestigd door zijn neef Dr. P. H. Hugenholtz.

Spoedig bleek dat hij het met de besturen niet erg kon vinden. Hij verzette zich tegen het zingen van gezangen, en wierp het gezangenboek van de kansel, om het later te begraven.

Dit had mede tot gevolg, dat Ds. Ledeboer tenslotte eerst geschorst en daarna uit de kerk gezet werd (zie ook hoofdstuk 4).

Een afschrift van het besluit om Ds. Ledeboer af te zetten werd hem toegestuurd en dit is dan ook werkelijk het bewijs, dat deze leraar niet uit de Hervormde Kerk is gegaan, maar er uit is gezet. Het besluit, dat wij hier laten volgen laat dan ook aan duidelijkheid niets te wensen over. (Zie 'Rondom de kansel van Benthuisen' door G. H. R. Verboom, uitgave N .V. De Banier te Utrecht.)

Aan den Predikant L. G. C. Ledeboer te Benthuisen.

Het Provinciaal Kerkbestuur van Zuid-Holland, gezien hebbende de beschuldiging tegen Lambertus Gerardus Cornelis Ledeboer, Predikant te Benthuisen, tot deszelfs kennis gebracht door Klassikaal Bestuur van Leiden, overeenkomstig art. 75 van het Reglement op de uitoefening van kerkelijk opzicht en tucht, hoofdzakelijk behelzende:

eene met bewijzen gestaafde aanklagt van openbare en hoonende verwerping der bestaande kerkelijke Reglementen en in gebruik zijnde Evangelische Gezangen: alsmede van herhaalde poging om zich te verzetten tegen de uitspraak van het Klassikaal Besuur, bij welke hij in zijne bediening was geschorst; - en eindelijk van onwettige prediking des Woords en bediening van Doop en Avondmaal in eene afzonderlijke vergadering van zoogenaamde Afscheidenen, enz.

Overwegende, dat de beklaagde zich heeft schuldig gemaakt aan eene openbare, even hoonende als dwaze handeling, met de Kerkelijke Reglementen en Evangelische Gezangen, tot wier handhaving en gebruik hij zich bij de aanvaarding van zijn Evangeliedienst plegtig had verbonden;

Overwegende, dat hij naderhand herhaalde reizen heeft verklaard, deze daad van versmading, bestaande in het werpen des genoemde boeken van den predikstoel, en het begraven van dezelve in den tuin, niet onbedachtelijk, maar met

welbedachten rade te hebben gepleegd;

Overwegende, dat de beklaagde, in weerwil van zijn wettige schorsing in de H. Dienst nog pogingen heeft aangewend om in de Hervormde Gemeente op meer dan eene plaats te prediken;

Overwegende, dat bij het verhinderen daarvan hij zich veroorloofd heeft, om in onwettige bijeenkomsten van zoogenaamde Afscheidenen niet alleen te prediken, maar ook den H. Doop en het H. Avondmaal te bedienen;

Overwegende, dat hij, wel verre van zijn ergerlijk wangedrag als zoodanig te erkennen, of daarover leedwezen te betoonen, veeleer daarin blijft volharden, en bovendien uitdrukkelijk en met ronde woorden heeft verklaard, zich te hebben verbonden met de zoogenaamde Afscheidenen, en zich niet te beschouwen als behorend tot het Hervormd Kerkgenootschap hier te lande, zoolang er verordeningen in zijn, die hij meent strijdig te zijn met Gods Woord; ja niet te gelooven, dat iemand wettig leeraar kan blijven in een Kerkgenootschap, waarvan hij de eene verordening houdt en de andere verwerpt;

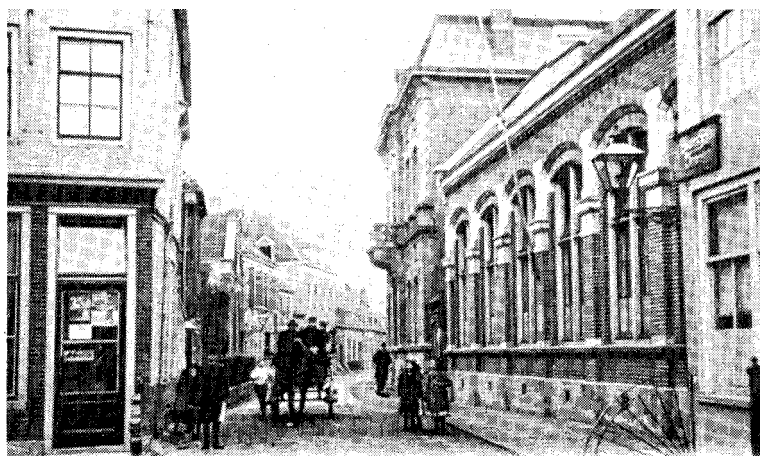
Overwegende, dat hij alzo facto heeft afstand gedaan van zijne regten en voorregten, als predikant der Hervormde Gemeente, en facto zijne betrekking op dezelve zonder behoorlijke kennisgeving, eigendunkelijk heeft verlaten en willekeurig zich heeft vervoegd bij de zoogenaamde Afscheidenen;

Overwegende, dat geheel dat onwettig en ergerlijk gedrag van den beklaagde, door zijn latere afscheiding, niet mag worden gerekend onstrafbaar te zijn, en dat de verwarring, welke hij daardoor heeft aangerigt in de Gemeente en nog voortgaat aan te rigten, volgens de dure verplichting op het Kerkbestuur rustende, onverwijld en krachtdadige voorziening vordert;

Gelet op Art. 2-4-7-16-21-22-58-75 van het Reglement op de uitoefening van kerkelijk opzicht en tucht; en voorts overwogen hebbende alles wat hierbij in aanmerking moest komen,

ONTZET L. G. C. Ledeboer van zijne dienst als Predikant bij de Nederlandsche Hervormde Kerk, en verwijst hem in de betaling der kosten van het geding, welke door het Kerkbestuur zullen worden begroot. enz. enz. . . .

De Wijngaardstraat te Goes rond de eeuwwisseling 1899/1900

Eigen gemeenten werden door Ds. Ledeboer gesticht, waarin hij Gods Woord

bracht en de sacramenten bediende. Zo kwam het ook, dat Ds. Ledeboer in de schuur van bakker De Jonge in de Wijngaardstraat preekte. Dit heeft hem echter zware boeten gekost.

In 1844 verzoende Ds. Budding zich weer met de Afgescheidenen en vertrok naar Groningen. Daarna ging hij van 1848-1851 naar Noord-Amerika.

Na zijn terugkomst werd hij rondreizend leraar, maar keerde in 1852 weer naar Zeeland terug. Daar preekte hij toen op de boerderij de Palmboom van Ds. Daniël Bakker te 's Gravenpolder, maar spoedig daarna ging hij weer in zijn eigen gemeente te Goes voor. Helaas . . . na 1860 week hij langzaam maar zeker op verschillende punten van de zuivere leer af. Zo verwierp hij o.a. de Drieëenheid en de Heidelberger Catechismus. Zijn gemeente te Goes en enkele afdelingen zijn na zijn dood op 10 november 1870 blijven voortbestaan en zijn thans de Vrij Evangelische gemeenten op Zuid-Beveland (Goes, Wemeldinge, Yerseke, Bath).

HOOFDSTUK 7

DE GEREFORMEERDE GEMEENTE TE GOES

In 1860 waren er echter verschillende leden, die het met Ds. Budding niet meer eens waren. Het kon ook niet, want de eerst zo geliefde leraar week af van de vaste grondslagen van Gods Woord. Deze mensen wilden zich echter ook niet meer bij de Afgescheiden gemeenten aansluiten. In een handschrift, dat aanwezig is in het archief van de Gereformeerde Kerk, wordt vermeld, wat deze schapen zonder herder besloten.

Dit handschrift begint met de mededeling, 'dat tot nadere bijeenverzameling, verbinding en regeling onder de verstrooide leden der Gereformeerde Kerk te Kattendijke en omstreken en in de stad Goes, alvorens er door enige van die leden begeerd was den dood des Heeren onder hun midden te verkondigen en den doop aan hunne kinders te laten toedienen, op zondag 13 november 1864 door de meerderheid der leden Ds. Bastiaan Sterkenburg te Giessendam werd gekozen om hem te verzoeken in dezen raad en bestuur te willen geven'.

Deze **Ds. Sterkenburg** (1809-1900) was predikant der Kruisgemeenten te Giessendam, Oosterland en Haarlem geweest. In 1851 was hij afgezet en noemde zich toen predikant volgens Markus 16 vers 15 en 16.

Door de voorganger **Cornelis Dominicus**, werd aan Ds. Sterkenburg geschreven en hoewel er eerst veel bezwaren waren, preekte hij toch op 7 december 1864 bij Dominicus in een houten loods, die men de 'Tente der Samenkomst' noemde.

De aanwezigen werd verzocht de volgende avond weer bij elkaar te komen om een en ander te bespreken en ook ambtsdragers te verkiezen.

Een twintigtal mannen gaf gehoor aan deze oproep en zo begon op de avond van de 8e december 1864 een kerkvergadering, die van historische betekenis zou worden. Deze vergadering in de 'Tente der Samenkomst' stond onder leiding van Ds. Sterkenburg, die na de gebruikelijke opening de artikelen 27-32 der Ned. Geloofsbelijdenis voorlas, terwijl hij aan het kleine groepje mannen vroeg of zij zich in deze weg en op die grondslag zich aan elkaar wilden verbinden. Hierop werd zonder een uitzondering toestemmend geantwoord.

Ds. Sterkenburg stelde verder voor om Cornelis Dominicus te bevestigen als oefenaar, catecheseermeester en ziekenbezoeker, wat door allen werd goed gevonden. Ook Dominicus bewilligde hierin.

Vervolgens werden twee ouderlingen en twee diakenen gekozen, die op 29 januari 1865 door Ds. Sterkenburg in hun ambt werden bevestigd.

Bij deze bevestiging legde hij er de nadruk op, dat het niet de bedoeling was een bijzonder kerkgenootschap te stichten. Ook bevestigde hij hen niet alleen in deze 'Tente der Samenkomst' maar voor allen in de omgeving, die geen kerkelijk genootschap wisten te kiezen, maar toch wensten te volharden bij de leer der Gereformeerde vaders, vervat in onze belijdenis.

Later preekte er **Ds. Keulemans**, predikant van de Kruisgemeente te Middelburg, destijds aangesloten bij de Kruisgemeenten van Ds. C. v. d. Oever te Rotterdam. In het najaar van 1865 sloot Ds. Keulemans en zijn gemeente zich weer bij de Gereformeerde kerk onder het kruis aan en wilde toen niet meer in de 'Tente' voorgaan. Hij gaf de broeders in overweging 'om met het volk des Heeren, dat op dezelfde grondslag stond, te verenigen en niet apart te blijven staan. De meerderheid besloot hieraan te voldoen, onttrok zich dus aan de 'Tente' en

constitueerde in 1866 de '**Gereformeerde Gemeente onder het KRUIS**' te Goes, welke in de Magdalenastraat een kerkje in gebruik nam.

Van 1867-1869 werd deze kruisgemeente bediend door Ds. Johan Willem van den Broek (geb. 1820, overl. 1880), die in 1867 werd toegelaten als kandidaat en in 1869 een beroep van de kruisgemeente te Enkhuizen aannam. Bij de hereniging van 1869 n.l. van de Afgescheiden gemeenten met de Ger. Kerk

74

In 1866 werd door de Gereformeerde Gemeente onder het Kruis een kerkje in gebruik genomen in de Magdalenastraat.

In 1866 werd door de 'Gereformeerde Gemeente onder het Kruis' een kerkje in gebruik genomen in de Magdalenastraat. [In dit pand is thans het Chinees-Indisch Restaurant gevestigd. Zie pijl]

onder het kruis tot Chr. Gereformeerde Kerk, was hij de enige predikant van de Kruiskerk, die daar niet mee akkoord ging, maar zelfstandig als zodanig bleef voortleven.

Ook de *Gereformeerde Gemeente onder het Kruis te Goes* besloot in juni 1869 zich met de plaatselijke Chr. Afgescheiden gemeente te verenigen.

Maar verscheidene broeders schijnen zich op de duur toch niet in de Chr. Gereformeerde Kerk te hebben thuisgevoeld en kwamen in de loop van 1871 samen in de schuur van N. Remijn.

In het schrijven aan Burgemeester en Wethouders van Goes deelde deze Remijn mede, 'met deze oefeningen der Gereformeerde godsdienst, evangelisatie te bevorderen'. Men schijnt toen reeds de naam 'GEREFORMEERDE GEMEENTE' te hebben aangenomen, want op 4 augustus 1871 kon men in de Nieuwe Goesche Courant lezen: 'De heer Van Smalen van Valkenburg, die zondag alhier is opgetreden in de Gereformeerde Gemeente, is bij die gemeente beroepen, welk beroep hij aangenomen heeft'.

Deze oefenaar, Daniel Boeser van Smalen (1830-1922), was voordien oefenaar bij de Kruisgemeente te Valkenburg (Z.H.) geweest. Na zijn komst werd echter al spoedig een kerkje in de Matth. Smallegangebuurt in gebruik genomen. Deze buurt is thans geheel afgebroken i.v.m. sanering.

Op 30 augustus 1874 werd hij door Ds. N. Wedemeier, predikant van een zelfstandige Oud Geref. Gemeente te 's Gravenhage, in het leraarsambt bevestigd. Tevoren had Ds. Wedemeier op 28 augustus de kerkenraad en de leden bevestigd met een predicatie uit Romeinen 8 vs 31b: 'Zo God voor ons is, wie zal tegen ons zijn'.

Men kan dus wel aannemen, dat de Gereformeerde Gemeente van Goes op 28 augustus 1874 wettig werd geïnstitueerd.

In maart 1875 vertrok Ds. Van Smalen naar de Vrije Geref. Gemeente te Amersfoort en werd opgevolgd door **Diedericus Wijting**¹ (1844-1892), die in juni 1876 tot de gemeente overkwam. Hij was voordien oefenaar bij de Kruisgemeente te Lisse geweest. Deze gemeente had zich ook niet aangesloten bij de hereniging van 1869.

Onder oefenaar Wijting ontstond nu weldra toenadering tot en aansluiting bij de 'Ledeboeriaanse' gemeenten onder Ds. Pieter van Dijke.

Op 14 september 1877 berichtte de 'Nieuwe Goesche Courant': 'Ds. P. van Dijke heeft de vorige week het kerkbestuur van de Gereformeerde Gemeente (Matth. Smallegangebuurt) in hun ambt bevestigd met een predicatie n.a.v. Mattheüs 5 vs 13: 'Gij zijt het zout der aarde'.

Nadat Ds. Van Dijke sinds augustus 1882 niet meer in staat was om te preken, was de gemeente dus zonder bediening der sacramenten. Daar het zich liet aanzien, dat Ds. Van Dijke niet meer van zijn ziekbed zou opstaan, besloot de gemeente haar voorganger Wijting als predikant te beroepen, die dit aannam.

Op 6 maart 1883 werd hij vervolgens in het leraarsambt bevestigd door D. P. Los, predikant van een zelfstandige Geref. Gemeente te Leiden.

De Algemene Vergadering der 'Ledeboeriaanse' gemeenten, die na de dood van Ds. Van Dijke (3 maart 1883) bijeenkwam, beriep echter de oefenaar David Janse te Middelburg tot predikant der gemeenten, die dit aannam.

Een en ander werd oorzaak, dat de Gereformeerde Gemeente te Goes buiten het verband der 'Ledeboeriaanse' gemeenten onder Ds. D. Janse kwam te staan en weer zelfstandig werd.

Het oude kerkje in de Matth. Smallegangebuurt werd echter te klein voor de groeiende Gereformeerde Gemeente, zodat besloten werd een nieuwe kerk te bouwen. Dit was echter, zoals gewoonlijk, niet met ieders instemming. Er waren er, die tegen waren. Een van deze leden was bijzonder fel en schreef Ds. Groeneweg een brief, waarin hij het overbodige van de bouw van een nieuw kerkgebouw trachtte aan te tonen. Maar de briefschrijver deed iets, wat niet erg christelijk was. Dit kunnen we lezen in de Middelburgsche Courant van 5 januari 1889. Daarin stond vermeld:

'Op Nieuwjaarsmorgen viel in de kerk der Oud Geref. Gemeente te Goes een niet alledaags feit voor. De predikant had n.l. van een der leden een brief ontvangen waarin bij de predikant werd geïnterpellerd over het overbodige van de bouw/ van een nieuwe kerk. De schrijver had de dominee in overweging gegeven, genoemde brief openlijk in de kerk voor te lezen; deed hij dit niet, dan zou de brief in de

¹ Zie voor preken en meerdere gegevens de site: www.theologienet.nl

courant worden gepubliceerd.

Het kerkje der Geref. Gemeente in de Matth. Smallegangebuurt. Alv. m. sanering is deze buurt geheel verdwenen (zie pijl)

In april 1888 vertrok Ds. Wijting naar de Dordtse Geref. Gemeente te Kampen en werd hetzelfde jaar nog opgevolgd door Ds. Cornelis Groeneweg (1838-1921), voordien predikant bij de Vrije Geref. Gemeente te Zwartsluis en Strijen en rondreizend predikant. Op 16 september 1888 werd hij bevestigd door Ds. H. P. Maakenschijn van Brielle.

Daar de leeraar niet van courantengeschrift hield, volgde hij het eerste bevel op en toen hij de brief van de kansel voorgelezen had, ontspon zich tusschen de schrijver en verschillende personen een debat. Ook een dame voerde nog het woord. Velen verlieten het kerkgebouwtje totdat eindelijk een kerkenraadslidvoorlezer voorstelde maar een versje te zingen en heen te gaan'.

Dezelfde krant schreef op 9 januari 1889:

'Het geschil in de Oud Geref. Gemeente te Goes is spoedig tot een goed einde gekomen. Een wenk van den briefschrijver zal worden opgevolgd nl. dat de dominee niet alleen zal optreden als ondernemer, maar dat een commissie zal worden gekozen tot het vormen van een kerkelijke kas voor het bouwen van een nieuwe kerk'.

Enkele weken later, op 24 januari 1889:

'Op een vergadering van de leden der Oud Gereformeerde Kerk te Goes zijn de bestaande bezwaren opgelost. Er zal nu een nieuwe kerk worden gebouwd tusschen de voormalige twee poorten op het erf van dhr. A. Smit'.

Ondanks de tegenstand ging dus de bouw van de nieuwe kerk, die officieel 'Beth-el' werd genoemd, door en reeds op donderdag 5 februari 1889 was het zover dat de eerste steen kon worden gelegd.

Op deze dag, om twee uur 's middags werd de eerste steen gelegd door het jongste zoonkje van Ds. Groeneweg. Hierna werd door de secretaris van de bouwvereniging, Ds. Groeneweg een korte toespraak gehouden: 'Namens de kerkelijke bouwvereniging, goedgekeurd bij Z.M. besluit van 27 januari j.l. is de eerste steen gelegd van het kerkgebouw voor de Gereformeerde Gemeente alhier. God bekrone deze arbeid met Zijn onmisbare zegen opdat weldra de leer des Goddelijken Woords in dit kerkgebouw voor allen die de Gereformeerde leer beminnen, naar de

mening des Heiligen Geestes, verkondigd worde. De steen is niet gelegd voor een kerkgebouw, waarin een secte hoopt te vergaderen, maar voor het Nederduits Gereformeerde volk in onze gemeente en omstreken. Bouwheren en werklieden, God make Uw arbeid voorspoedig'. Deze plechtigheid werd door Ds. Groeneweg met dankgebed gesloten.

Vele jaren later stond op zekere dag een heer voor de kerk tussen de twee poorten die de ingemetselde steen bestudeerde. Iemand vroeg deze vreemdeling of hij zich hiervoor interesseerde. De heer antwoordde hierop bevestigend, want, zoals hij zei: die Dirk Groeneweg ben ik! In het gesprek dat toen volgde, bleek, dat deze man, die eens de eerste steen heeft gelegd van de kerk tussen de twee poorten, . . . kermisexploitant was geworden!

In het portaal van de hoofdingang van de kerk aan de Beatrixlaan, onder de trap naar de galerij staat deze steen in een metalen houder, als een herinnering aan 'Beth-el' aan de A. van der Goeskade. De inscriptie luidt als volgt:

De bouw van de nieuwe kerk vorderde gestadig en in april 1889 was het bouwwerk gereed. Op zondagmorgen 21 april van dat jaar werd dan ook de nieuwe kerk der Gereformeerde Gemeente (met 400 zitplaatsen) officieel in gebruik genomen. Ds. Groeneweg preekte die morgen over 1 Kon. 8 vs 28-30:

'Wend U dan nog tot het gebed van Uwen knecht, en tot zijne smeking, o Heere, naar het gebed, dat Uw knecht heden voor Uw aangezicht bidt.

Dat Uwe ogen open zijn, nacht en dag over dit huis, over deze plaats, van dewelke Gij gezegd hebt:

Mijn Naam zal daar zijn; om te horen naar het gebed, hetwelk Uw knecht bidden zal in deze plaats.

Hoor dan naar de smeking van Uwen knecht, en van Uw volk Israël, die in deze plaats zullen bidden; en God

Gij, hoor in de plaats Uwer inwoning, in den hemel, ja, hoor, en vergeef'.

In de morgendienst was het nieuwe kerkgebouw tot de laatste plaats bezet, terwijl er in de middagdienst geen zitplaatsen genoeg waren, zodat velen met een staanplaats genoegen moesten nemen.

Helaas, de Gereformeerde Gemeente te Goes kwam enkele jaren later in de publiciteit. In januari 1892 zag de kerkenraad zich genoodzaakt Ds. Groeneweg wegens zekere uitingen in zijn privéleven uit zijn ambt te zetten. En daar wij historisch gezien eerlijk dienen te zijn, kunnen wij aan deze betreurenswaardige gang van zaken niet zonder meer voorbijgaan.

Heel Zeeland werd door de 'couranten' op de hoogte gebracht van wat er in de Gereformeerde Gemeente van Goes was gebeurd. De Middelburgsche Courant van

27 januari 1892 schreef hierover het volgende:

'In het kerkgebouw aan de J. A. van der Goeskade te Goes der Oud Gerot'. Gemeente ging het zondagmiddag allesbehalve stichtelijk toe.

Toeu de dominee aan het einde der bijeenkomst van de preekstoel kwam, gaf een kleine opmerking van de zijde van een ouderling aan het adres van de eerw. prediker aanleiding tot een heftige woordenwisseling tusschen beiden, waarbij men elkander verwijten deed, die in een kroeg reeds verontwaardiging zouden gewekt hebben, maar in een kerk nog veel minder op haar plaats zijn.

Wij zullen maar niet mededelen wat de heren elkaar ten laste legden.

Nadat de kerkbezoekers het gebouw hadden verlaten, moet het geschil een nog ernstiger karakter hebben gekregen.

Des avonds was het kerkbezoek, zeker tengevolge van het gebeurde, zeer gering. Er werd dan ook afgezien van het zingen van Psalm 133 vs 1'.

De Goesche Courant van een dag later meldde: 'Het schijnt bij de namiddaggodsdienstoefening in de kerk der Oud Geref. Gemeente alhier j.l. Zondag niet zeer kalm te zijn toegegaan. Er moet namelijk een heftige woordenwisseling hebben plaats gehad tusschen den voorganger (predikant) en een ouderling, waarbij dezen elkander slechten levenswandel verweten. Als gevolg van een en ander is, naar men ons mededeelt, thans de voorganger van zijn ambt ontzet'.

Enkele dagen later, op 2 februari 1892 schreef dezelfde krant uitvoerig: 'Wat het kerkbriefje vermeldde, is geschied: de heer Groeneweg is gisteren als gewoonlijk 3 maal in het kerkgebouw der Oud Geref. Gemeente alhier opgetreden. Naar men ons mededeelde heeft de voorzitter van de commissie voor de bouw der kerk aan de J. A. van der Goeskade verklaard, dat het kerkbestuur geen toestemming kon erlangen om den voorganger den toegang tot het kerkgebouw te ontzeggen.

Een half uur voor den aanvang der godsdienstoefening stapte deze dan ook naar het kerkgebouw, ontsloot dit en plaatste zich op den kansel. Het kerkbestuur schitterde door afwezigheid en er waren slechts enkele leden der gemeente; daarentegen tal van nieuwsgierigen, die achter in de kerk plaats namen of stonden te wachten op wat er komen zou.

De godsdienstoefening nam echter een zeer geregeld en kalm verloop. De heer Groeneweg las zelf, deed tevens dienst als voorzanger en koos daarna tot tekst Psalm 23 vs 4 en 5. N.a.v. deze tekst wees hij erop, dat hij in den strijd van het ogenblik de verdrukte partij was en dat het er sinds enige maanden op toegelegd werd hem ten val te brengen.

De nieuwsbladen hadden vermeld dat hij uit zijn ambt ontzet was, maar de kerkenraad kan hem niet ontzetten. Willen de leden van dien raad hem niet meer horen, dat zij dan wegblijven, maar het kerkgenootschap of de gemeente is niet erkend en derhalve is er van ontzetten geen sprake.

Het gebeurde was intussen voor hem een goede les om niet langer zijn betrouwen op mensen te stellen. Ziende op de verhouding van Saul tot David en van Absalom tot dezen, op die van de apostelen tot Jezus toen Hij gekruisigd werd en van Alexander de kopersmid tot Paulus, had spreker zich nog kunnen opmaken om in het bedehuis op te treden.

Drie jaren had hij naar zijn overtuiging in de gemeente gewerkt en thans doet men hem het verwijt dat hij al dien tijd gehuicheld heeft en gelogen. Twee vrienden werden vervolgens uitgenodigd de collecte te houden, waarvan de opbrengst als gewoonlijk zou bestemd worden waarvoor het nodig was.

Vergissen we ons niet, dan was tot nu toe die opbrengst voor den voorganger. Des namiddags waren minder nieuwsgierigen, doch meer gemeenteleden aanwezig; des avonds was het bezoek gering'.

Op 6 februari 1892 meldde de Goesche Courant weer:

'Men deelt ons het volgende mede:

Gistermiddag vergaderde ten huize van een der ouderlingen de kerkenraad der Oud Gereformeerde Gemeente alhier met eenige contrubueerende leden. Bij meerderheid van stemmen is toen besloten de bestaande bouwvereniging waaraan de kerk behoort te ontbinden.

De heer S. Wisse te Kapelle, tot nu toe hypotheekhouder op het gebouw, is thans daarvan eigenaar geworden; van een en ander is notarieele acte opgemaakt.

De vergadering besloot voorts de heer Groeneweg van deze besluiten schriftelijk kennis te geven, hem het recht te onzeggen nog eenige aanspraak op het gebouw te doen gelden en hem den toegang tot de kerk te verbieden.

Het gebouw zal a.s. zondag gesloten blijven. 14 februari zal er leeskerk worden gehouden'.

Weer enkele weken later stond er in het plaatselijk blad een verslag van het afscheid van de ontslagen Ds. Groeneweg:

'Voor een eivolle zaal, die reeds een half uur voor de aanvang geheel was gevuld, hield Maandagavond alhier in het lokaal der jongelingsvereniging 'Ken den Heere in al Uw wegen' in de Wijngaardstraat, de heer C. Groeneweg, de ontslagen voorganger der Oud Geref. Gemeente, eene afscheidsrede, die gericht was tot de Christenen alhier, zoals op het kerkbriefje vermeld stond.

De spreker had tot tekst gekozen Handelingen 20 vs 30-32 in verband met vs 35. Spreker zei in alles getoond te hebben dat men, alsoo arbeidende, de zwakken moet opnemen en gedenken aan de woorden des Heeren Jezus: Het is zaliger te geven dan te ontvangen.

Uit de gehele rede bleek voorts dat de heer Groeneweg gelaten was in zijn lot en hoewel verdrukt, had hij altijd met ijver naar zijn volle overtuiging voor die gemeente gearbeid en was hij niet afgeweken van de zuivere leer te verkondigen, doch men had in plaats van met liefde hem de vervulling van zijn ambt te vergemakkelijken, dit onmogelijk gemaakt.

Uit onkunde heeft men daarbij gehandeld, want sommigen hunner die van het ene naar het andere kerkgebouw lopen om de rechtzinnige waarheid te zoeken, menen dat zij heel wat wetenschap opgedaan hebben, maar zij zijn nog niet eens in staat door woorden, op degelijke gronden berustende, hunne denkwijze uiteen te zetten; zij doen als de papegaai die alles napraat zonder te begrijpen wat hij zegt. Hij besloot dan ook met de woorden: *Heere vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen.*

Hij bracht voorts zijn hartelijke dank aan allen, die hem in de laatste weken tot hulp en steun waren, inzonderheid aan Ds. Huet, wien hij te dien opzichte veel te danken had.

De zeer kalme rede werd door velen met innige deelneming aangehoord en de spreker zelf was blijkbaar menigmaal aangedaan.

Op uitnodiging van de heer Cense, die met vele andere leden van de kerkenraad der Ned. Hervormde Gemeente onder de aanwezigen was, zongen de toehoorders de heer Groeneweg Psalm 134 het laatste vers toe.

Naar wij vernemen zal de afscheidsrede van de heer Groeneweg in druk verschijnen en hijzelf zal zich in het particuliere leven terugtrekken en zich te Rotterdam metterwoon vestigen'.

Na het vertrek van Ds. Groeneweg naar Rotterdam is de gemeente nog in contact geweest met de kerken der Doleantie en zijn enige predikanten van die formatie voor haar voorgedaan, doch tot aansluiting is het niet gekomen voornamelijk door de tegenwerking van de plaatselijke Chr. Ger. Kerk.

De Goesche Courant van 31 mei 1892 zegt er het volgende van: 'Naar men ons mededeelt, is er afwijzend beschikt op een verzoek van de aanhangers der Oud Geref. Gemeente alhier om zich bij de Doleerenden te mogen aansluiten. De vroegere voorganger der Oud Gereformeerden, de heer C. Groeneweg, thans te Rotterdam, stelt pogingen in het werk om hier weer te komen spreken en is aan het onderhandelen om een landbouwschuur te huren, in de onmiddellijke nabijheid der stad'.

Al spoedig werd echter de vacante predikantsplaats weer bezet door de overkomst van Ds. Pieter Hendrik Maakenschijn (1839-1906), die predikant van de Vrije Geref. Gemeente te Brielle en later oefenaar in de Ger. Kerken was geweest.

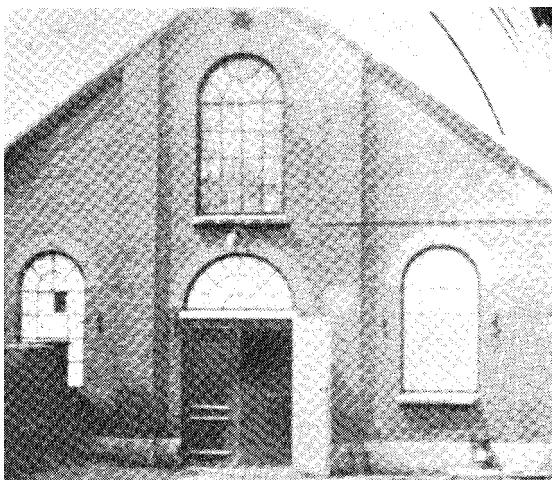
Op 23 oktober 1892 deed hij zijn intrede, na door Evangelist Van Hoonte te zijn bevestigd. In maart 1901 verkreeg hij op zijn verzoek eervol ontslag wegens langdurige ziekte.

Verschillende beroepen werden daarna tevergeefs uitgebracht op vrije voorgangers, echter zonder resultaat. De gemeente besloot toen zich weer aan te sluiten bij de 'Ledeboeriaanse' gemeente (destijds onder Ds. L. Boone en Ds. J. R. van Oordt).

Het verzoek om weer in dit kerkverband te mogen worden opgenomen, werd door de Classis van 18 april 1905 te Bruinisse goedgekeurd.

HOOFDSTUK 8

HET BEGIN DER 20ste EEUW

Het oude kerkgebouw 'tussen de twee poorten'

Ds. H. Roelofsen, predikant te Goes van 1905-1909

Op 25 februari 1900 werd in het kerkgebouw tussen de twee poorten vergaderd om te spreken over het aansluiten van de gemeente, toen nog genoemd Oud Gereformeerde Gemeente te Goes met de gemeenten van wijlen Ds. Pieter van Dijke. Dit voorstel werd met algemene stemmen aangenomen. Ook in februari 1902 werd op een ledenvergadering opnieuw uitvoerig gesproken over een vereniging met de gemeenten van Ds. Pieter van Dijke en voor de tweede maal werd hiertoe besloten.

Op zondag 6 december 1903 werd na de middagdienst een ledenvergadering belegd om ambtsdragers te kiezen.

De ouderlingen Dees en Van Strien uit Wolphaartsdijk stelden toen de vergadering voor om de gehele kerkenraad te laten aftreden en een vrije stemming te houden. Zodoende zou blijken of de aftredende broeders nog door de gemeente werden gewenst. In een volgende vergadering, op zondag 20 december 1903 trad dan ook de kerkenraad in zijn geheel af, terwijl geadviseerd werd de kerkenraad uit te breiden met één ouderling en één diaken.

De stemming voor ouderling gaf de volgende uitslag:

1. K. Dees te Wolphaartsdijk	22 stemmen
2. C. van Strien te Wolphaartsdijk	21 stemmen
3. Joh. van Zweden te Goes	12 stemmen
4. D. C. van de Kreeke te Goes	8 stemmen
5. Joh. van Gilst te Wolphaartsdijk	6 stemmen
6. Joh. Keukelaar te Wolphaartsdijk	6 stemmen
7. A. Keukelaar te Wolphaartsdijk	3 stemmen
8. P. Lezierse te Kattendijke	3 stemmen
9. J. Kole te Wolphaartsdijk	2 stemmen
10. C. Moerman te Wolphaartsdijk	1 stem
11. D. Melse te Goes	1 stem

12. J. van den Berge te Hoedekenskerke 1 stem

Uit de 6 personen die de meeste stemmen hadden werden vervolgens drie ouderlingen gekozen. De uitslag was als volgt:

1. C. van Strien te Wolphaartsdijk	31 stemmen
2. K. Dees te Wolphaartsdijk	26 stemmen
3. D. C. v. d. Kreeke te Goes	15 stemmen
4. Joh. van Zweden te Goes	15 stemmen
5. Joh. Keukelaar te Wolphaartsdijk	9 stemmen
6. Joh. van Gilst te Wolphaartsdijk	8 stemmen

Tot ouderling werden dus gekozen: C. van Strien en K. Dees, terwijl opnieuw gestemd moest worden tussen D. C. v. d. Kreeke en Joh. van Zweden. D. C. v. d. Kreeke kreeg nu 23 stemmen en Joh. van Zweden 13 stemmen, zodat Van de Kreeke werd gekozen, die zijn verkiezing op zijn beraad nam.

Daarna volgde een vrije stemming voor drie diakenen. De uitslag hiervan was als volgt:

1. D. Melse te Goes	30 stemmen
2. Joh. van Zweden te Goes	18 stemmen
3. D. Vereeke te Goes	13 stemmen
4. Joh. van Gilst te Wolphaartsdijk	7 stemmen
5. J. v. d. Weele te Goes	6 stemmen
6. W. de Jonge te Goes	5 stemmen
7. G. Meeuwse te Wolphaartsdijk	4 stemmen

Uit de zes personen die de meeste stemmen hadden werden nu drie diakenen gekozen. De uitslag was:

1. D. Melse te Goes	32 stemmen
2. D. Vereeke te Goes	21 stemmen
3. Joh. van Zweden	19 stemmen
4. J. v. d. Weele	9 stemmen
5. Joh. van Gilst te Wolphaartsdijk	8 stemmen
6. W. de Jonge te Goes	5 stemmen

zodat gekozen werden:

D. Melse, D. Vereeke en Joh. van Zweden.

De laatstgenoemde nam zijn verkiezing nog in beraad.

Op de volgende vergadering van 24 januari 1904 werd meegedeeld dat D. C. v. d. Kreeke en Joh. van Zweden voor hun ambt hadden bedankt. De kerkenraad had nu een tweetal gesteld voor het ambt van diaken, n.l. D. C. v. d. Kreeke en J. Witte. Met ruime meerderheid werd v. d. Kreeke gekozen, die dit ambt aannam.

Op zondag 3 april 1904 werd opnieuw een ledenvergadering belegd om een ouderling te kiezen en een predikant te beroepen. Verder werd meegedeeld, dat ouderling K. Dees voor zijn ambt had bedankt.

Op deze vergadering werd uit het tweetal: Jacob van der Weele en Johannis van Zweden eerstgenoemde met grote meerderheid van stemmen tot ouderling gekozen. Deze nam dit ambt aan. Een beroep werd uitgebracht op Ds. W. de Groot te 's Gravenhage, die echter bedankte.

Op 23 oktober 1904 werd de oefenaar G. H. Kersten te Meliskerke beroepen, maar op 12 november 1904 werd het bericht ontvangen, dat deze had bedankt.

Een belangrijke ledenvergadering werd gehouden op zondag 9 april 1905. Het doel van deze vergadering was te spreken over vereniging met andere gemeenten en het beroepen van een leraar uit het tweetal Ds. J. Overduin te Lisse en Ds. H. Roelofsen te Opheusden.

Door ouderling J. van der Weele werd in het midden gebracht, dat het beter was te verenigen met de gemeenten van wijlen Ds. Pieter van Dijke, dan met de gemeenten waarmee de gemeente Meliskerke was verbonden, daar er in die gemeenten geen eenheid bestond in het zingen van de Psalmen bij de openbare godsdienstoefeningen, daar de gemeente Meliskerke alleen de oude berijming had en de andere gemeenten de nieuwe berijming.

De leden deelden het standpunt van ouderling Van der Weele. Er werd gestemd en de uitslag was, dat met bijna algemene stemmen opnieuw tot vereniging met de gemeenten van wijlen Ds. Pieter van Dijke werd besloten.

De scriba werd opgedragen de uitslag van de stemming mee te delen aan Ds. L. Boone te St. Philipsland en inlichtingen te vragen hoe een en ander zijn beslag zou moeten vinden.

Vervolgens werd gestemd tussen het tweetal Ds. J. Overduin en Ds. H. Roelofsen. Laatstgenoemde kreeg 28 stemmen en Ds. Overduin 9 stemmen, zodat Ds. Roelofsen werd beroepen.

In de lente van 1905 werd dus Ds. H. Roelofsen (1854-1930), predikant van de Kruisgemeente te Opheusden door de Gereformeerde Gemeente te Goes beroepen. Deze voelde zich geroepen dit beroep aan te nemen, waarmee hij dus overging tot de 'Ledeboeriaanse' gemeenten, waarbij Goes sinds april 1905 behoorde. Verschillende predikanten en ook kerkenraden namen het echter Ds. Roelofsen kwalijk, dat hij zonder meer van een kruisgemeente naar een Ledeboeriaanse gemeente vertrok. Voor Ds. Roelofsen was deze stap echter niet moeilijk, hij wist dat de Heere hem naar Goes riep, en niets en niemand zou het werk Gods verhinderen. Want ook in het Zeeuwse stadje waren er mensen, die moesten worden toegebracht tot de gemeente des Heeren.

Ds. Roelofsen nam afscheid van zijn geliefd Opheusden met een preek over Lukas 19 : 42a: *'Och, of gij ook bekendet, ook nog in deze uwen dag, wat tot uw vrede dient'*.

Op 25 juni 1905 werd hij door Ds. J. R. van Oordt uit Terneuzen in zijn dienstwerk bevestigd, terwijl de nieuwe leraar zich aan de gemeente van Goes verbond met de tekst Efeze 3 : 8: *'Mij, de allermiste van al de heiligen, is deze genade gegeven, om onder de heidenen door het Evangelie te verkondigen de onnaspeurlijke rijkdom van Christus'*.

Op de reeds genoemde classis van 7 juni 1905 te Bruinisse werd de gemeente van Goes opgenomen in de verenigde gemeenten van wijlen Ds. Pieter van Dijke en behoorde Goes tot de classis Zuid-Beveland (Goes, Borssele, Hoedekenskerke, Krabbendijke, Rilland-Bath en Yerseke). De gemeente van Goes werd nu verplicht haar leraar eenmaal per maand af te staan aan de vacante gemeenten in de classis. Verder werd besloten enkele wijzigingen aan te brengen in de Statuten van de

Kerkelijke Bouwvereniging te Goes.

Bij Koninklijk Besluit van 6 november 1906 no. 67 (zie Bijlage 2) werd de Kerkelijke Bouwvereniging veranderd in de naam van de 'Gereformeerde Gemeente te Goes' en werd het bestuur opgedragen aan de Kerkenraad van Goes volgens art. 6 der Statuten.

Met ingang van deze datum werd ook de naam Oud Gereformeerde Gemeente als vervallen verklaard, daar deze naam maar naar eigen goeddunken was aangenomen en niet officieel bij de regering bekend was. Het notulenboek der Kerkelijke Bouwvereniging werd eveneens afgeschaft en een nieuw notulenboek zou het oude vervangen.

Op Eerste Kerstdag 1906 werd opnieuw vergaderd en bij de verkiezing van ambtsdragers werden K. Dees uit Wolphaartsdijk en J. Fraanje uit Biezeling tot ouderling gekozen, die hun verkiezing enkele dagen later hebben aangenomen. Tijdens deze vergadering werd door de scribe een ontwerp van een huishoudelijk reglement voorgelezen en door de leden goedgekeurd. Het ledenaantal van de gemeente Goes bedroeg op 31 december 1906: 144 leden en 108 doopleden.

Een belangrijke kerkenraadsvergadering werd gehouden op 4 augustus 1908. Ds. Roelofsen memoreerde kort het doel van deze vergadering. Het ging over ouderling J. Fraanje. Deze vertelde de leraar en de broeders kerkenraad zijn roeping om in de gemeente een woord tot stichting te spreken. Nadat hij zijn werkzaamheden tussen God en zijn ziel had verklaard, gaf de kerkenraad toestemming om, wanneer de Heere hem vrijmoedigheid gaf, in de gemeente een stichtelijk woord te spreken.

Dinsdag 4 augustus kwamen kerkenraad en leden bijeen onder voorzitterschap van ouderling C. van Strien uit Wolphaartsdijk, daar Ds. Roelofsen voor de vergadering ziek naar huis was gegaan. Besproken werd de wijziging in de bewijsstukken der gemeente Goes. De scribe las het rekwest aan Hare Majesteit de Koningin voor, over het bestaan der Gereformeerde Gemeente te Goes, enz.

Met algemene stemmen werd dit rekwest goedgekeurd en met ieders handtekening bekrachtigd. Op 5 augustus 1908 werd het rekwest verzonden en goedgekeurd terugontvangen op 17 augustus 1908.

Aan het Gemeentebestuur van Goes werden op 20 augustus 1908 toegezonden:

1. De Bepalingen uit de Kerkenordening betreffende de inrichting van het bestuur der diaconie (zie Bijlage 6);
 2. Afschriften van:
 - III. het rekwest aan Hare Majesteit de Koningin dd. 4 augustus 1908,
 - III. de Bepalingen betreffende de inrichting en het Bestuur der Gereformeerde Gemeente te Goes (zie bijlage 5),
 - III. de missive van Zijne Exellentie de Minister van Justitie dd. 17 augustus 1908 (1e afdeling C nr. 562) (zie bijlage 4).
- Deze stukken moesten in het archief van de burgerlijke gemeente Goes bewaard blijven.

Gedurende de ambtsperiode van Ds. Roelofsen in Goes kwam de kerkformatie der **Gereformeerde Gemeenten (1907)** tot openbaring doordat zich de Ledeboeriaanse

gemeenten met de Gereformeerde Gemeenten onder het Kruis verenigden.

Ds. Roelofsen heeft met grote zegen in Goes gearbeid. Op pagina 180 en 181 van zijn levensbeschrijving 'De Schaapherder van Lunteren' door Jac. Overeem, Uitgave Den Hertog's Uitgeverij te Utrecht lezen we o.a.:

'Er woonde in de straat ook een oude herbergier van vierentachtig jaar die nooit naar de kerk ging. Zelf dreef hij een herberg en hij verhuurde er ook nog één. Ze hadden hem al verteld dat er een man van de Veluwe naar Goes gekomen was. Ja, en hij was daar vroeger, in zijn jeugd, schaapherder geweest.

'Hé', zei de oude man, 'dat is recht aardig! Zo'n schaapherder zou ik wel eens willen horen. Verstaat wel, niet om de preek als zodanig, maar die schaapherder van de Veluwe, dié zou ik willen horen'.

En hij ging, maar niet zoals Zacheüs, die het om Jezus te doen was. Hij ging zoals die Grieken, die Jezus wel eens wilden zien.

Die morgen zagen ze hem komen, in de overvolle kerk. De mensen van Goes en vooral die uit zijn straat. Ergens in het midden was nog een plekje open. Hij wrong zich voor de mensen heen. Eindelijk, hij zat. Ginds vooraan, stond de predikant op de preekstoel.

Hij verwonderde zich over de diepe ernst van die Veluwse schaapherder. Het was hem wel duidelijk, dat het er een was, waar hij niet veel aan zou verdienen. Door zijn onbekendheid met de handelingen en gebruiken in een kerk, kon hij een en ander niet goed volgen.

Zo vroeg hij zich af of de dominee nu bezig was te bidden of te preken. Maar toen gebeurde er iets, waar de kroegbaas zelf de hand niet in had. Het scheen dat de schaapherder hem alleen op het oog had, want het Woord kwam tot hem. Zijn ogen werden geopend voor de oneindige diepte des doods, waarin hij door zijn zonde gekomen was. Hij kreeg een onheilbare wond in zijn hart. Nu begon hij te begrijpen, wat er gezegd werd. Het Woord Gods werd voor hem levend en krachtig en scherper dan een zwaard dat van twee kanten snijdt. Zijn hoofd werd een bron van water en zijn ogen springaders van tranen. O, o, waar was hij terecht gekomen in zijn leven? Waar had zijn boze hart hem gebracht? O schaapherder, wat is het goed dat jij gesproken hebt. Dit is de waarheid, die ik hoor!

De kroegbaas was een sterke oude man, maar nu was hij geworden als een kind. Nu leek hij wel broos vaatwerk. De zonde van zijn leven had hem zo schuldig gemaakt dat alle mensen heiligen waren, dat alle mensen zalig konden worden, maar hij niet. En toen het amen klonk en allen opstonden, was hij bang om de wereld weer in te moeten gaan.

De dingen, die hier gebeurd zijn, zijn geen suggestie. Een mens maakt zichzelf niet zo. Het is de werking van de Heilige Geest, Die Zich aan het Woord paart. De kroegbaas, die altijd zo gelukkig was met zichzelf en zijn herberg, was het van nu af niet meer. Een zondaar van vierentachtig jaar. Zou dat nog kunnen?'

Ds. Roelofsen leerde in Goes zoals reeds vermeld ook **Joost Fraanje** uit Biezelingse kennen. Onverbreekbare banden werden toen tussen die twee gelegd en jaren later, in 1930, toen Ds. Fraanje aan de geopende groeve van zijn overleden vriend te Zeist stond, kon deze er niet over zwijgen. Met diepe bewogenheid sprak Ds. Fraanje toen:

'Mijn medereizigers naar de grote, ontzaglijke eeuwigheid! Wij staan heden aan dit graf en het is ons niet te doen om het schepsel te verhogen. Het was uit genade het

doel van de overledene om Hem, Die zit aan 's Vaders rechterhand en niet de mens te verheffen of te eren. Nederland, er is een ceder gevallen! Een ceder in Gods kerk en huis. Hij was een bidder in ons land, een prediker in Gods kerk.

De grondslag van deze ceder ligt verklaard in Hem, van Wie de Bruid zegt: 'Zijne schenkelen zijn als marmeren pilaren'. Hij was als een ceder van Libanon. In Christus wedergeboren en gerechtvaardigd; in Hem geheiligd en beveiligd om nu in Hem rust te vinden in de grote eeuwigheid.

Vijfentwintig jaar is het geleden dat ik', zo zei Ds. Fraanje, 'de overledene leerde kennen in het stadje Goes. Hij was in Christus mijn vriend en broeder, menigmaal heb ik met hem in huis en kruis geworsteld. Hij was mij als een vader en ik mag dan ook nu wel uitroepen: 'Mijn vader, mijn vader, wagen Israëls en zijne ruiters!' Hij is oud geworden; hij is rijp geworden voor de eeuwigheid, maar wij verliezen in hem een bidder.

Ik heb met hem zaken doorworsteld in Goes. Een enkele wil ik noemen. Tot zijn vrouw zei hij zekere keer: 'Onze jongen (zo noemde hij mij) is in banden'. En 's nachts maakte God hem bekend, dat Hij mij verlostte uit de nood. Ik heb het met hem doorleefd, dat wij samen naar de kerk gingen. Hij klaagde: 'Ik ben zo droog als een knotwilg'. Toen predikte hij over Jozua 20, over de vrijsteden en . . onder die preek werd een man van 80 jaar bekeerd.

Er staan er hier van wijd en zijd voor wie de overleden dienstknecht een middel heeft mogen zijn. Ik heb hem ontmoet in vele omstandigheden. Ook in de blijde hope op de heerlijkheid. Hij heeft zijn vinger naar boven gestoken: 'Hooft gij dat gezang niet?' vroeg hij. Ik was te Tuil in een schuur en we zongen. En ik gevoelde dat onze oude broeder boven was en ik was nog beneden. Het was zo, hij was boven. O, hij zal daar eeuwig blinken. Hij is uit genade zalig geworden'.

In september 1909 werd Ds. Roelofsen beroepen door de Gereformeerde Gemeente van Bruinisse en dit beroep nam de Goese leraar aan. Maar toen besepte hij wat de gemeente van Goes voor hem betekende en toch moest hij het Lam volgen, waar Het ook heen ging. Ds. Roelofsen preekte zijn afscheid te Goes uit Efeze 6 vs 23 en 24: 'Vrede zij de broederen, en liefde met geloof, van God de Vader en den Heere Jezus Christus. De genade zij met al degenen, die onze Heere Jezus Christus liefhebben in onverderfelijkheid. Amen'.

In Bruinisse deed Ds. Roelofsen zijn intrede met de tekst uit Psalm 51: 'Geef mij weder de vreugde Uws heils; en de vrijmoedige geest ondersteune mij. Zo zal ik de overtreders Uwe wegen leren en de zondaars zullen zich tot U bekeren'.

Vier jaar had deze geliefde leraar met veel zegen de gemeente van Goes gediend en men liet hem node gaan.

JOZIAS FRAANJE

Na het vertrek van Ds. Roelofsen diende Joost Fraanje de gemeente als oefenaar tot 1912.

De in het Goese land zo bekende Jozias Fraanje werd op 20 oktober 1878 te Biezelingse geboren. Nadat hij van de waarheid was afgeweken en de wereld lief gekregen had, heeft de Heere hem onder een predicatie van Ds. G. H. Kersten over zondag 4 van de Heidelberger Catechismus krachtadig getrokken uit de macht der duisternis tot Zijn wonderbaar licht op het achterste bankje van de kerk tussen de twee poorten.

Daarna werd hij geroepen tot het leraarsambt. In september 1908 heeft Fraanje voor het eerst gesproken in de gemeente van Goes in de kerk *tussen de twee poorten*, dus

tijdens de ambtsperiode van Ds. Roelofsen. Na een korte voorafsprake over Jesaja 65 : 1 handelde de heer Fraanje toen over Mattheüs 18 : 11: 'Want de Zoon des mensen is gekomen om zalig te maken, dat verloren was'.

Na het vertrek van Ds. Roelofsen verzocht de gemeente Goes, zoals wij reeds memoreerden, de proponerende Fraanje zich als vaste voorganger aan de gemeente Goes te verbinden. En dit gebeurde.

Op donderdag 25 augustus 1910 vergaderde de kerkenraad om een besluit te nemen voor het kopen of bouwen van een woning voor de voorganger, ouderling Fraanje.

De kerkenraad van Goes bestond toen uit de volgende personen:

ouderling J. Fraanje, praeses

ouderling C. van Strien Azn (landbouwer te Wolphaartsdijk)

ouderling K. Dees (koopman en winkelier te Wolphaartsdijk)

ouderling P. Molenaar (rustend landbouwer te Goes)

diaken David Vereeke (smid te Goes)

diaken Dingenis Melse (melkboer te Goes)

diaken David Cornelis v. d. Kreeke (rijksklerk bij de Registratie en Domeinen te Goes) scribe van de kerkenraad.

Donderdag 8 september vergaderde de kerkenraad opnieuw en vormde het belangrijkste punt van de agenda het kopen van een huis voor oefenaar J. Fraanje. De woning met tuin aan de J. A. v. d. Goeskade werd van de Fa. Gebr. Harinck gekocht voor een bedrag van f 3000,-. Dit is dus de voormalige pastorie, die in 1953 werd verkocht.

De hierna volgende uittreksels uit de notulen, geven een indruk van het kerkelijke leven uit die tijd:

Kerkenraadsvergadering op maandag 5 december 1910 om half vijf. Aanwezig allen. Op deze vergadering werden kandidaten gesteld voor ouderlingen en diakenen. Aftredend zijn:

K. Dees, D. Melse en D. C. v. d. Kreeke. De diakenen stelden zich niet meer herkiesbaar. Gesteld werden: voor ouderling K. Dees (aftr.) en W. van Oosten. Voor diaken C. de Kok, F. de Visser, J. Slabbekoorn te Kloetinge en W. Vroegop. Op de ledenvergadering van 26 december 1910 werden gekozen: K. Dees 62 stemmen, C. de Kok 45 stemmen en J. Slabbekoorn 39 stemmen.

Bij de rondvraag deelde ouderling Van Strien mee, dat de leden uit Wolphaartsdijk geholpen kunnen worden aan geld om zelf een kerkgebouw te bouwen.

De kerkenraad gaf hierop ten antwoord, dat Wolphaartsdijk dan een zelfstandige gemeente moest worden.

De volgende kerkenraadsvergadering werd gehouden op maandag 23 januari 1911. Meegedeeld werd dat C. de Kok voor zijn benoeming had bedankt. Als kandidaten voor diaken werden nu gesteld W. Vroegop en F. de Visser.

De ledenvergadering werd gehouden op maandag 6 februari 1911. Aanwezig 40 leden met inbegrip van de kerkenraad. Ook is aanwezig de consulent Ds. A. Makkenze. Bij stemming kreeg W. Vroegop 23 en F. de Visser 17 stemmen.

W. Vroegop nam zijn verkiezing aan.

Op de kerkenraadsvergadering van 7 april 1911 werden wegens vertrek van

ouderling P. Molenaar de volgende kandidaten voor ouderling gesteld: W. van Oosten en P. Slabbekoorn te Biezeling.

Op de ledenvergadering van 17 april 1911 werd W. van Oosten met 54 stemmen tot ouderling gekozen, die na enige dagen bedenktijd dit ambt heeft aangenomen.

Op de kerkenraadsvergadering van 27 november 1911 verklaarde ouderling Fraanje, dat hij naar Terneuzen zou vertrekken. Hij zei niets te hebben tegen iemand in Goes, maar de oorzaak is een volkomen zending van God.

De kerkenraad legde zich met spijt neer bij dit besluit. Ouderling Van Strien wilde zich niet meer herkiesbaar stellen wegens zijn hoge leeftijd, eveneens diaken Vereeke.

Op de volgende kerkenraadsvergadering van 12 december 1911 werden de volgende kandidaten gesteld: voor diaken P. de Jonge en F. de Visser te Goes en voor ouderling het drietal: A. v. d. Kreeke te Goes, P. Slabbekoorn te Biezeling en Joh. van Zweden te Goes.

Op de ledenvergadering van 25 december 1911 werd gekozen P. Slabbekoorn voor ouderling en F. de Visser voor diaken, terwijl beroepen werd Ds. G. H. Kersten.

Op de jaarvergadering van 21 februari 1912 waarbij Ds. Makkenze aanwezig was bleek dat het aantal leden op 31 december 1911 209 bedroeg.

Op deze vergadering werden tot kerkmeesters benoemd de leden J. P. Boshoff en P. de Jonge. Laatstgenoemde werd op de ledenvergadering van 26 december 1912 gekozen tot diaken. Op deze vergadering werden de kerkmeesters afgeschaft. Ds. Kersten maakte hierbij de opmerking dat ze niet nodig zijn omdat 'ze te weinig zijn om wat te zijn en teveel om niets te zijn'.

Op de kerkenraadsvergadering van 21 maart 1913 werd besloten om de leden van Kortgene over te doen aan Wolphaartsdijk.

Op het eind van dat jaar bestond de kerkenraad van Goes uit de volgende personen: ouderlingen: W. van Oosten, P. Slabbekoorn, D. v. d. Kreeke en de diakenen F. de Visser, P. J. de Jonge en W. Vroegop.

Tevens werd tot voorzanger benoemd L. Poortvliet uit Biezeling.

In januari 1912 verwisselde oefenaar Fraanje dus Goes met Terneuzen. Na afscheid van Goes te hebben genomen met de woorden uit Handelingen 20 : 32 verbond hij zich aan de gemeente van Terneuzen met het woord van Paulus: 'Mij, de allerminste van alle de heiligen is deze genade gegeven, om onder de heidenen door het Evangelie te verkondigen den onnaspeurlijken rijkdom Christi' (Efeze 3 : 8).

Te Terneuzen is Ds. Fraanje in het leraarsambt bevestigd, nadat de classis Middelburg met deputaten Synodi goedkeuring had verleend. Ds. J. R. van Oordt, toen predikant te Middelburg, trad als bevestiger op. Het was 10 november 1912. Ds. Van Oordt had tot tekst gekozen Markus 16 : 20: 'En zij, uitgegaan zijnde, predikten overal en de Heere wrocht mede en bevestigde het Woord door tekenen die daarop volgden, Amen'.

De nieuwe leraar aanvaardde zijn ambt met een predicatie over 2 Cor. 4 : 6: 'Want God, Die gezegd heeft, dat het licht uit de duisternis schijnen zou, is Degene, Die in onze harten geschenen heeft, om te geven verlichting van de kennis der heerlijkheid Gods, in het aangezicht van Jezus Christus'.

Reeds in 1913 werd Ds. Fraanje geroepen de plaats van Ds. G. H. Kersten te

Rotterdam in te nemen. 30 november van dat jaar preekte hij afscheid van Terneuzen met de tekst 2 Cor. 3 : 11.

In Rotterdam was Ds. Kieviet de bevestiger. Deze verbond Ds. Fraanje aan de gemeente van Rotterdam met een predicatie over Jesaja 66 : 14. 's Avonds deed Ds. Fraanje zijn intrede over Zach. 1 vers 17: 'Roep nog, zeggende: Alzo zegt de Heere der heirscharen: Mijne steden zullen nog uitgespreid worden vanwege het goede, want de Heere zal Sion nog troosten en Hij zal Jeruzalem nog verkiezen'.

Hoewel het verblijf te Rotterdam slechts kort is geweest, heeft het grote indruk bij Ds. Fraanje nagelaten, vanwege de oefeningen die hem daar voor zijn eigen leven werden geschonken.

2 april 1916 nam Ds. Fraanje afscheid van Rotterdam, om weer naar Goes te vertrekken. Zijn laatste predicatie handelde over Openbaring 1: 7.

In Goes werd hij bevestigd door Ds. G. H. Kersten, die tot tekst koos 1 Cor. 2 : 2 en 9 april verbond Ds. Fraanje zich aan zijn nieuwe gemeente, die hij vroeger als oefenaar gediend had met een predicatie over Joh. 9 : 39: 'En Jezus zeide: 'Ik ben tot een oordeel in deze wereld gekomen, opdat degenen, die niet zien, zien mogen en die zien, blind worden'.

Twee jaar later heeft Ds. Fraanje de Gereformeerde Gemeente te Goes verlaten. De Veluwe riep hem en hij werd gedrongen het beroep van Barneveld op te volgen. Phil. 4 : 9 was zijn afscheidstekst. Voor de tweede maal was Ds. Kieviet de bevestiger over 1 Cor. 3 : 9.

Op 6 oktober 1918 deed Ds. Fraanje zijn intrede in de gemeente van Barneveld uit 2 Cor. 5 : 18: 'En al deze dingen zijn uit God, Die ons met Zichzelf verzoend heeft door Jezus Christus, en ons de bediening der verzoening gegeven heeft'.

Na eenendertig jaar in Barneveld te hebben gestaan werd Ds. Fraanje afgelost van zijn post. En tijdens de rouwdienst, die op 7 september 1949 in het kerkgebouw van Barneveld werd gehouden, memoreerde wijlen Ds. A. van Stuyvenberg hoe deze man uit Biezeling door God werd neergeveld, deze man, die de gemeente van Goes eerst als oefenaar en later als predikant heeft gediend.

'Inderdaad', zo sprak Ds. Van Stuyvenberg, 'hij werd op het Zeeuwse dorp Biezeling, neergeveld door het zwaard van Gods gerechtigheid. En het was Ds. Fraanje niet meer mogelijk te leven in de goddeloosheid en ongerechtigheid. Ja, hij heeft zich mogen buigen onder het recht des Heeren Heeren. En datzelfde werk moet in ons allen worden verheerlijkt, zal het wel met ons zijn. Zij het niet bij allen op dezelfde wijs, toch zullen wij er iets van moeten leren kennen, want de één moet gehaald worden uit de goddeloosheid en de ander uit zijn eigengerechtigheid. Wij moeten allen van vijanden vrienden gemaakt worden. Dat heeft Ds. Fraanje door genade mogen leren, want het is Gods Geest, Die overtuigt en overbuigt. Maar Hij is ook de Leidsman van dat volk, want: *Zovelen als er door de Geest Gods geleid worden, die zijn kinderen Gods.*

Daar zien wij hoe Paulus geleid werd, maar daar zie ik ook (ik weet het van nabij) hoe Ds. Fraanje geleid werd door ontzettend diepe wegen. Ouderlingen van Biezeling hebben mij de plaats wel gewezen waar hij zijn verloren staat leerde kennen, maar waar hem ook het licht des Evangelies is opgegaan. Daar mocht hij inblikken in de rijke verlossingsweg Jezus Christus, de Gekruiste. Het leven is hem in der waarheid Christus geworden. En ik wil u zeggen, als de zondaar van Adam afgesneden wordt en Christus ingeplant wordt, dan leeft hij door Christus, maar het

is een nadere weldaad uit het verbond der genade als wij mogen leven uit Christus. En dat is wanneer wij ontbloot, ontgrond en ontdekt worden, wanneer wij alles mogen verliezen en alle lorren, die wij bij elkaar geraapt hebben, weggenomen worden.

Dat is een grote weldaad uit het verbond der genade. Die weldaad heeft Paulus mogen ontvangen. Hij kon getuigen: Het leven is mij Christus. Christus heeft niet alleen het leven verworven, maar past het Zijn volk ook toe. Toepassing en verwerving horen bij elkaar. Dat heeft Ds. Fraanje veertig jaar lang altijd mogen leren. Hij heeft niet alleen geroemd in de verwerving, maar ook gewezen op de noodzakelijkheid van de toepassing, die hij zelf heeft mogen ontvangen. Hij mocht leven uit Christus.

Wij weten allen, hoe het leven van Ds. Fraanje was; het was een leven van arbeid en strijd, maar ook een leven, dat zijn sterkte vond in Christus. Hij heeft door genade geleerd, dat in hem, dat is in zijn vlees, geen goed woonde. Armmakende genade werd hem geschonken, want het zijn arme mensen, die uit Christus leven. We zijn zo rijk in onze eigengerechtigheid, maar God maakt de mens arm, om uit Zijn hand de weldaden, die in Christus zijn, te kunnen ontvangen.

Hij is afgelost, God heeft hem welgedaan. Hij is op die plaats der heerlijkheid, waarvan hij zoveel gesproken heeft. De duivel heeft het niet kunnen keren, anders was het niet gebeurd. De vorst der duisternis heeft tot aan de poort des hemels geprobeerd hem tot zijn prooi te maken, maar toen hij daar kwam, moest hij hem loslaten. Nu is hij van die zware strijd verlost, want zoals Luther getuigt:

*Des duivels list, die zware strijd,
Is niet in 't land hier Boven;
De vijand zal in eeuwigheid
Gods volk zijn rust niet roven.*

In 1918 was de Gereformeerde Gemeente te Goes dus opnieuw vacant geworden. Niemand kon in die tijd vermoeden, dat de gemeente vele jaren, ja 35 jaar vacant zou blijven. Een herderloos tijdperk brak aan . . .

HOOFDSTUK 9

EEN HERDERLOOS TIJDPERK

Het leven ging na het vertrek van Ds. J. Fraanje in 1918 in Goes zijn gewone gang. Alleen, de gemeente was herderloos geworden en dit werd steeds als een pijnlijk gemis gevoeld. De verkondiging van Gods Woord had plaats gemaakt voor de leediensten, ook al kwam een enkele maal een predikant van elders Woord en Sacramenten bedienen.

Op de ledenvergadering van 29 mei 1919 werd **Joh. van Zweden** tot ouderling gekozen, maar deze heeft dit ambt blijkbaar niet aangenomen. Ook in 1920 bedankte Joh. van Zweden voor zijn verkiezing.

Enkele jaren later, op de ledenvergadering van 25 december 1923 werd Van Zweden opnieuw tot ouderling gekozen. Toen heeft hij zijn benoeming aangenomen.

In 1927 werd Biezeling een zelfstandige gemeente, zodat ouderling Van Zweden alleen overbleef, daar de andere ouderlingen W. van Oosten en P. Slabbekoom naar Biezeling vertrokken.

Velen konden de zo geliefde Ds. Fraanje niet vergeten en deze werd dan ook in de loop der jaren verschillende malen beroepen. Maar Ds. Fraanje kwam niet naar Goes terug. De Heere had hem in Barneveld gebracht en hij zou daar tot aan zijn dood blijven, want Mijn wegen zijn niet uwe wegen en Mijn gedachten niet ulieder gedachten, en dat gold ook voor de gemeente van Goes. En toch heeft de Heere in dit herderloze tijdperk zich niet onbetuigd gelaten. Er werden ook in Goes mensen toegebracht naar Zijn eeuwige raad.

Niet alleen Ds. Fraanje werd vele malen beroepen, maar later werd ook op andere predikanten een beroep uitgebracht. Het hierna volgend overzicht geeft u een indruk van het beroepingswerk in die tijd. Het zijn slechts enkele voorbeelden daar het onmogelijk is, alle uitgebrachte beroepen te vermelden. Al deze beroepen predikanten hadden geen vrijmoedigheid zich aan de gemeente te verbinden.

januari 1928	Ds. A. de Blois (te Dirksland)
april 1928	Ds. J. D. Barth (te Bodegraven)
januari 1929	Ds. Hofman (te Krabbendijke)
januari 1930	Ds. J. D. Barth (te Vlaardingen)
juni 1930	Ds. M. Heikoop (te Utrecht)
januari 1932	Ds. M. Heikoop (te Utrecht)
juli 1933	Ds. R. Kok (te Veenendaal)
december 1933	Ds. M. Heikoop (te Utrecht)
april 1934	Ds. J. D. Barth (te Borssele)
juli 1934	kandidaat H. Ligtenberg (te Rotterdam)
in 1937	Ds. M. Heikoop (te Utrecht)
januari 1938	Ds. A. van Stuyvenberg (te Benthuisen)
juni 1938	Ds. P. Honkoop (te Den Haag)
enz. enz.	

We gaven slechts enkele voorbeelden van het beroepingswerk in deze dagen.

In de loop der jaren was de gemeente van Goes gegroeid en ook de andere gemeenten in de classis Goes werden langzaam maar zeker groter.

In een Classisverslag van 12 oktober 1932 van de Classis Goes kan men het aantal leden en doopleden per gemeente vinden. Dit verslag luidt als volgt:

Classis Goes 12 oktober 1932

De vergadering wordt geopend door te zingen Psalm 89 : 4; gelezen wordt Psalm 89, de eerste 19 verzen, waarna Ds. J. D. Barth voorgaat in den gebede. De tijdelijke praeses verwelkomt de aanwezigen en herinnert er aan, dat deze week van grote betekenis voor de Gereformeerde Gemeenten is. Maandag 10 oktober werd te Rotterdam herdacht, dat voor 25 jaar de vereeniging plaats vond der kerken onder 't kruis en der gemeenten van Ledeboer, onder den naam van Gereformeerde Gemeenten. Voorts wenst hij de vergadering toe, om als Ethan in Psalm 89 te rusten in Gods beloften en trouw.

Uit de lastbrieven blijkt dat alle Gemeenten wettig zijn vertegenwoordigd, n.l. 2 predikanten, 20 ouderlingen, 2 diakenen.

Het moderamen wordt samengesteld als volgt: Ds. M. Hofman praeses, J. de Kok scriba; Ds. J. D. Barth assessor.

De notulen worden onveranderd vastgesteld.

Ds. Hofman rapporteert over kerkvisitatie als volgt:

Ondergetekenden belast met de visitatie in de Gemeenten uwer classis hebben de eer uwe classis te rapporteren dat zij aan bovengenoemde opdracht hebben voldaan en kerkvisitatie gehouden op Maandag 18 juli in de Gemeenten Goes, Biezelinghe, 's Gravenpolder, Ierseke, Krabbendijke, Rilland en op maandag 25 juli in de gemeenten Colijnsplaat, Kortgene, Wolphaartsdijk, Nieuwdorp, Borssele en Hoedekenskerke.

Voor de visitatie in de gemeenten Borssele en Krabbendijke werden respectievelijk Ds. Hofman en Ds. Barth bijgestaan door Joh. de Kok en W. Meyaard.

De staat van leden en doopleden door ons opgenomen bevat de volgende cijfers:

Goes: aantal belijdende leden 176, doopleden 213, samen 389

Biezelinghe: aantal belijdende leden 84, doopleden 125, samen 209

's Gravenpolder: aantal belijdende leden 186, doopleden 195, samen 381

Ierseke: aantal belijdende leden 458, doopleden 563, samen 1021

Krabbendijke: aantal belijdende leden 708, doopleden 695, samen 1405

Rilland: aantal belijdende leden 172, doopleden 161, samen 333

Colijnsplaat: aantal belijdende leden 43, doopleden 61, samen 104

Wolphaartsdijk: aantal belijdende leden 179, doopleden 132, samen 311

Nieuwdorp: aantal belijdende leden 88, doopleden 124, samen 212

Borssele: aantal belijdende leden 204, doopleden 234, samen 438

Hoedekenskerke: aantal belijdende leden 125, doopleden 123, samen 248.

Overigens hebben rapporteurs de staat van zaken over 't algemeen bevredigend bevonden. Zaken die bijzondere bespreking vereisten, kwamen niet voor. Waardoor de arbeid der visitatoren vergemakkelijkt werd. Ook was de stand van de meeste kassen, niettegenstaande de moeilijke tijden, gunstig. Hoewel de geestelijke strekking ons donker toeschijnt betreffende Sions vruchtbaarheid, mogen wij nochtans met ootmoedige dankerkentenis waarderen, wat de Heere in ons gewest nog geeft bij het eenvoudig geschaard zijn rondom de leer der vaderen. Wij besluiten ons rapport met de bede, dat de Heere Zijn Woord onder ons en onze

geslachten voortplante en dienstbaar stelle voor het heil onzer zielen en tevens dat Hij nog arbeiders uitstoote in Zijn Wijngaard, waarvan ook dit gewest de voordelen mocht trekken.

De rapporteurs

Ds. M. Hofman

Ds. J. D. Barth

De predikanten nood in Zeeland was groot en werd in 1936 nog groter door het vertrek van Ds. Hofman van Krabbendijke naar Moercapele. Ds. G. H. Kersten schreef dan ook in de Saambinder:

Arme Zeeuwse gemeenten

Doordat Ds. Hofman van Krabbendijke het beroep heeft aangenomen naar Moercapele zal weldra slechts één leeraar in onze Zeeuwsche gemeenten over blijven. Eén leeraar en 34 gemeenten. De nood is hoog gestegen. Hoewel de gemeenten onder het lezen der oude schrijvers nog bijeen blijven, toch is deze toestand onhoudbaar. Mocht daarvan in het hart van Gods volk iets beseft worden, opdat met bidden en vasten van den Heere begeerd werde, dat Hij mannen zond in den wijngaard. Moge Ds. Verhagen gesterkt worden om den veelvuldigen arbeid in het Zeeuwsche gewest te verrichten.

Hier volgen nog enkele uittreksels uit de notulen van de gemeente te Goes.

Op de ledenvergadering van 10 juni 1931 werd gesproken over het plaatsen van een orgel, maar zoals bij de vorige vergadering, werd nog geen besluit genomen.

Op de kerkenraadsvergadering van 14 september 1931 werd besloten elektrisch licht in de kerk te laten aanbrengen.

Op de ledenvergadering van 25 december 1931 werd tot leraar gekozen Ds. Heikoop en tot ouderlingen Joh. van Zweden (aftr.) en Jac. Koppejan en tot diaken: A. de Jonge. De heren Koppejan en De Jonge bedankten echter voor dit ambt.

Op de ledenvergadering van 2 februari 1932 werd W. Faasse tot diaken gekozen, die dit heeft aangenomen.

Wat laatstgenoemde betreft. In de kerkbode van 4 april 1958 lezen we: Diaken W. Faasse overleden. D. A. F. Honkoop schreef hiervan het volgende: Vorige week zaterdagavond heeft diaken Faasse het tijdelijke met het eeuwige verwisseld. Was hij aanvankelijk nog hersteld van zijn ernstige ziekte en kon hij zelfs weer enkele zondagen de diensten bijwonen, toch bleek dat hij de slag niet meer geheel te boven was gekomen.

Ruim 14 dagen voor zijn sterven werd hij opnieuw ziek en ging snel achteruit, tot het zaterdag te zien was dat hij het niet lang meer zou maken.

Hetgeen echter het voornaamste van alles was, br. Faasse was bereid te sterven. Reeds in zijn eerste ziekte mocht hij hier een duidelijk getuigenis van geven en toen we hem vrijdagavond voor zijn sterven nog bezochten sprak hij dienaangaande duidelijke taal. Hij mocht er van spreken hoe zijn hope gegrond was op dat enige Lam, Dat voor de zonde betaalde en die eeuwige Koning, Die de vijanden overwonnen heeft. Ja 't was aan alles merkbaar dat hij los was van het aardse en vervuld was van het hemelse. Hij heeft zijn wens verkregen. Onder die schare die niemand tellen kan mag hij eeuwig roemen in dat welbehagen dat hier reeds zo menigmaal voor hem de stof van verwondering en aanbidding was. Diaken W. Faasse is één uit die Wolk der getuigen!

Op de ledenvergadering die op 25 december 1934 werd gehouden, werd uit de volgende personen gekozen: voor diaken P. J. de Jonge (aftr.), M. de Bat, J. Hoekman en J. Bakker.

De uitslag was, dat P. J. de Jonge en M. de Bat werden gekozen. Laatstgenoemde bedankte voor dit ambt.

Op de ledenvergadering van 15 februari 1935 werd Jac. Koppejan tot diaken gekozen, die echter bedankte.

Op de ledenvergadering van 5 april 1935 werd Jacob Hoekman tot diaken gekozen, die dit aannam.

Op de ledenvergadering van 25 december 1936 werd tot ouderling gekozen: A. Snoep en voor diaken Jacob Hoekman (aftr.) en P. J. de Jonge (aftr.). Allen namen hun benoeming aan.

Op de ledenvergadering van 28 april 1942 werd Th. Bakker gekozen tot diaken, die deze benoeming aannam.

Op de ledenvergadering van 25 december 1942 werd tot diaken gekozen W. Verhulst in de plaats van P. J. de Jonge.

Uit het jaarverslag van de ledenvergadering op 15 april 1943 blijkt dat de gemeente bestond uit 240 leden en 182 doopleden.

Op de ledenvergadering van 25 december 1943 werd Jac. Koppejan tot ouderling gekozen, die echter bedankte.

Ook in 1946 werd de heer Koppejan tot ouderling gekozen en opnieuw meende hij te moeten bedanken. Later werd hij opnieuw gekozen en heeft toen het ambt aanvaard.

Op de ledenvergadering van 30 september 1946 werd W. Verhulst tot ouderling gekozen.

Zo volgde het ene jaar het andere op en steeds bleef de gemeente van de kerk tussen de twee poorten herderloos, zodat ouderling Johannes van Zweden steeds het voorzitterschap van de kerkenraad moest blijven voeren.

Toch bleef de gemeente groeien, zodat men voor het feit kwam te staan, dat de kerk te klein werd. In het begin der vijftiger jaren waren er reeds aanvragen voor 74 zitplaatsen.

Op de kerkenraadsvergadering van 9 juli 1951 werd dan ook besloten voorlopige schetsen en een begroting te laten maken voor de aanbouw van een vleugel aan het kerkgebouw.

Op de manslidmatenvergadering van 16 juli 1951 werd door ouderling Van Zweden het plan voorgelegd om het kerkgebouw door het aanbrengen van een vleugel wat te vergroten om op deze wijze meer zitplaatsen te krijgen. Zodra de plannen vastere vorm hebben verkregen, zou opnieuw een ledenvergadering worden belegd.

Dit gebeurde al vrij spoedig op 6 augustus 1951. Op deze manslidmatenvergadering waren 47 leden aanwezig.

Ouderling Jac. Koppejan gaf deze avond een toelichting, terwijl een schets van de uitbreiding ter inzage werd gegeven. In een uitvoerige bespreking die volgde, kwam de wens naar voren, enkele personen aan te wijzen om te onderzoeken of er misschien nog andere mogelijkheden waren.

Op verzoek van ouderling Van Zweden werden de heren Kattenberg, M. Koppejan en C. F. Looy hiervoor aangewezen.

Onder voorzitterschap van Ds. L. Rijksen werd op 12 december 1951 opnieuw vergaderd om de kerkverbouwing met de leden der gemeente te bespreken.

Ds. Rijksen deelde mee, dat er ruim 80 aanvragen voor een zitplaats waren en dat het dus noodzakelijk was, dat er iets moest gebeuren.

De tekening van de door kerkenraad en bouwcommissie voorgestelde verbouwing werd voorgelegd, terwijl meegedeeld werd, dat de kosten tussen de dertigen veertigduizend gulden zouden bedragen. Toch rezen er vanuit de leden bezwaren. Een van hen was er tegen, lapwerk te gaan verrichten en zag liever een geheel nieuw kerkgebouw. Anderen sloten zich hierbij aan.

Ds. Rijksen wilde nu eerst weten, of er veel leden tégen de verbouwing waren. Bij zitten en opstaan bleek, dat 27 leden voor de verbouwing waren, zodat een zeer grote minderheid er tegen was.

Ds. Rijksen was dan ook van mening, dat op deze wijze niet tot verbouwing van de kerk kon worden overgegaan. Besloten werd te onderzoeken, of nieuwbouw mogelijk zou zijn.

Precies twee maanden later, op 12 februari 1952 kwamen kerkenraad en leden weer bijeen om de kerkbouw of kerkverbouwing opnieuw te bespreken. Ook Ds. Rijksen was weer aanwezig en deze gaf een overzicht van het werk der bouwcommissie, die een berekening had gemaakt, wat ongeveer een nieuwe kerk zou kosten. Deze kosten zouden f 100.000,- tot f 110.000,- bedragen. Eventueel zou een nieuwe kerk geplaatst kunnen worden aan het Beatrixplein of op de plaats waar nu de oude kerk staat.

Op de ledenvergadering van 15 oktober 1952, waarbij 55 leden aanwezig waren, bepleitte ouderling Van Zweden de bouw van een nieuwe kerk. Hij wees op het plaatsgebrek en ook op de haveloze toestand waarin de *kerk tussen de twee poorten* verkeerde. Het zou kapitalen kosten de oude kerk op te knappen. Op deze ledenvergadering viel dan ook het besluit over te gaan tot het bouwen van een nieuwe kerk.

23 december 1952 kwamen kerkenraad en leden opnieuw bijeen om de kerkbouw te bespreken. Eenparig werd op deze vergadering een ontwerp van architect De Heer uit Rotterdam goedgekeurd. Tevens werd door ouderling Van Zweden meegedeeld, dat de oude kerk was verkocht.

In de loop van de tijd werden echter nogal bezwaren geopperd gezien de tijdsomstandigheden en dat wellicht een zeer zware last op de gemeente zou gaan drukken. Men was echter reeds zover gevorderd, dat geen terugkeer meer mogelijk zou zijn. Alleen was het wachten nog op de goedkeuring van Gedeputeerde Staten.

In 1953 was een groei van het aantal leden en doopleden waar te nemen. Door de watersnoodramp van 1953 waren velen uit de dorpen van Zuiden Noord-Beveland geëvacueerd in Goes. Hiervan zijn verschillende gezinnen in onze stad blijven wonen.

Enkele dagen na de grote ramp, op 6 februari 1953 overleed de zo zeer geachte ouderling Van Zweden. Hij had de loop geëindigd en was ingegaan in het Koninkrijk dat niet van deze wereld is enkel en alleen uit genade, want ook van Zweden was een mens! Veel heeft hij voor de gemeente gedaan, niets was hem teveel.

Eindelijk was het op 19 juni 1953 zover, dat de eerste steen van de nieuwe kerk aan de Beatrixlaan kon worden gelegd. Dit gebeurde 's morgens om 11 uur door de consulent van de gemeente van Goes, Ds. Dieleman, die een kort woord sprak naar

aanleiding van 1 Kronieken 22: 1: *'En David zeide: Hier zal het huis Gods des Heeren zijn, en hier zal het altaar des brandoffers voor Israël zijn'.*

Een mijlpaal in de kerkelijke historie van de Gereformeerde Gemeente was bereikt. Grote veranderingen zouden in korte tijd plaatsvinden, want niet alleen zou de gemeente een nieuw kerkgebouw in gebruik mogen nemen, maar ook zou er een einde komen aan het herderloze tijdperk, dat reeds in 1918 na het vertrek van Ds. J. Fraanje was begonnen . .

HOOFDSTUK 10

PREDIKANT EN GEMEENTE

Op de kerkenraadsvergadering van 21 juni 1953 werd een tweetal gesteld voor een te beroepen leraar, n.l. Ds. Heerschap en kandidaat A. F. Honkoop.

Enkele weken later, op 1 juli werd hiertoe een ledenvergadering gehouden onder voorzitterschap van ouderling Jac. Koppejan. In een korte toespraak memoreerde de voorzitter de oorzaak, waarom de gemeente nu reeds zoveel jaren herderloos is gebleven. Het was vanwege de wereldgezindheid en de twist, die de Heere met ons heeft.

Bij de stemming bleek kandidaat A. F. Honkoop uit Den Haag met grote meerderheid te zijn gekozen.

Kandidaat Honkoop nam het beroep naar Goes aan. Deze verklaarde naar Goes geroepen te zijn, terwijl hij werd bepaald bij het Schriftwoord: 'Geef gij hun te eten'. Groot was de blijdschap dat de gemeente na zoveel jaren een eigen herder en leraar mocht ontvangen.

Op 14 oktober werd kandidaat A. F. Honkoop onder grote belangstelling, in de Gereformeerde Westerkerk, in de middagdienst bevestigd door zijn vader Ds. P. Honkoop, die toen predikant was te Rijssen, met de tekst uit 2 Timotheüs 2 : 8: 'Houd in gedachtenis, dat Jezus Christus uit de doden is opgewekt, Welke is uit den zede Davids naar mijn Evangelie'.

In de avonddienst deed Ds. A. F. Honkoop zijn intrede in de gemeente met de tekst uit Galaten 6 : 14: 'Maar het zij verre van mij, dat ik zou roemen anders dan in het kruis van onzen Heere Jezus Christus, door Welken de wereld mij gekruisigd is, en ik der wereld'.

Intussen ging de bouw van de nieuwe kerk aan de Beatrixlaan verder en in december van 1953 was deze gereed. Enkele dagen voor het Kerstfeest, op 22 december 1953 was het voor de Gereformeerde Gemeente van Goes dan ook een heuglijke dag Immers, toen werd de nieuwe kerk aan de Beatrixlaan met 538 zitplaatsen officieel in gebruik genomen.

En toch. . . velen hadden met weemoed in het hart gezien, hoe Ds. A. F. Honkoop in de oude kerk tussen de twee poorten, de Kanselbijbel had gesloten. Deze periode van bijna 65 jaar was voorgoed voorbij.

Bijna 65 jaar was in dit oude kerkje, leven en dood, wet en Evangelie, licht en duisternis verkondigd en gelezen. Als al die stenen eens konden spreken, zij zouden u kunnen vertellen hoe dat volk van God hier de oases heeft gekend en beleefd in het strijdperk van dit leven. Hier waren er de Elims, en zij hadden er altijd wel willen blijven, maar de kerk tussen de twee poorten was het land der ruste niet, ook al droeg het de naam 'Beth-el'.

Kennelijk was de Heere, door de bediening van Zijn Geest meermalen in de prediking en de leesdiensten meegekomen en werd steeds de lieflijke nodiging gehoord: 'O alle gij dorstigen, komt tot de wateren en gij, die geen geld hebt, komt, koopt en eet, ja komt, koopt zonder geld, en zonder prijs, wijn en melk.

Hier in het kerkje tussen de twee poorten werden er uitgepikt als een brandhout uit het vuur. Velen daarvan, een wolk der getuigen, zijn reeds ingegaan in die rust, die er overblijft voor het volk van God. Ja, als de stenen eens konden spreken, steen

voor steen zou moeten getuigen:

*Hoe menigmaal hebt Gij hier Uw gunst betoogd,
't Zij G'een fontein deedt uit een rots ontspringen,
Of op een hoop de waat'ren samendringen,
Wanneer de stroom door U werd uitgedroogd.*

Helaas ... voor anderen is de kerk tussen de twee poorten tot een oordeel geworden, want ondanks de nodigingen hebben zij zich niet bekeerd. Steen voor steen getuigt tegen hen. Zo is dan ook in dit oude gebouw in de gemeente een scheiding gevallen. Voor de een wel, voor de ander wee, naar Gods soevereiniteit. De eeuwigheid zal het openbaren, want het past de mens niet te oordelen.

En het was de bede, of de Heere zou willen meetrekken, want tenzij dat Uw aangezicht met ons gaat, doe ons van hier niet optrekken.

Op deze 22e december 1953 sprak Ds. A. F. Honkoop voor de eerste maal in de nieuwe kerk, waarbij tevens de Kanselbijbel werd geopend, over Psalm 118 : 24-26a:

'Dit is de dag, dien de Heere gemaakt heeft, laat ons op denzelfden ons verheugen en verblijd zijn. Och Heere, geef nu voorspoed. Gezegend zij hij, die daar komt in de Naam des Heeren'.

In de loop der jaren na 1953, nam de kleine industrie toe, zodat meerdere gezinnen, vooral jonge gezinnen, in Goes zijn komen wonen. Goes was erg in trek als Kerngemeente voor de kleine industrie en bood verder een goede gelegenheid op het gebied van eigen scholen der Geref. Gemeente en verder middelbaar onderwijs. In de Bevelanden was een merkbare afvloeiing van arbeidskrachten in de agrarische sector door de mechanisatie van de landbouw ontstaan. Vele jonge mensen vonden werkgelegenheid in de industrie en kantoren.

Door de snelle groei van de kerkelijke gemeente was uitbreiding van de kerk noodzakelijk. Op de gehouden ledenvergadering van woensdagavond 28 november 1962 werd dan ook met alle stemmen besloten om over te gaan tot uitbreiding van het kerkgebouw. Er zou een galerij worden aangebracht voor 200 zitplaatsen, terwijl bij de hoofdingang een nieuwe entree zou worden gebouwd van ongeveer 10 x 4,50 meter, waar tevens de trap naar de galerij was gepland. De aanvraag voor bouwvergunning was reeds ingediend bij de gemeente Goes. Toch zou dit plan niet doorgaan. Dat er echter iets moest gaan gebeuren, bleek uit de sterke groei der gemeente. Op 31 december was het aantal leden en doopleden totaal 897 personen. De duizend werd al vrij dicht genaderd. . .

In oktober 1963 was het tien jaar geleden, dat Ds. A. F. Honkoop aan de gemeente van Goes werd verbonden. In de avonddienst van zondag 13 oktober herdachten predikant en gemeente dit bijzondere feit.

Ds A. F. Honkoop sprak toen als volgt: 'En Jezus uitgaande, zag een grote schare en werd innerlijk met ontferming bewogen over hen, want zij waren als schapen, die geen herder hebben'. Het zijn de woorden uit Marcus 6 die 10 jaar geleden van bijzondere betekenis voor ons waren. Het was, aldus Ds. Honkoop, een haast onmogelijke zaak om een keus te maken uit de beroepen. Er was vrees om een eigen weg te gaan. We konden niet begrijpen, hoe de weg zou worden verklaard, totdat we het Schriftgedeelte lazen over de wonderbare spijziging. Zo was het tien jaar geleden. De Grote Herder der schapen is met ontferming over u bewogen geweest. Kennelijk werden we op deze woorden gewezen: 'Geeft gij hun te eten'. In

onzelf is er geen kracht en geen vermogen. Hoe zouden we het werk ooit kunnen volbrengen.

Het is echter onvergetelijk hoe de Heere alles heeft opgeklaard. Al hadden we niets dan 5 broden en 2 visjes, we mochten geloven in de voorbede begrepen te zijn van Jezus Christus, de Koning van Zijn Kerk, want Jezus opziende naar de hemel zegende het. De bezwaren werden van ons weggenomen. God had ons hier een plaats gegeven.

Tien jaar zijn we nu in uw midden. Als we terugzien, dan zijn er ogenblikken om moedeloos neer te zitten. Dan overdachten we wat de vrucht van onze prediking is. God heeft er ons bij bepaald bij de woorden van Psalm 72 vers 16: 'Is er een handvol koren in het land op de hoogte der bergen, de vrucht daarvan zal ruisen als de Libanon'.

Hierin zien we: 'De komst van Jezus' Koninkrijk' en letten op:

1. het geringe middel,
2. de Goddelijke zegen en
3. de voortreffelijke vrucht.

Psalm 72 is wonderschoon van inhoud. David heeft er de heerlijkheid in aanschouwd van het Koninkrijk van Christus. David zag veel verder dan het koninkrijk van Salomo. Hij sprak van het Koninkrijk dat eeuwigblijvend is. Het Koninkrijk van Christus breidt zich uit door alle eeuwen heen, totdat de zon en maan niet meer zullen zijn. Koning Jezus maakt geen gebruik van de machten en krachten maar door het kleine en geringe. Ga eens na in Gods Woord. David was de minste in zijns vaders huis. Wie waren veelal de profeten? Wie waren de discipelen van de Heere Jezus? Zo gaat het door tot op de huidige dag. In de tekst wordt gesproken over: een handvol koren. Dit zijn de genademiddelen, inzonderheid de prediking van Gods Woord. Welke waarde heeft een handvol koren bij een wereldling? Het is zo weinig. Het Woord des kruises is dwaas in de ogen van de wereld. Juist dat geringe wil God gebruiken.

Als we deze 10 jaren terugzien, dan geven we hen gelijk. Het was niet veel, slechts een handvol koren. Wat is het klein en gering geweest, wat wij er van hebben kunnen zeggen, van dat eeuwige verbond, waarin de zaligheid van de Kerk verankerd ligt, van de heerlijkheid van de Middelaar, van de eeuwige volheid, welke in Christus gevonden wordt, van Zijn opstanding en hemelvaart. Wat is het weinig, slechts een handvol koren. Het was slechts stamelen en stumperen, dus met gebreken.

In de 2e plaats stond Ds. A. F. Honkoop stil bij de Goddelijke zegen. Dit doet ons denken aan een zaaier, die staat op de hoogte der bergen en een handvol koren uitzaait. De hoogte der bergen is niet de vruchtbaarste plaats om koren te zaaien. Maar wat is het wonderlijke? Er zal een overvloedige oogst van komen, duizendvoudige vrucht. Hoe kan dit, een handvol koren en duizendvoudige vrucht? Dit kan, omdat God het zegenen zou. Het zou met zo'n kracht uitspruiten, dat het niet te keren is. Het vermogen ligt niet bij de zaaier, niet bij Gods knechten, maar bij God. Dan zal het zaad door de bediening van Gods Geest ontkiemen en vrucht dragen. Als God werkt, wie zal het ooit keren. Tien jaar geleden leek het op de hoogte der bergen te moeten zaaien. Ogenschijnlijk onvruchtbaar. Hier moesten we zaaien. God moest de wasdom schenken.

Met ootmoed moeten wij erkennen dat de Heere kennelijk Zijn zegen schonk en ervaren dat Hij mee op wilde trekken in de prediking. Het is dikwijls met lust en vermaak geweest om te prediken. Er zijn er geweest, die de Heere te sterk is

geweest. Er is ook zaad tussen de doornen gevallen. Zou het niet betamen in het stof te buigen? Mocht er één nederig knielen, dan zou de Koning verheerlijkt worden.

In de 3e plaats sprak Ds. A. F. Honkoop over: de voortreffelijke vrucht.

De vrucht zal ruisen als de Libanon. Zo zou de oogst van de hoogte der bergen ook ruisen. Dit gemis zal gehoord worden door alle eeuwen heen. Ruisen wordt reeds gehoord als er één zondaar de wapens leert inleveren. Er is dan blijdschap in de hemel. Dit ruisen wordt nog wel eens gehoord als er een schuldige is waarvan gezegd mag worden: 'en zie hij bidt'.

Die met een tollenaar op de borst gaan kloppen, o God, wees mij zondaar genadig. De vrucht zal ruisen als de Libanon. Als Gods volk eens verwaardigd mag worden om de lof des Konings te zingen. Hij is blank en rood en Hij draagt de Banier boven tienduizenden. Ruisen, inzonderheid als er groei mag zijn. We bedoelen niet, dat Gods volk er groter door zal worden. In 't geestelijke is het in onszelf al minder worden, ontkracht, alles verliezen, opdat Jezus ons alles zou zijn. Als DIE vrucht eens ruisen gaat, wat zullen er dan heerlijke vruchten zijn. Hij moet wassen, wij minder worden. Niets meer zijn, daar zal Jezus alles zijn. Hier in beginsel straks volkomen. Het werk van Zijn knechten zal niet tevergeefs zijn. Het zal zijn, een schare, die niemand zal kunnen tellen.

Ds. Honkoop memoreerde, dat hij er zich van bewust is dat er veel tekort is: We hebben niet gedaan wat we hadden moeten doen. Ook door de andere gemeenten werden we opgeëist. Terugziende, is er niet anders dan schuld. Toch zijn we dankbaar, dat de gemeente Goes ons zoveel jaren in gebreken heeft gedragen. Dat alleen Gods eer er in gezocht worde. Een handvol koren. Het is niet vruchteloos geweest. Niet om ons te erkennen, maar we moeten zeggen, omdat God het zo waardig is, om ootmoedig in het stof te buigen en Hem de eer te geven.

Waar is het zaad gevallen? Viel het ook in uw hart? Wat heeft het bij u nagelaten?

Tien jaar hebben we aan het heil van uw zielen mogen arbeiden. Dit is de weg, wandelt in dezelve. Wij vliegen daarhenen. Alles wat gesproken is, zal eenmaal terugkomen. In Zijn Naam mogen wij u nodigen en de weg der zaligheid verkondigen! Wat zal het uitmaken niet te hebben gewild'.

Namens kerkenraad en gemeente sprak ouderling M. Geluk Ds. A. F. Honkoop toe: 'Het past ons u namens onze kerkenraad en gemeente te erkennen voor het werk dat u hebt verricht. Gods goedertierenheden roemen tegen een welverdiend oordeel. We moesten wel in verwondering wegzinken. Die ware ootmoed zijn we verschuldigd. De Heere heeft het werk niet op de schouders van engelen, maar op de schouders van mensen gelegd. Hij wil Zijn knechten gebruiken. Diepe schaamte moeten wij hebben, want wat doen we er mee. Zie Ik sta aan de deur en Ik klop. Een handvol koren, de vrucht zal ruisen als de Libanon, omdat God Zijn welbehagen, Zijn raad uitvoert. Groot is de verantwoordelijkheid om onder dit Woord voor eeuwig verloren te gaan. Het is een bijzonder voorrecht, het werk, wat u mag doen. De Heere geve, dat u dit werk, met lust en liefde mocht doen en dat er nog paarlen gesnoerd zouden mogen worden aan Zijn gezegende Middelaarskroon. De Heere make hongerige zielen. Eenmaal zult ge dat loon ontvangen als de trouwe dienstknecht. Dan zult ge altijd bij de Heere zijn'.

Op verzoek van ouderling M. Geluk zong de gemeente haar herder en leraar staande toe de verzen 9 en 10 van Psalm 132.

De tijd ging verder en de gemeente breidde zich steeds meer uit. Het gevolg was,

dat er steeds meer aanvragen voor zitplaatsen kwamen. Het was dan ook hoogst noodzakelijk tot uitbreiding van het kerkgebouw over te gaan. In 'Kerkelijk Nieuws' van 4 december 1964 werd door de kerkenraad melding gemaakt van het plan tot kerkverbouwing:

'Naar aanleiding van het besluit op de laatst gehouden ledenvergadering .j.l. hoopt de kerkenraad aangaande de plannen voor eventuele kerkverbouwing op D.V. a.s. te houden ledenvergadering in januari een definitief bouwplan met begroting aan de leden voor te leggen. Een financiële commissie is inmiddels benoemd, o.a. de heren D. de Viel, Th. Bakker, M. Weststrate, ouderling C. Knieriem en diaken W. A. van Bochove.

Deze commissie zal aan de kerkenraad voor de ledenvergadering advies en rapport uitbrengen van de mogelijkheden voor financiering van de bouwkosten enz. Gebed, liefde, wijsheid en eensgezindheid voor Gods kerk zijn in de plannen en besluiten onmisbaar. Zo de Heere het huis niet bouwt, vergeefs arbeiden deszelfs bouwlieden daaraan'.

Inmiddels was ook op de ledenvergadering het besluit gevallen, over te gaan op de Psalmberijming van 1773. Dit gebeurde voor de eerste maal op zondag 7 maart 1965.

De kerkverbouwing ging door en met vereende krachten werd, onder beding van Gods zegen, de schouders onder dit grote en ingrijpende werk gezet. Nog op het eind van het jaar 1965, werd op 2 december de eerste betonnen paal gestort.

Op de ledenvergadering van 2 februari 1966 werd door Ds. A. F. Honkoop uitvoerig verslag uitgebracht over de stand van zaken.

Op 1 januari 1966 bestond de gemeente uit 554 leden en 495 doopleden. Samen 1094 leden en doopleden. Tevens deelde Ds. Honkoop mee, dat er tijdens de kerkverbouwing een oplossing was gevonden voor de kerkdiensten. Het bestuur van de Ambachtsschool had welwillend toestemming verleend om de diensten te houden in de aula, waar ongeveer 700 zitplaatsen waren. Tevens was de kerkenraad van de Chr. Geref. Kerk zo welwillend, toe te staan dat voor het bevestigen van huwelijken hun kerk mocht worden gebruikt.

Tijdens de kerkverbouwing, op 14 april 1966, mocht Ds. A. F. Honkoop zijn 12 1/2-jarig ambtsjubileum herdenken, en tevens dat hij 12½ jaar aan de gemeente van Goes was verbonden.

In een gehouden bijeenkomst in de Gereformeerde Oosterkerk, waarbij verschillende sprekers, o.a. ouderling M. Geluk, ouderling M. de Bat, de heer Bakker, Ds. C. Harinck en Ds. v. d. Poel, het woord voerden, memoreerde Ds. Honkoop in diepe bewogenheid: Wellicht zult u begrijpen, dat in deze ogenblikken het niet gemakkelijk is gedachten en gevoelens in woorden uit te drukken. Niet ik, maar de Heere heeft de weg gebaad. Mij komt niet de dank en eer toe. In alles is God getrouw geweest en deze week mocht ik stilstaan bij wat in de gemeente werd gedaan. Eén ding bleef er over en dat is: tekort! Wat ben ik veel tekort gekomen. Het werd een wonder, dat ik niet uit Goes ben weggejaagd. De kerkenraad en de gemeente heeft mij in liefde gedragen. In mij is er geen roem. Het zij verre van mij te roemen dan in het kruis van de Heere Jezus Christus. Bij dat kruis mocht ik terecht komen. Het is uitsluitend Zijn genade. Hij is Dezelfde gebleven. Hij verandert nooit.

Ds. A. F. Honkoop dankte allen voor het medeleven, maar, voegde hij er aan toe,

'zie een ogenblik van mij af. De begeerte leeft in mij: *Zijn Naam moet eeuwig eer ontvangen*. Als we daar terecht mogen komen, dan zal God de eer ontvangen.

De kerkverbouwing vorderde gestadig en eindelijk was het zover, dat de zitplaatsencommissie de moeilijke taak van het verdelen der zitplaatsen kon beginnen. Het was begrijpelijk, dat niet iedereen de plaats kreeg die men wilde hebben. Toch is alles in vrede verlopen. Hoe moeilijk het is om iedereen de zin te geven blijkt wel uit het hierna volgende.

En toch hoe gemakkelijk wordt het, zoals dat meisje het zei:

*In zeker dorp niet lang geleden,
Was een nieuwe kerk gebouwd.
d'Oude was te klein geworden,
Ze was bovendien van hout.
Maar een nieuwe was verrezen
Nu geheel en al van steen
't Bouwwerk werd alom geprezen
Prachtig! Zo vond iedereen.
Eest de plaatsen nog verhuren,
Eer men 't in gebruik nu nam,
Nu een ieder kan begrijpen,
Dat een hele schare kwam
Om een zitplaats hier te krijgen;
Ieder zat graag daar en daar.
Men was met het plaats verhuren
Nog niet zo heel spoedig klaar!
Ieder wou het beste plekje,
Bij de kachel of vooraan
En. . .toen is men om die plaatsen
Aan het twisten zelfs gegaan!
Jans Krakeel beweerde telkens:
Ik heb op die plaatsen recht!
Maar weer and'ren hebben daarvan
Ook het hunne toen gezegd.
Men kon 't heel niet eens meer worden,
Menig scherp en bitter woord
Werd er bij het zitplaats huren
Toen uit veler mond gehoord.
Maar weer gaat de kerkdeur open
Een jong meisje was wat laat,
En als zij ook om een plaatsje
Voor zichzelf nu vragen gaat . . .
Zegt ze: 't Geeft niet waar 'k mag zitten!
Midden, voor of achteraan
Ge moogt daarin zelf beslissen
Als ik hier mag kerken gaan,
Ben ik daarmee al tevreden.
'k Heb verzondigd elke plek
't Zou voor mij geen wonder wezen
Als u tot mij zei: vertrek!*

*Ruziemakers, ze verstommen,
 Het getwist is dra voorbij
 Niemand eist er meer een plaatsje
 In de een of de andere rij . .*

Zonder veel problemen werd het zitplaatsenvraagstuk in Goes opgelost. Het werk, dat hiervoor is verzet is dan ook niet te onderschatten.

Donderdag 23 februari 1967 was voor de Gereformeerde Gemeente een blijde dag. In een bijzondere dienst kwamen de gemeente, de genodigden en vele belangstellenden 's avonds bijeen om getuige te zijn van de ingebruikneming van het verbouwde en vergrote kerkgebouw.

Na votum en groet en het zingen van Psalm 132 : 5 en 9 sprak Ds. A. F. Honkoop: Wij zullen in Zijn woning gaan. Zo hebben we gezongen. Zijn woning, dus niet onze woning, niet onze kerk, en niet ons bedehuis. En als 't goed is, zal deze kerk een woning Gods moeten zijn. In dit licht wil ik de opening van onze kerk zien. Het is de Heere, Die ons deze plaats van samenkomst heeft gegeven.

Toen we op 22 december 1953 met de gemeente de oude kerk tussen de twee poorten vaarwel zeiden, was ieder van gedachte, dat we in lengte van dagen een ruime behuizing zouden hebben. Echter bleek, dat door de snelgroeïende gemeente, de kerk te klein zou worden. Eerst zochten we het in de bouw van een balkon. Dit is echter niet doorgegaan, er zou een ingrijpende verbouwing nodig zijn.

Onvergetelijk was de ledenvergadering op 27 januari 1965. Er was grote eendracht en we mogen zeggen, dat God het hart geneigd heeft. Met 151 stemmen voor (dit waren alle aanwezigen) werd het besluit genomen tot verbouwing over te gaan, zonder dat nog van een galerij sprake was. Naar aanleiding van een prognose betreffende de uitbreiding van de gemeente Goes, alsmede door de komst van de bewoners van het rusthuis werd nog tijdens de bouw besloten om een galerij te bouwen. Vanavond ziet u het resultaat. Het past ons ootmoedig de Naam des Heeren te erkennen. Hij heeft het werk gezegend. Hem komt alleen de ere toe.

Na dit openingswoord werd gezongen Psalm 119: 53 en 65. Tijdens het zingen van het 53ste vers opende Ds. A. F. Honkoop de grote Kanselbijbel, terwijl het 65ste vers staande werd gezongen. Vervolgens las hij 1 Koningen 9 de verzen 1 tot 9 en ging voor in gebed, waarna werd gezongen Psalm 68 : 8, 13 en 14.

De tekst waarover Ds. A. F. Honkoop sprak was 1 Koningen 9 : 3 met als thema: 'Een belofte Gods betreffende de inwoning in de tempel', en stond stil

1. als antwoord op Salomo's gebed;
2. tot bekendmaking van Zijn grote Naam en
3. als een toezegging van blijvende inwoning.

En wetende, dat de inwoning des Heeren in de tempel van alles beslissende betekenis was, had Salomo de inwoning van de Heere begeerd. Dat gebed is verhoord. God had gehoord, maar niet om het gebed van Salomo. Want Salomo had geen andere pleitgrond dan de goddelijke barmhartigheid. Nee, in Israël waren er geen redenen dat Hij zou horen. En toch, Hij had wel gehoord. Als God hier zegt, Ik heb uw gebed en uw smeking gehoord, dan is dat alleen om het offer van Jezus, gebracht op Golgotha in de volheid des tijds en waarom de gelovigen Gods zegeningen en Zijn inwoning verkrijgen. Jezus Christus is de meerdere Salomo. Hij is Die grote Voorbidder, Die ons geschonken is. Ook onze offers zullen God niet

kunnen bewegen. Ook de schoonheid van het bedehuis niet. God kan alleen horen in die grote Hoge priester. 't Is op grond van die Voorbidder, dat God Zich woning maakt in de harten van Zijn kinderen, die gemaakt worden tot geestelijke tempelen. Biddend zouden er de noden aan de Heere bekend worden gemaakt. En zie, nu geeft God ons een plaats, waar we zondag tot zondag mogen opgaan onder de klank van Zijn eeuwig Evangelie. Hij wil deze heiligen om Zijns Naams wil.

Nadat Ds. A. F. Honkoop de drie hoofdgedachten had verklaard, werd gezongen Psalm 135 : 12. Hierna richtte spreker zich tot de burgemeester van Goes, mr. Hubert. Wij stellen het op prijs, dat u blijk geeft van uw medeleven met onze gemeente. Wij zeggen u hiervoor hartelijk dank. Tevens voor de medewerking, zodat onze plannen gerealiseerd konden worden. Wij wensen u Gods hulp toe.

In zijn dankwoord betrok Ds. Honkoop ook de dienst Gemeentewerken en de directeur, de heer Van Bochove. Als lid van de gemeente, zo sprak hij tot laatstgenoemde, hebben we menigmaal een beroep op u gedaan. We zeggen u en ook uw medewerkers hartelijk dank.

Vervolgens werden toegesproken, het bestuur van de Ambachtsschool en de directeur, de heer Buurman. We willen u hartelijk dank zeggen, aldus spreker, voor de wijze waarop de Ambachtsschool werd afgestaan.

De kerkenraad van de Gereformeerde Kerk werd dank gezegd voor het beschikbaarstellen van de Oosterkerk bij de dankdag.

Eveneens werden dankwoorden gericht tot de kerkenraad der Chr. Ger. Kerk voor het gebruik van de kerk voor kerkelijke bevestigingen van huwelijken.

Tot de bouwcommissie sprak Ds. Honkoop: Er is veel van u gevraagd en veel tijd hebt ge opgeofferd. Namens de gemeente willen we u onze erkentelijkheid betuigen. Moge God het u lonen.

Ook de financiële commissie en de zitplaatsencommissie ontvingen woorden van waardering.

Tot architect Geluk sprak Ds. Honkoop: Toen de kerkenraad u heeft aangezocht, was het zeker geen gemakkelijke taak. U zijt er in geslaagd een kerk te ontwerpen, die aan alle eisen voldoet. Met liefde hebt u gewerkt voor onze gemeente, voor Gods kerk. Moge die God het u rijkelijk willen vergelden en nogmaals dank.

Ook de opzichter willen we dank zeggen voor het werk dat hij heeft verricht, met aannemer en onderaannemers, Fa. Tamse, enz.

Onze vrouwenvereniging heeft in de 2 jaar dat ze bestaat ruim f 30.000,- bijeengebracht. Wel moet hier bij worden gezegd, dat dit gebeurd is met medewerking van een lid van onze gemeente. Onze bijzondere dank

Toen bekend werd, aldus Ds. Honkoop, dat ons orgel belangrijk moest worden uitgebreid, hebben we een beroep gedaan op de jeugd. Er is reeds f 10.000,- door hen bijeengebracht. Hartelijk dank.

Verder werden dank gezegd: de vrouwenvereniging en de naaikrans voor het schoonmaken van de kerk, de beide loodgieters G. Murre en L. Wiskerke voor het werk dat zij maandenlang belangeloos hebben verricht, de mannen, die de aanleg van de tuin verzorgden, degenen die hielpen bij het plaatsen en opruimen van de stoelen in de Ambachtsschool en de groep, die de vloerbedekking heeft verzorgd.

Vele geschenken werden ontvangen, waaronder een luidklok van een onbekende gever, een orgel, een klok, Psalmboarden enz.

Ds. Honkoop besloot met te zeggen: De gehele gemeente heeft meegewerkt. Ook in de toekomst zal veel van u gevraagd worden. Ook allen die ons geldleningen hebben verstrekt, de koster, hulpkoster, politie, onze dank.

Hierna sprak Ds. Weststrate uit Meliskerke namens de Part. Synode Zuid en Ds. Chr. v. d. Poel uit Yerseke namens de Classis Goes.

Ds. Karelse feliciteerde namens de plaatselijke kerken.

Vervolgens burgemeester Huber namens de burgerlijke overheid.

De heer Buurman, directeur van de Ambachtsschool sprak eveneens felicitatiewoorden en dankte namens het bestuur van de Ambachtsschool voor het goede gebruik van het gebouw.

Laatste spreker was architect Geluk mede namens de aannemers, N.V. Tamse en Fa. de Bat. Ds. Honkoop dankte alle sprekers en eindigde met dankgebed, waarna nog werd gezongen Psalm 118: 1 en 2.

Zondag aan zondag mocht de gemeente nu weer opgaan naar het eigen kerkgebouw, en niets wees er op, dat weldra grote veranderingen zouden plaats vinden.

Na in de loop der jaren verschillende beroepen te hebben ontvangen, waarvoor Ds. A. F. Honkoop steeds had bedankt, kreeg hij in mei 1967, nauwelijks enkele maanden na de ingebruikneming van het kerkgebouw, een beroep van de vakant geworden gemeente van Moercapele. Het ging als een schok door de gemeente, toen bekend werd, dat Ds. A. F. Honkoop na een 14-jarig verblijf in Goes, het beroep van de gemeente Moercapele had aangenomen. De gemeente zou dus weer vakant worden.

Op dinsdagavond 4 juli 1967 werd een manslidmatenvergadering gehouden om een nieuwe predikant te beroepen i.v.m. het vertrek van Ds. A. F. Honkoop. Op deze ledenvergadering werd beroepen kandidaat N. W. Schreuder uit Amersfoort, die tot grote vreugde van de gemeente dit beroep mocht aannemen.

Al vrij spoedig nam Ds. A. F. Honkoop afscheid van de Classis Goes, die op maandag 26 juni 1967 werd gehouden.

Namens de roepende kerk Kamperland opende Ds. W. Hage de vergadering met te laten zingen Psalm I 11 : 2, las Psalm 111 en ging voor in gebed. Hij heette allen hartelijk welkom en deelde mede, dat deze vergadering in het teken stond van het vertrek van Ds. A. F. Honkoop naar Moercapele. Wij zien hem node gaan, maar de Heere kan hem ook daar tot zegen doen werkzaam zijn, als een nietig instrument in Zijn hand. Als punt van behandeling kwam aan de orde het vertrek van Ds. A. F. Honkoop.

De akte van ontslag van de kerkenraad van de Geref. Gemeente Goes werd voorgelezen.

Ook de akte van ontslag van de Classis Goes werd voorgelezen en aan Ds. A. F. Honkoop overhandigd.

Hierbij werd de scheidende leraar op gevoelvolle wijze door de voorzitter Ds. Chr. v. d. Poel toegesproken: Met weemoed zien wij u vertrekken. Bijna 14 jaar hebt u in onze classis mogen arbeiden. Ziende op uzelf, dan zult u wel getuigen: ik ben een onnutte dienstknecht. Geen roem in uzelf, maar in Hem, Die u gebruikt heeft om zondaren tot God te bekeren. Laten we ermee in God eindigen. Hij geve u in Moercapele een ruime ingang en een opening in het Woord. Hij zij u met uw echtgenote en gezin goed en nabij. De Heere vergezelle u en geve u Zijn hulp en gunst uit Zijn heiligdom, Opdat u wet en evangelie, vloek en zegen, dood en leven de mensen kunt voorstellen tot verheerlijking van de Naam des Heeren. Ontvangt de hartelijke dank voor al de arbeid, die u in het midden van de classis hebt mogen verrichten en de Heere gebiede er Zijn zegen over. Hij vervulle de ledige plaats met

de man Zijns raads. Staande werd Ds. A. F. Honkoop Psalm 121 : 4 toegezongen.

In hartelijke bewoordingen dankte Ds. Honkoop de classis. Er was in zijn hart niets anders dan bewondering, maar toch eenswillendheid met de weg des Heeren. Ziende op al zijn tekorten, moest hij in schuld zijn hoofd buigen, maar die dierbare Middelaar Jezus Christus zal door Zijn bediening deze tekorten wegnemen. Hij leeft en bidt voor Zijn volk.

De weken vlogen voorbij en de tijd kwam, dat Ds. A. F. Honkoop de gemeente van Goes zou verlaten. Na een verblijf van bijna 14 jaar kwam op woensdag 26 juli de dag waarop Ds. Honkoop afscheid nam van kerkenraad en gemeente.

Deze bijzondere afscheidsdienst werd begonnen met het uitspreken van votum en groet, het lezen van 1 Cor. 2 en gebed. Na het zingen van Psalm 66 : 1, 2 en 3 sprak Ds. A. F. Honkoop: *Kinderkens, het is de laatste ure*; en in deze betekenisvolle ure mogen we de woorden van de apostel tot de onze maken. Het is de laatste ure dat we 't Woord in het midden van u mogen uitdragen. Veertien jaar hebben we in uw midden mogen verkeren en heeft de Heere ons staande gehouden.

Tot tekst voor deze avond nam Ds. Honkoop 1 Cor. 2 : 3 t/m 5 met als thema: 'De kracht Gods verheerlijkt te Corinthe' en lette

1. in de zwakheden van de apostel,
2. in de prediking van het Woord en
3. in het geloof der gemeente.

In deze tekst schrijft de apostel, ik was bij ulieden. Hij was bij hen geweest, hen lerende en onderwijzende en we lezen van de prediking dat velen van de Corinthiërs hem horende, geloofden en werden gedoopt.

Paulus had geen oorzaak te roemen in zichzelf, maar alleen in de Heere Jezus Christus, dat geslachte Godslam. In dat teken had de bediening van het Woord mogen staan. Als ik terugzie, dan kan ik zeggen, wat de apostel zei. Ik was bij ulieden, maar

zo arm, hulploos, zo ledig in mijzelf. Ik was bij ulieden, zo menigmaal voor een taak staande, waar we niet overheen konden zien. Zouden we dan niet roemen in de Heere? God is de getrouwe geweest en een Waarmaker van Zijn Woord. Hem komt alleen de eer toe. Hoe menigmaal heeft Hij hier Zijn gunst betoond, dat de Heere de werking van Zijn Geest met de prediking liet samengaan. Maar wat is het een wonder, dat God er in meewerkt. Het is alleen de kracht des Geestes, Die de mens van dood levend maakt. Het is alleen Gods Geest, Die de zondaar in 't onmogelijke brengt en voor God doet invallen. Het is die Geest, die Christus openbaart in Zijn schoonheid en dierbaarheid.

Gemeente, het is bijna 14 jaar dat we in uw midden mochten verkeren. Thans moeten we afscheid nemen. Voorwaar geen kleine zaak. Met vrijmoedigheid mag ik zeggen, 'k heb niet gevraagd, gezocht en begeerd om de gemeente te verlaten. Maar waar er een Ander is, Die onze weg bepaalt, Die ons een andere gemeente gaf, dan was er geen andere weg. Dan ligt daar ons zielsvermaak om het Lam te volgen. Ds. Honkoop dankte de gemeente voor de vele liefde die mocht worden ervaren. Mocht die liefde in uw midden blijven.

Tot de kerkenraad sprak de scheidende leraar: Hoeveel malen hebben we samen mogen vergaderen. Maar als we scheiden moeten, mocht uw oog dan maar naar boven zijn. Zie op Hem, Die Zich zo diep vernederd heeft, alsof Hij de minste ware. De catechisanten, de organisten, de koster, het schoolbestuur, het bestuur van het

rusthuis, de classispredikanten, de kerkenraad van Moercapelle werden allen door Ds. Honkoop toegesproken.

En tot slot richtte spreker zich tot kandidaat N. W. Schreuder, die het beroep van de gemeente Goes mocht aannemen. Hoe wonderlijk zijn Gods wegen. Eenmaal heb ik Goes van de Heere mogen ontvangen en ook weer mogen teruggeven. Hij wil de gemeente u toevertrouwen. Moge Hij u tot rijke zegen stellen.

Namens de Part. Synode Zuid sprak Ds. W. Hage van Krabbendijke een afscheidswoord tot de scheidende leraar: Dan mag ik wel zeggen, weemoed vervult ons hart, dat we u uit deze gewesten zien heengaan, aldus Ds. Hage. De Heere geve u straks in Moercapelle en de Part. Synode West dezelfde grondslag te mogen brengen, die rijke Christus voor een arm verloren zondaar.

Ds. Chr. v. d. Poel, die sprak namens de classis Goes, dankte Ds. A. F. Honkoop voor al het werk dat in al die jaren in de classisgemeenten is verricht.

Laatste spreker was ouderling M. Geluk, die namens kerkenraad en gemeente Ds. A. F. Honkoop toesprak: Het is de laatste ure dat u in ons midden bent. Wie had drie maanden geleden kunnen denken, dat we op deze avond afscheid van u zouden nemen. U hebt de laatste tijden gezegd, afscheid nemen valt niet mee. Afscheid nemen valt echter van twee zijden. We willen u hartelijk dank zeggen voor het Woord dat u sprak. U hebt zondag aan zondag mogen aanwijzen, *Zie het Lam Gods, dat de zonden der wereld wegneemt*. U hebt u vrijgemaakt. De Heere heeft nóg een keer gesproken. Hij heeft de lege plaats willen vervullen. We willen u nogmaals hartelijk dank zeggen voor het werk dat u hebt verricht. Wij kunnen het u niet vergelden. De Heere zal het doen. Mevrouw Honkoop, u moet uw man volgen. Het is onze hartelijke wens dat het u daar in alles wel zal mogen gaan. De eeuwige God zij u een woning en van onder eeuwige armen.

Op verzoek van ouderling M. Geluk zong de gemeente Ds. A. F. Honkoop staande toe Psalm 121 : 2 en 4.

Ds. Honkoop dankte alle sprekers voor hun hartelijke wensen en eindigde voor de laatste maal als herder en leraar met de zegenbede.

Op woensdag 2 augustus vond te Moercapelle de bevestiging en intrede plaats van de Goese leraar Ds. A. F. Honkoop. Als bevestiger trad op Ds. P. Honkoop uit Kampen, die sprak naar aanleiding van Gen. 24 : 33 het laatste gedeelte: *'En hij zeide: spreek'*.

In de avonddienst verbond Ds. A. F. Honkoop zich aan de gemeente van Moercapelle en sprak o.m.: Gemeente van Moercapelle, wat op deze dag werkelijkheid wordt, is door ons niet verwacht en dat het de wil en weg des Heeren is geweest. Wij hebben niet gezocht de gemeente te verlaten die wij zovele jaren mochten dienen. Wij hebben alles geprobeerd ons hieraan te ontworstelen tot op de dag, dat de deputatie is gekomen en kennelijk werden wij er bij bepaald daarom, *sta op, ga af en reis met hen, niet twijfelende, want ik heb hen gezonden*.

Klaar en duidelijk was de boodschap. Maar we wilden en durfden niet. We zagen veel bezwaren, zoveel zorgen en moeilijkheden. We zijn de baren der zee gelijk geweest. Had God het ons toegelaten, met David waren we van het rechte pad afgeweken. Maar de zaak werd steeds nauwer opgebonden. En de Heere geeft ons die genade geschonken, om onder Zijn wil te buigen en te vragen: Dierbare Jezus, wanneer Gij met ons wilt gaan, dan zullen wij gaan. In neerbuigende goedheid heeft God aan die bede gehoor willen geven. We mochten optrekken.

Ds. A. F. Honkoop bepaalde de gemeente bij het Hooglied van Salomo hoofdstuk 1

: 4 met als thema: Bij de liefde van Christus en lette op het wonder van die liefde, op de uitnemendheid van die liefde en op het vermelden van die liefde . . .

Op de laatste dag van de maand augustus kwam in Goes de classis bijeen voor het peremtoir examen van kandidaat N. W. Schreuder . . .

Ds. N. W. Schreuder, predikant te Goes van 1967-heden (1972)

HOOFDSTUK 11

ALDAAR ZAL IK TOT U KOMEN EN TOT U SPREKEN VAN BOVEN HET VERZOENDEKSEL

Op donderdag 31 augustus 1967 kwam de Classis Goes der Geref. Gemeente bijeen voor het peremtoir examen van kandidaat N. W. Schreuder.

Namens de roepende kerk Kortgene opende Ds. W. Hage als consulent van de gemeente Goes, de vergadering met het laten zingen van Psalm 25 : 4, las Lukas 7 : 1-10 en ging daarna voor in gebed. Hij heette allen hartelijk welkom, inzonderheid de docenten Ds. K. de Gier, Ds. L. Rijksen en de deputaten art. 49 Ds. A. Kok, Ds. J. Karens, Ds. J. C. Weststrate en Ds. G. A. Zijderveld, alsmede een drietal studenten.

Deze vergadering, aldus Ds. Hage, zal staan in het licht van het peremtoir examen van kandidaat N. W. Schreuder, daar de Heere zijn hart heeft omgebogen om het op hem uitgebrachte beroep naar de Gereformeerde Gemeente te Goes aan te nemen. De Heere neme alle mensenvrees weg en ondersteune hem in deze gewichtige uren, opdat alles moge zijn naar de mening van Gods Woord en tot goedkeuring van de classis.

Vervolgens stond Ds. Hage een ogenblik stil bij het voorgelezen hoofdstuk, handelend over de hoofdman en zijn zieke knecht. Deze man mocht zijn totale onwaardigheid inleven. Toch mocht hij door de innerlijke liefde, als vrucht van het nieuwe leven, gedreven met de nood van zijn knecht in het toevluchtnemend geloof tot de Heere Jezus komen. Hier openbaart zich de ware naastenliefde. De Heere Jezus gaf een heerlijk getuigenis van hem en vervulde al zijn begeerten.

Ds. Hage hoopte, dat wij diezelfde onwaardigheid mogen beoefenen in het buigen voor de Heere in diepe verootmoediging. De Heere doe Zijn lieve gunst ervaren, opdat Zijn Naam nog onder ons verheerlijkt mocht worden.

Bij het nazien van de lastbrieven, bleken alle gemeenten wettig vertegenwoordigd te zijn door 2 predikanten, 28 ouderlingen en 4 diakenen, aan wie keurstem werd verleend. Het moderamen werd als volgt vastgesteld: Ds. W. Hage, voorzitter, G. Blankenstijn, scriba, C. de Kraker, quaestor, Ds. Chr. v. d. Poel en ouderling M. v. d. Maas, assessoren. De notulen van de vorige vergadering werden onveranderd onder dank goedgekeurd en getekend.

Hierna werd overgegaan tot het afnemen van het classicaal examen van kandidaat N. W. Schreuder. Namens de classis ondervroeg de docent Ds. L. Rijksen de vakken dogmatiek en homiletiek en docent Ds. K. de Gier kerkrecht en exegetiek. Tot zeer grote tevredenheid werden de gestelde vragen beantwoord.

Op verzoek van de praeses deed de kandidaat zijn preekvoorstel over Jesaja 66 : 2b: 'Maar op dezen zal Ik zien, op den arme en verslagene van geest en die voor Mijn Woord beeft'.

Het thema van zijn tekst was: De rijke belofte Gods voor een arm en verslagen volk en stond stil bij

1. De omstandigheden waaronder,
2. De boetvaardigheid des harten en
3. De prediking van Gods genade.

Op duidelijke gevoelvolle wijze werd de innerlijke beleving van Gods volk van hun diepe armoede en verlorenheid verklaard, maar ook de oorsprong van de zaligheid

n.l. het welbehagen Gods en de schuldovernemende borggerechtigheid van Christus opengelegd.

Desgevraagd verklaarden de deputaten art. 49 met groot genoegen geluisterd te hebben en adviseerden met volle vrijmoedigheid tot het toelaten van kandidaat N. W. Schreuder tot de volle bediening van het predikambt.

Hierna deelde de voorzitter kandidaat N. W. Schreuder mee, dat de classis met grote blijdschap hem wenste toe te laten tot het volle predikambt. Hij riep hem een hartelijk welkom toe. De Heere Zelf bevestigde u. Laten we veel in de diepte verkeren. Het is een eeuwig wonder. Veel in het verborgen verkeren en veel te mogen zien op die geopende Fontein. De Heere Zelf stelle u tot een rijke zegen in de gemeente Goes, maar ook voor ons allen.

De vereiste stukken werden overgelegd en in orde bevonden. De lastbrief van de classis Goes der Ger. Gemeenten werd aan kandidaat Schreuder uitgereikt. Hierna werd hem staande toegezongen Psalm 134 : 4.

De docenten en de deputaten art. 49 werden dank gebracht voor al hun arbeid.

De consulentenschappen werden als volgt verdeeld: Ds. W. Hage: Colijnsplaat, Goes, Kortgene, Rilland-Bath en Waarde. Ds. Chr. v. d. Poel: Biezellinge, 's Gravenpolder, Hoedekenskerke, Krabbendijke, Kruiningen en Wemeldinge.

Ds. N. W. Schreuder: Borssele, Kamperland, Nieuwdorp, Nisse, Wolphaartsdijk en Wemeldinge. Deze verdeling zou ingaan zodra kandidaat Schreuder bevestigd werd als herder en leraar.

Het duurde nog enkele maanden voordat kandidaat Schreuder zich aan de gemeente van Goes verbond. Dit gebeurde op 25 oktober 1967, en na slechts twee maanden vakant te zijn geweest, mochten de kerkenraad en de gemeente getuige zijn van de bevestiging van hun eigen herder en leraar in de persoon van kandidaat N. W. Schreuder uit Amersfoort. De bevestiging vond plaats door Ds. A. F. Honkoop uit Moercapele en oudleraar van de gemeente Goes, in de Grote of Maria Magdalenakerk te Goes.

Na het uitspreken van votum en groet werd gezongen Psalm 135 : 1 en 2. Daarna las Ds. A. F. Honkoop de Geloofsbelijdenis en Johannes 17 de verzen 1 t/m 20, waarna hij voorging in gebed.

Spreker wees de gemeente Goes en de vele belangstellenden er op dat het een bijzondere en blijde ure was. Hoe wonderlijk heeft God gehandeld. Hoe spoedig is de ledige plaats vervuld geworden. Op deze dag moogt ge een nieuwe leraar begroeten. Ja, een blijde ure, ook voor de kerkenraad. De plaats die leeg was, mag nu weer worden vervuld. Ook voor hem is het een bijzondere ure, die thans in de volle bediening wordt gesteld. Hoe zou de bede niet in ons hart moeten leven: *Bekleed o hoogste Majesteit, Uw priesters met gerechtigheid.*

Op die bede volgde een antwoord van de hemel: *Want Sion is van God begeerd, 't Wordt met Zijn woning hoog vereerd.*

Ds. A. F. Honkoop bepaalde de gemeente bij Johannes 17:17 t/m 20 met als thema: 'De biddende Hogepriester en Zijn dienstknechten'. Die

1. Zijn knechten in deze wereld zendt,
2. Zijn knechten in Zijn voorbede draagt en
3. Zijn knechten met hun bediening zegent.

Nadat Ds. A. F. Honkoop deze punten had verklaard, werd gezongen Psalm 21 : 2 en werd het formulier van bevestiging met de daarin gestelde vragen gelezen. Op

deze vragen antwoordde kandidaat Schreuder: *Ja ik, van ganser harte.*

Vervolgens sprak Ds. A. F. Honkoop: broeder Schreuder. Door uw jawoord hebt ge u onvoorwaardelijk verbonden aan God en Zijn dienst en hebt ge voorgoed de wereld en werkkring vaarwel gezegd. Moge uw bediening tot rijke zegen zijn. Broeders kerkenraad, u krijgt weer een leraar, maar het is weer een mensenkind. Mocht ge hem gedurig terzijde staan, voor hem bidden en hem in liefde dragen.

Gemeente, wat zijn Gods wegen wonderlijk. U zijt verblijd, ook ik ben verblijd. Nu weten we het, dat Gods doen volmaakt en heilig is. Dat ge zijn woord beluisteren mocht als het Woord van God. Verhardt u niet, maar laat u leiden. God Zelf moge u samenbinden, opdat God er door verheerlijkt moge zijn.

Daarna werd gezongen Psalm 134 : 1 en 2 en kandidaat Schreuder verzocht onder het zingen van het 2e vers te knielen.

Aan de handoplegging werd deelgenomen door de predikanten Ds. L. Rijkse, Ds. K. de Gier, Ds. Chr. v. d. Poel, ouderling Schreuder uit Amersfoort en ouderling Koppejan.

Staande werd Ds. N. W. Schreuder nu toegezongen Psalm 134 : 3. Na verder lezing van het formulier werd deze plechtige dienst besloten met gebed en het zingen van Psalm 119: 6.

Het was voor een schare van naar schatting 1600 mensen, dat Ds. N. W. Schreuder voor de eerste maal als herder en leraar van de gemeente Goes votum en groet uitsprak. Ds. Schreuder las na het zingen van Psalm 68 : 13, Jesaja 40 : 1 t/m 11, waarna de nieuwe leraar voorging in gebed. Hierna werd gezongen de verzen 3, 4, 5 en 6 van de Morgen赞.

Vervolgens sprak Ds. Schreuder: *Aldaar zal Ik tot u komen en tot u spreken van boven het verzoendeksel.* Dat was de gemeente Goes. Aldaar, als antwoord op de verzuchting Heere, leer mij Uwe wegen, die Gij wilt dat ik zal gaan.

Tot tekst voor deze avond nam Ds. Schreuder Handelingen 5 : 20 met als thema: 'Gods opdracht aan Zijn knechten', en stond stil bij

1. de personen die gaan moeten,
2. de plaats waar zij staan moeten en
3. de woorden die zij spreken moeten.

Nadat Ds. Schreuder onder grote stilte deze punten had verklaard, eindigde hij met dankgebed en werd gezongen Psalm 118 : 8.

Honderd jaar Gereformeerde Gemeente te Goes.

Jaren zijn voorbijgeleden, jaren van wel en wee. En nu, in 1972 mag de gemeente van Goes omstreeks augustus haar honderdjarig bestaan herdenken.

Honderd jaar . . . voor menselijke begrippen een lange tijd, maar in eeuwigheidslicht gezien, slechts een ogenblik. Want bij God zijn duizend jaren als één dag en één dag als duizend jaren. In deze honderd jaar heeft God ook in Goes Zijn raad tot zaligheid van zondaren uitgevoerd.

Geslachten zijn gekomen, geslachten zijn gegaan, want de mens gaat naar zijn eeuwig huis. Terugziende op deze honderd jaren past het ootmoedig met Jeremia te bekennen: Het zijn de goedertierenheden des Heeren dat wij nog niet vernield zijn, dat Zijn barmhartigheden over ons nog geen einde hebben genomen, want dan is er aan onze zijde alleen schuld.

Vele mensen worden in dit boek genoemd, het waren mensen met gebreken en in

deze 'wolk der getuigen' is geen enkele roem, maar schittert de genade uit, die de Heere aan hen heeft willen verheerlijken, want God doet het nooit om iets dat in de men is, maar tot Zijn eer. Ds. Fraanje zei in 1930 bij het geopende graf van Ds. Roelofsen dat er in het schepsel geen roem wordt gevonden. Zo is en blijft het . .

Eens zullen kerkmuren wegvallen en zal de Kerk met een hoofdletter, van alle eeuwen, alleen op grond van het eeuwig welbehagen Gods en de borggerechtigheid van Koning Jezus teruggebracht zijn in de gemeenschap Gods, waaruit zij zich heeft gezondigd, om dan weer te beantwoorden aan het doel waartoe zij is geschapen. Dat is het grote einddoel van de grote Overwinnaar over dood en graf. Want Hij kan op grond van Zijn verdiensten eisen: *Vader, Ik wil dat waar Ik ben, ook die bij Mij zijn, die Gij Mij gegeven hebt.* Het is het Godsgebouw, niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen, waarvan het bestek gemaakt is in de stille eeuwigheid en dat in eeuwigheid zal rijzen.

Het Godsgebouw is nog niet gereed!

Het bestek is nog niet geheel uitgevoerd. Er moeten nog levende stenen worden toegebracht. Alles, ook het steigerwerk zal wegvallen, alles zal instorten als de Heere zal doortrekken met Zijn oordelen. Alleen het Godsgebouw, gefundeerd op de hoeksteen Christus zal blijven staan, want dat gebouw is gemaakt naar het volmaakt bestek. De grote Bouwmeester van dit Godsgebouw zal er eeuwig in worden verheerlijkt.

Een mijlpaal is bereikt. God mocht de gemeente van Goes willen gedenken, bewaren voor rampen en onheilen, voor scheuringen, maar velen naar Zijn bestek willen toebrengen tot de Gemeente, die eenmaal zal zalig worden. Bidt in deze verwarde tijden om de vrede van Jeruzalem; wel moeten zij varen, die u beminnen. Vrede zij in uwe vesting, welvaren in uwe paleizen. Om mijner broederen en mijne vrienden wil,, zal ik het goede voor u zoeken (Psalm 122).

Gemeente van Goes . . .

Daarom dan ook, alzo wij zo groot een wolk der getuigen rondom ons hebben liggende, laat ons afleggen alle last en de zonde, die ons lichtelijk omringt, en laat ons met lijdzzaamheid lopen de loopbaan, die ons voorgesteld is . . .!

GOES 1972

HOOFDSTUK 12

KERK EN SCHOOL

Kerk en school zijn onlosmakelijk aan elkaar verbonden. In de Heidelberger Catechismus wordt hiervan reeds gesproken in Zondag 38 vraag 103: Wat gebiedt God in het vierde gebod?

Eerstelijk, dat de kerkendienst, of het predikambt, en de SCHOLEN onderhouden worden, enz.

Ook de Synode van Dordrecht 1618-1619 sprak zich uit voor christelijke scholen. Vooral in de 17e zitting hield de Synode zich bezig met het onderwijs, 'opdat de christelijke jeugd van haar tedere jaren aan naarstig in de fundamenten der ware religie onderwezen en met Godzaligheid vervuld moge worden'.

Ook door onze kerkelijke gemeente werd de noodzaak van eigen scholen, op dezelfde grondslag van die der Dordtse Synode op grond van Gods Woord aangevoeld.

Op de manslidmatenvergadering in het voorjaar van 1945 werd door een der aanwezigen de vraag gesteld, of het niet mogelijk zou zijn een eigen school te stichten.

Deze vraag was er dan ook de oorzaak van, dat op 1 november 1945 door de kerkenraad een vergadering werd belegd, tot oprichting van een schoolvereniging. De leiding deze avond berustte bij wijlen ouderling Van Zweden, terwijl de heer P. Kuyt, hoofdonderwijzer te Krabbendijke, later directeur van de Driestar, was uitgenodigd om een inleidend woord te spreken.

De heer Kuyt sprak naar aanleiding van 2 Samuel 12 vers 25: 'En zond henen door de hand van de profeet Nathan'.

Na deze inleiding werd de mogelijkheid besproken om tot het oprichten van een schoolvereniging te komen. Van de aanwezigen gaven zich 40 personen als lid op.

De heer Kuyt adviseerde, dat zo spoedig mogelijk een aanvraag tot rechtspersoonlijkheid diende te worden gedaan, want zonder deze formaliteit te hebben vervuld kan men niets bereiken.

Hierna werden zeven bestuursleden gekozen. De uitslag was als volgt:

wijlen ouderling Van Zweden

wijlen ouderling Snoep

wijlen ouderling Verhulst

diaken Th. Bakker

de heer M. Boogaard

de heer G. den Boer

de heer C. Verschuure

Na deze verkiezing, die door allen werd aangenomen, werden de mogelijkheden besproken. In de eerste plaats om te trachten met meer bestuursleden zitting te hebben in het schoolbestuur der Ger. Kerk, dus de school aan de Westwal, en in de tweede plaats pogingen aan te wenden om een eigen school te stichten.

Reeds zeven dagen later werd de eerste bestuursvergadering gehouden. Op deze vergadering werden de bestuursfuncties verdeeld:

wijlen ouderling Van Zweden voorzitter

wijlen ouderling Verhuist tweede voorzitter

G. den Boer 1e secretaris

C. Verschuure 2e secretaris
 M. Boogaard 1e penningmeester
 Th. Bakker 2e penningmeester
 wijlen ouderling Snoep alg. adj.

Hierna werden de statuten en het huishoudelijk reglement besproken met als richtlijn de statuten uit Middelburg.

Na enkele wijzigingen en aanvullingen werd besloten deze op de ledenvergadering van 15 november ter goedkeuring aan de leden voor te leggen. Dit gebeurde en alle artikelen werden doorgenomen, goedgekeurd en vastgesteld.

Op de bestuursvergadering van 24 december werd alles getekend door de bestuursleden en verzonden aan het Ministerie van Justitie.

Ruim negen maanden moest men wachten op de goedkeuring, zodat in die tijd geen enkele activiteiten werden ondernomen.

De eerstvolgende bestuursvergadering werd ruim een jaar later, op 7 januari 1947 gehouden. De heer Boogaard kwam toen met het voorstel om van de consistoriekamer van de kerk tussen de twee poorten een noodschool te maken. Hiertoe zou een gedeelte naast de kerk en een gedeelte op de consistorie gebouwd moeten worden. Tevens vestigde de heer Verhulst er de aandacht op, dat er een barak achter de Stroopfabriek ongebruikt stond. Hierover zou men inlichtingen vragen.

Veertien dagen later, dus op 20 januari, werd een bijzondere bestuursvergadering belegd, waarbij alle bestuursleden aanwezig waren. Eveneens waren tegenwoordig, de heer Kuyt, architect Dekker en aannemer Ode. Het eindresultaat van deze bespreking was, dat architect Dekker een plan zou maken voor het bouwen van een noodschool, zoals reeds werd vermeld, achter en naast de kerk.

De heer Kuyt had inmiddels al diverse besprekingen gevoerd met de wethouder van onderwijs en adviseerde daarom dit plan zo spoedig mogelijk klaar te maken en aan de gemeente Goes voor te leggen zodat B. en W. hieruit zouden kunnen concluderen, dat het de vereniging ernst was met een eigen schoolgebouw.

De eerste jaarvergadering werd gehouden op 31 januari 1947. De heer Kuyt was eveneens uitgenodigd om een inleiding te houden en het bestuur eventueel van advies te kunnen dienen. De aftredende bestuursleden werden herkozen en voor de vacature die ontstaan was door het overlijden van ouderling Snoep werd de heer J. Bakker gekozen.

In het jaar 1947 werden vele vergaderingen en besprekingen gehouden, die wij in dit bestek niet alle kunnen weergeven, maar na veel besprekingen met de Wethouder van Onderwijs werd op 13 juni een schriftelijke toezegging ontvangen voor het gebruik van twee leslokalen en een klein lokaal in de school aan de Kreukelmarkt.

Voordat deze toezegging werd gegeven, moest het benodigd aantal kinderen er zijn en hiervoor werd veel werk verzet. De heer Kattenberg en wijlen ouderling Fierloos bezochten de gezinnen met als resultaat dat er 16 kinderen uit Nisse werden ingeschreven. Het aantal kinderen was nu voldoende om met drie leerkrachten te kunnen starten, zodat ook tot benoeming kon worden overgegaan.

De heer J. Kattenberg, hoofd der school te Moercapele, werd benoemd tot hoofd der nieuwe school te Goes (1947-1955) en tot onderwijzer de heer J. Mol uit St. Philipsland en mej. P. L. den Hollander uit Aagtekerke tot onderwijzeres.

Op 26 augustus 1947 vond de opening van de school plaats en tevens de installatie van de leerkrachten. We lezen dan ook in de Saambinder:

Deze goed bezochte bijeenkomst werd begonnen met het zingen van Psalm 127 : 1. Ouderling J. van Zweden las voor Psalm 127 : 1, waarna Ds. Van Stuyvenberg voorging in gebed.

Ds. Van Stuyvenberg sprak naar aanleiding van Psalm 127 : 4: 'Gelijk de pijlen zijn in de hand eens helds, zodanig zijn de zonen der jeugd'.

Spreker haalde aan, wat de kinderen waren onder het oude verbond. Uit de vergelijking in de tekst groeide de vraag: 'Zijn de kinderen zonder wil?'

Hierbij stuiten we op een moeilijkheid, want we hebben een wil, maar niet een wil ten goede. De wil is verdorven en daardoor is men niet bekwaam om te leven tot Gods eer; daarom 'Wijk van ons, want aan de kennis Uwer wegen hebben wij geen lust'. Spreker waarschuwde ook tegen de leer, dat we geboren zouden worden met blanke, onbesmette zielen, daar we toch allen leven onder de val van Adam. Vervolgens wees Ds. Van Stuyvenberg op het voorrecht, dat kinderen vatbaar zijn voor leiding en daarom: Buig de boom, terwijl hij nog jong is, niet als hij oud geworden is. Zo ook met de kinderen. Een kind kán niet alleen geleid worden, het móet ook geleid worden in het rechte spoor der godsvrucht. De pijlen moeten gericht worden; daarom komen de opvoeders voor een moeilijke taak te staan. De eis van God is, de kinderen de goede weg te leren, opdat ze, wanneer ze oud geworden zijn, daarvan niet afwijken zullen.

Het is voor de opvoeders een zeer moeilijke taak, de pijlen te richten. De kinderen moeten niet alleen geleid worden tot een bruikbaar lid in de maatschappij, maar vóór alles tot een goed lid der Kerk. Niet alleen lezen, schrijven, enz. leren, dit is wel noodzakelijk, maar niet genoeg. Ook moeten ze gewinnen aan gehoorzaamheid, bovenal aan God, doch ook aan hen, die over hen gesteld zijn.

Om dan de pijlen te schieten zijn helden nodig. Op de opvoeders, vaders, moeders, onderwijzers en onderwijzeressen rust een zware plicht en komen ze die niet na, dan zal eenmaal tegen hen getuigen: 'Gij hebt ons niet het goede voorgehouden'. De ouders dragen zeer zeker die plicht, hun kinderen het goede onderwijs niet te onthouden. Niet minder rust die plicht op de onderwijzers, immers blijven niet de eerste indrukken het diepst gegrift? De 'helden' moeten dus dit doel voor ogen houden: 'Maatschappij en eeuwigheid'.

Vervolgens wenste Ds. Van Stuyvenberg de gemeente van Goes van harte geluk met deze school van eigen kerk en noemde het een buitengewoon voorrecht, dat de kinderen onderwezen worden zo in de kerk gepredikt wordt.

Vervolgens werden de heer Kattenberg als hoofd der school, met het andere personeel welkom geheten en de hulp des Heeren toegewenst. Burgemeester Mr. W. C. ten Kate, en de Inspecteur van het Lager Onderwijs werden hartelijk dank gezegd voor hun hulp en medewerking aan de totstandkoming der school. Hoewel de heer Kuyt niet aanwezig was, werd ook hem een woord van dank voor zijn medewerking gebracht.

Spreker richtte nu het woord tot de voorzitter van het schoolbestuur, ouderling J. van Zweden, die in zijn hoge ouderdom nog heeft mogen beleven, dat de Gereformeerde Gemeente te Goes een eigen school mocht verkrijgen, waarnaar reeds een tijdlang begerig uitgezien was. Ook het bestuur werd een woord van dank toegebracht voor het vele werk, dat ze zich met Gods hulp hebben getroost voor de totstandkoming der school.

Nadat gezongen was Psalm 25 : 6, kreeg Ds. G. H. Kersten van Rotterdam het woord. Deze wenste de gemeente en het bestuur geluk met hun pas verworven school. Ds. Kersten stelde deze vraag: 'Was het oprichten van een school hier noodzakelijk?' Allereerst legde hij het zwijgen op aan hen, die deze leuze voerden: 'De school aan de ouders'. Volgens de laatsten hebben ook de atheïsten recht op een school. Willen ze dus hun leuze handhaven, dan hebben wij zeker ook recht. Hun standpunt delen wij niet, omdat de onze grond vindt in artikel 36 van onze Nederlandse Geloofsbelijdenis. De bouw van scholen is niet voortgekomen om ook eens schooltje te kunnen spelen, aldus de spreker, maar het is een kwestie van principe. Liever geen onderwijs dan niet rechtzinnig. Deze school is opgericht uit beginsel. Men onthoude dus zijn kinderen niet aan deze school. Hij wees ook op de zware taak voor het personeel, waarvan het uiterste gevraagd wordt. Ds. Kersten wees ook de ouders op het zware werk van een onderwijzer, en beval de gemeente aan, het personeel op te dragen aan de troon der genade.

Gezongen werd nu Psalm 68 : 17, waarna het hoofd der school, de heer J. Kattenberg, het woord voerde. De heer Kattenberg sprak, mede namens zijn personeel, woorden van dank uit voor de woorden van Ds. Van Stuyvenberg en Ds. Kersten en dankte ook het bestuur voor het in hen gestelde vertrouwen om hen te benoemen. Hij zei, dat het voor hem een gewichtig ogenblik was, zijn werk in Goes aan te vangen. Spreker noemde verplichtingen der ouders, aan de hand van het doopformulier en ook de eisen, die ze kunnen stellen aan de leerkrachten der school. Hij wees er vervolgens op, dat de benoemden mensen zijn en blijven en vroeg dan ook de volledige medewerking der ouders. Ook de heer Kattenberg betreurde het, dat zijn kollega, de heer Kuyt, niet aanwezig was, maar bracht hem desondanks zijn hartelijke dank.

De volgende spreker was Mr. W. C. ten Kate, burgemeester van Goes, die de voorzitter Van Zweden van harte feliciteerde met de opening der school en hoopte, dat de nieuwe school een waardige plaats mocht innemen in de rij der onderwijsinstellingen van Goes. Hij sprak de wens uit, dat de school mocht zijn tot een zegen en komen zou tot bloei.

Laatste spreker was de heer Slotboom, hoofd der Geref. Gemeenteschool te 's Gravenpolder. Spreker sprak als vertegenwoordiger van hoofden en personeel der scholen uit Zeeland en feliciteerde met de totstandkoming der school. Hij hoopte dat de school mocht wassen en noemde de loopbaan van zijn ouden nieuw-collega Kattenberg op, n.l.: Borssele, Moercapele en Goes. Ook riep de heer Slotboom het nieuwe personeel een welkom toe in deze Zeeuwse kring.

Tenslotte dankte Ds. Kersten namens Ds. Van Stuyvenberg alle sprekers, inzonderheid de heer burgemeester. Nu werd gezongen Psalm 25 : 7, waarna Ds. Kersten de vergadering met dankzegging sloot. Tot zover het verslag in de Saambinder van aug. 1947.

Op 30 augustus 1947 werd de school opengesteld om deze te bezichtigen en op 2 september werden de eerste lessen gegeven.

In het jaar 1947 vonden grote bestuurswisselingen plaats. De heren Verhulst en Den Boer waren uit Goes vertrokken en enkele anderen stelden zich niet meer herkiesbaar.

Op het eind van 1947 zag het schoolbestuur er als volgt uit:

wijlen ouderling Van Zweden voorzitter

M. de Bat 2e voorzitter

C. F. Looy le secretaris
 J. Bakker 2e secretaris
 M. Boogaard le penningmeester
 A. de Jonge 2e penningmeester
 B. van Doezelaar alg. adj.
 wijlen ouderling A. Fierloos van Nisse, adviserend bestuurslid.

Enkele jaren later, in 1950, werd het voorzitterschap gewijzigd in: M. de Bat le voorzitter en wijlen ouderling Van Zweden 2e voorzitter, in verband met diens hoge leeftijd. Tevens kwam de heer N. Fierloos nu het bestuur versterken.

In 1953, het jaar van de grote watervloed was ouderling Van Zweden overleden, en in oktober kwam kandidaat A. F. Honkoop naar Goes. Ds. A.F. Honkoop werd nu voorzitter en ouderling M. de Bat 2e voorzitter.

In 1956 nam de heer Kattenberg een benoeming aan als hoofd van de Joh. Bogermanschool te Dordrecht en werd de heer J. Moerland te Wolphaartsdijk benoemd als hoofd van onze school.

Gezien de zeer slechte toestand van de lagere school werd op 15 maart 1962 door de gemeente Goes besloten urgentie te verlenen voor een nieuw te bouwen school. Er is heel wat besproken en vergaderd voordat de eerste steen kon worden gelegd. Eindelijk kwam het zover.

Woensdag 25 mei 1966 werd door de 6-jarige Fransje Honkoop, ten aanschouwe van diverse genodigden, het personeel en alle kinderen van de Lagere School en andere belangstellenden, de eerste steen gelegd van de nieuwe in aanbouw zijnde Koelmanschool. Vooraf sprak de voorzitter van het schoolbestuur Ds. A. F. Honkoop een kort woord. Hij heette alle aanwezigen hartelijk welkom bij deze gebeurtenis, in het bijzonder de verschillende leden van het schoolbestuur, de heer Moerland, hoofd van de Lagere School, de architect, mr. De Heer, aannemer Van der Poel, de heer van de Vreugde, die de Gemeente Goes vertegenwoordigde en de heer Van Bochove, directeur van gemeentewerken.

Er is veel voorafgegaan aan deze bouw. In 1958 werd de eerste bespreking gehouden met B. en W. Het was wenselijk om een school te bouwen. We hadden niet kunnen denken dat 7 à 8 jaar later de plannen werkelijkheid zijn geworden.

De oude school moest worden verlaten, we moesten ergens anders onderdak zoeken. Er is blijdschap dat de bouw zover is gevorderd. We hopen dat onder Gods zegen de bouw een goed verloop mag hebben. Er is hoop dat binnen afzienbare tijd de school in gebruik kan worden genomen en dat de vergunning voor nog twee lokalen verkregen zal worden. Het gemeentebestuur en allen die bij de bouw zijn betrokken werden door Ds. Honkoop hartelijk dank gezegd voor de medewerking. Wij als mensen kunnen een school bouwen. Toch zal alles weer vergaan. Dan denk ik aan de woorden van de oude berijming, dat God Zelf Zijn Sion bouwen zal met Zijn hand krachtig. Dan is de Heere de Goddelijke bouwer. Hij alleen kan bouwen wat blijft tot in der eeuwigheid.

De bouw vorderde gestadig en na de Kerstvakantie 1967 werd de nieuwe school betrokken. Op woensdag 1 maart 1967 werd de Koelmanschool officieel geopend. 's Middags waren het schoolbestuur, het personeel der school en de genodigden in de vergaderzaal van de kerk bijeengekomen om hiervan getuige te zijn.

Ds. A. F. Honkoop opende deze bijeenkomst met het laten zingen van Psalm 138 :

1, het lezen van dezelfde Psalm en gebed. Vervolgens heette Ds. A. F. Honkoop allen hartelijk welkom. Hij memoreerde, dat in 1947 onze school is gesticht en dat nu, in 1967, dus 20 jaar later een eigen school mocht worden betrokken. Dan zult u begrijpen, aldus spreker, dat wij hiermee grotelijks verblijd zijn. De school aan de Dam werd in het begin door het Gemeentebestuur aan het Schoolbestuur beschikbaar gesteld en men was hierover verblijd.

Omstreeks 1950 werd door het Gemeentebestuur gewezen op de mogelijkheid een andere school te krijgen. Men voelde hier echter niet veel voor. Toen de school groeide, veranderde men van gedachten. Als de school aan de Dam moest worden verlaten, vonden we een paar jaar tijdelijk onderdak in de barak aan de oude Singel en een paar lokalen van het oude ziekenhuis. We hebben nu een prachtige nieuwe school mogen betrekken. Naast God, Die de plannen zegende en de weg baande en Die allereerst de ere toekomt, dankte Ds. Honkoop allen, die enig werk aan de bouw hebben verricht.

Hierna richtte Ds. A. F. Honkoop zich tot het gemeentebestuur. De scholenbouw is voor u een groot probleem. Voor uw medewerking willen wij u hartelijk dank zeggen, eveneens de heren van het onderwijs.

Tot de inspecteur van het onderwijs, de heer Frantzen, sprak Ds. Honkoop: van uw zijde hebt u gedaan wat in uw vermogen was. Het schoolbestuur heeft dit bijzonder gewaardeerd en zegt u dan ook hartelijk dank.

Ook de dienst Gemeentewerken en de directeur, de heer Van Bochoven ontvingen woorden van dank.

Eveneens architect De Heer. U hebt voor ons, aldus spreker, een school ontworpen die aan alle eisen voldoet. Zeer zeker zal het ook u voldoening geven, dat uw plan gerealiseerd is.

Vervolgens aannemer v. d. Poel. Op vlotte wijze hebt u het werk aangepakt. De Fa. Tamse, Fa. De Bat en verdere onderaannemers werden dank gezegd voor het verrichte werk.

Tenslotte memoreerde Ds. A. F. Honkoop dat de bouwcommissie de taak van het schoolbestuur ten zeerste heeft verlicht.

Felicitaties werden uitgesproken door burgemeester Huber, namens het gemeentebestuur.

De heer Frantzen, inspecteur van het onderwijs sprak gelukwensen aan het bestuur met het tot stand komen van deze nieuwe school. Ook het gemeentebestuur ontving een gelukwens dat er weer een oude school is opgeruimd. Verder allen die hebben meegewerkt aan de bouw, vooral de architect. Deze verstaat zijn werk, aldus de inspecteur. De school is voor het praktische werk ideaal. Tevens merkte hij op, dat er op onze school goed onderwijs wordt gegeven.

Laatste spreker was de architect namens aannemer en onderaannemers. We hebben reeds in 1959 een ontwerp gemaakt voor een school op het terrein naast de Uloschool. We zijn achteraf blij dat de school op een andere plaats is gebouwd.

Om half vijf opende burgemeester Huber de school. Het jongste meisje van de school Jeannette Slabbekoorn bood de sleutel aan, die bevestigd was op een kussen. Daarna werd door het gezelschap de 6 lokalen tellende school bezocht, hetgeen op hoge prijs werd gesteld.

's Avonds kwam de gemeente in de kerk bijeen om te gedenken hetgeen de Heere heeft geschonken. Ds. A. F. Honkoop opende deze bijeenkomst met het laten zingen van Psalm 89 : 13 en 15, het lezen van Psalm 89 : 20 t/m 38 en gebed.

Vervolgens sprak hij: Deze dag, waarop onze school officieel mocht worden geopend, is een dag van blijdschap, een dag waarop wel inzonderheid mag worden uitgeroepen, dat de Heere het wel heeft gemaakt. Als we terugzien, dan blijkt, dat de Heere wonderen heeft gedaan, toen alles was toegesloten. Daarna memoreerde spreker het schoolleven uit het verleden. De vrouwenvereniging en de vrouwen die de school hebben schoongemaakt en de meisjesvereniging, die deze middag de koffie enz. heeft verzorgd, werden dank gezegd voor hun hulpvaardigheid. Echter, zo sprak Ds. Honkoop, onze dank zal allereerst aan God moeten zijn. Wat zijn er niet vele oorzaken toe. En toch, hoe zullen we danken. Wat zou het een voorrecht zijn, als we ootmoedig voor Hem mochten buigen. Als we terugzien, dan heeft God menigmaal en kennelijk Zijn gunst betoond. Het lust ons niet om thans in mensen te roemen. Het lust ons, om God de eer en dank te geven.

Na het zingen van Psalm 140 : 13 beklom de voorzitter van de Scholenbond, Ds. L. Rijkse de kansel.

U mag wel uitroepen 'Rehoboth'. Nu heeft de Heere ruimte gemaakt. We mochten de school bezoeken. Wat is God dan goed voor zulke mensen als wij zijn. Hem alleen past de eer. Het onderwijs is een dure verplichting. Ds. Rijkse wees op de noodzakelijkheid van onderwijs naar Gods Woord. Het is een weldaad dat wij eigen scholen mogen hebben, dat we nog gelegenheid hebben om onze kinderen te onderwijzen naar Gods Woord. Onze kinderen moeten er op gewezen worden, dat God er aan te pas moet komen.

Hierna werd gezongen Psalm 103 : 1 en sprak het Hoofd der School, de heer Moerland, over het leven van Ds. Koelman. Naar deze predikant uit vroeger tijden werd de nieuwe school genoemd.

Na het zingen van Psalm 86: 6 eindigde Ds. L. Rijkse met dankgebed.

De volgende personen hebben zitting gehad of zitting in het Schoolbestuur:

J. van Zweden	1945- 1952
G. den Boer	1945- 1947 en 1951- 1956
W. Verhulst	1945 - 1947
C. Verschuure	1945- 1947
M. Boogaard	1945 - 1950
Th. Bakker	1945 - 1947
A. Snoep	1945 - 1947
C. Faasse	1947 en 1956- 1963
J. Bakker	1947- 1954
J. W. Hartman	1963 - 1966
B. van Doezelaar	1947- 1963
A. de Jonge	1947- 1952
C. Wisse	1963 - 1967
C. F. Looy	1947- 1951
J. Teerds	1949- 1956
N. Fierloos	1950- 1960
P. Bakker	1952- 1953
Ds. A. F. Honkoop	1953 - 1967
J. Kwekkeboom	1956- 1959
M. de Bat	1947- 1972
J. C. Koppejan	1955 - 1972
H. Kodde	1959 -
A. Maljaars	1955- 1972

M. Pekaar	1954 -
P. J. Kole	1964 - 1972
M. Weststrate	1966 - 1972
J. M. W. Schipper	1967 - 1972
G. ten Voorde	1968 -
Ds. N. W. Schreuder	1972 -
A. J. Bustraan	1972 -
M. Wisse	1972 -

Het Hoofd der School, de heer J. Moerland, 1956-heden

Onderwijzers(essen) van de Koelmanschool

J. Kattenberg 1 september '47 - 1 oktober 1956

J. Mol 1 september '47 - 1 september 1953

Mej. P. L. den Hollander 1 september 1947 - 1 november 1956

H. Maljaars 1 september 1953 - 16 april 1955

G. H. Kuyt 24 mei 1955

H. Logmans 16 april 1955 - 1 november 1956

Q. L. Hage 8 november 1954 - 1 september 1963

M. Bierens 16 september 1956 - 1 januari 1960

G. van Lier 18 februari 1960 - 1 september 1960

Mevr. M. Bakker-Streefkerk 1 mei 1962 - 30 juni 1962

Mej. H. M. Murre 1 juli 1962 - 1 augustus 1969

W. Beens 9 oktober 1963 - 1 augustus 1969

M. de Visser 1 augustus 1969 - 1 augustus 1970

Mevr. Willeboer-De Jong 1 augustus 1970 - 1 augustus 1971

De heer J. Moerland vanaf 1 november 1956

Mevr. N. J. Boone-v. d. Weele vanaf 1964

Mej. S. Verschuure vanaf 1957

Mej. J. Klap vanaf 1969

De heer A. Karens vanaf 1971

De heer P. Dingemanse vanaf 1971

Mevr. J. Versluis-Boone vanaf 1959 (vaklerares)

De Voetiuschool

In het jaar 1955 werden er door het schoolbestuur stappen ondernomen tot oprichting van een ULO-school (tegenwoordig MAVO).

Reeds spoedig was het vereiste aantal leerlingen beschikbaar en kon de heer E. M. Bakker, hoofd der lagere school te Krabbendijke worden benoemd als hoofd van de nieuwe ULO-school der Gereformeerde Gemeente, terwijl de heer C. Verschuure uit Wageningen tot leraar werd benoemd.

De Directeur van de Voetiuschool (Mavo) is de heer P. Murre, 1967-heden

Reeds op 1 september kon les worden gegeven in twee lokalen van het ZTI aan de Parallelweg achter het station. Nog geen twee jaar later werd toestemming verleend tot het bouwen van een nieuw schoolgebouw en reeds in januari 1958 werd begonnen met de bouw.

Enkele maanden later, op maandag 17 maart 1958 om half drie hadden bestuur, onderwijzend personeel, leerlingen en ouders met de architect, de aannemer en de werklieden zich verzameld rond de plaats, waar de voorzitter der schoolvereniging

Ds. A. F. Honkoop, de eerste steenlegging zou verrichten.

Na het leggen van de eerste steen richtte Ds. Honkoop zich tot de aanwezigen en wees er met nadruk op, dat het in deze ogenblikken past de Heere te erkennen, Die dit alles heeft gegeven. Er moesten vele moeilijkheden worden overwonnen voordat met de bouw van deze school kon worden overgegaan.

Ds. A. F. Honkoop sprak de hoop uit, dat in het bijzonder onderwijs uit Gods Woord, dat aan de leerlingen in dit gebouw zal worden gegeven, tot rijke zegen zou mogen zijn en dat vele leerlingen als levende stenen zouden mogen worden toegevoegd tot dat geestelijk gebouw, dat in de hemelen zal verrijzen. Dit gebouw is vergankelijk, maar Gods Naam zal eeuwig bestaan. Vandaar, dat op uitdrukkelijk verzoek van Ds. A. F. Honkoop op de gedenksteen niet zijn naam zou worden geplaatst, maar de tekst uit Psalm 72 : 17a:

'Zijn Naam zal zijn tot in eeuwigheid; zolang er de zon is, zal Zijn Naam van kind tot kind voortgeplant worden'.

Met de wens, dat God ook het verdere werk aan het gebouw met Zijn zegen zou mogen bekronen, werd deze plechtigheid beëindigd.

In augustus 1958 was de nieuwe ULO-school gereed en werd op de 28e officieel geopend. Velen waren hierbij aanwezig, zodat het schoollokaal, waar de officiële opening plaatsvond, totaal gevuld was.

Ds. A. F. Honkoop liet zingen Psalm 66 : 2, las daarna Psalm 78 de verzen 1 t/m 8 en ging voor in gebed. Alle aanwezigen werden hartelijk welkom geheten, terwijl spreker er op wees, dat deze school in 1955 werd opgericht om de kinderen hier voor te houden, dat alleen waarachtige bekering des harten ons met God kan verzoenen. Hoe schoon dit gebouw ook is, het zal niet blijven bestaan, maar het grootste zou zijn, dat God Zich verheerlijken mocht in de harten van vele leerlingen en dat Zijn Naam van kind tot kind mocht worden voortgeplant.

Vervolgens werd het woord gevoerd door tal van sprekers, die het schoolbestuur feliciteerden met dit prachtige gebouw. Het waren achtereenvolgens: de locoburgemeester, de heer Van Melle, mr. L. G. Wolf, de inspecteur van het LO., Ds. L. Rijksen namens de Scholenbond, Ds. M. Heerschap namens de kerkenraden en schoolbesturen van West-Zuid-Beveland, de heer Van Velzen uit Krabbendijke namens de kerkenraden en schoolbesturen van Oost-Zuid-Beveland, de heer M. Allewijn namens de hoofden van bijzondere scholen te Goes, de heer J. Koppejan van Gouda namens de Geref. Onderwijzersvereniging, de heer G. J. van Liere namens de openbare scholen te Goes, de heer J. Weststrate (thans Ds. J. Weststrate) uit Borssele namens de hoofden der scholen uit de omgeving, de heer J. v. Lindt, die de architect de heer Chr. de Heer, vertegenwoordigde, de heer J. v. d. Linde, de aannemer.

Door het hoofd der school, de heer E. M. Bakker, werd daarna in het kort uiteengezet, waarom deze School Voetiuschool wordt genoemd. Wie was Voetius? Voetius is in 1589 te Heusden uit een uit Westfalen afkomstig aanzienlijk geslacht geboren, midden in de Tachtigjarige Oorlog dus. Zijn vader sneuvelde acht jaar later bij een belegering. Op de Latijnse school leerde hij grondig Latijns en Grieks. Op kosten van zijn vaderstad werd hij tenslotte opgenomen in het Staten-College te Leiden, een soort internaat voor studenten die op een beurs theologie studeerden. Hier legde hij zich met name toe op de wijsbegeerte en nam ijverig deel aan disputeren.

Voetius werkte hard en verdiepte zich ook, in het belang van zijn algemene

ontwikkeling, in vele vakken die niet voorgeschreven waren. Ook toen hij na enkele jaren werd toegelaten tot de godgeleerde lessen, bleef hij vele andere kolleges volgen. Vooral Gomarus' invloed heeft hij ondergaan, zowel wetenschappelijk als persoonlijk. Juist in deze tijd ontstonden de geschillen tussen Gomarus en Arminius, een strijd waarover Voetius zich direct een gefundeerd oordeel heeft trachten te vormen. De leider van het Staten-College was echter Remonstrant en dus konden moeilijkheden niet uitblijven; de laatste jaren van zijn studietijd was Voetius in huis bij Leidse burgers.

Intussen heeft zijn met ijver voortgezette studie niet verhinderd dat hij ook ontspanning had: hij leerde, om maar iets te noemen, citer, fluit en orgel te bespelen tijdens zijn studententijd. Van vele vrienden uit zijn Leidse tijd heeft het verschil in theologisch inzicht hem weldra vervreemd. Hij gaf ook les in logica, maar weigerde voorlopig nog te doctoreren.

In 1611 kwam Voetius als predikant naar Vlijmen, in de buurt van Heusden, in 1612 trouwde hij. Hij werkte ijverig in zijn gemeente en kreeg ook zelf weldra een klein gezin. De liefde voor de studie onderging ondanks dit alles geen vermindering. Zo werd Voetius van lieverlede iemand van gezag. Verschillende beroepen werden op hem uitgebracht. In 1617 vertrok hij naar zijn vaderstad. Op kerkelijke samenkomsten sprak hij mee en zo is hij ook lid van de terecht beroemde kerkvergadering in Dordrecht geweest.

In 1629 kwam hij, met anderen, naar Den Bosch, om deze stad te 'reformer'. Het schouwspel van de uittocht uit de overwonnen stad heeft hij daar meegemaakt. Hij wilde echter Heusden voor Den Bosch als standplaats niet verwisselen. Vele grotere gemeenten die hem zeer begeerden, heeft hij trouwens - en soms bij herhaling - welbewust teleurgesteld. Heusden was ook goed voor hem en daar kon hij studeren. ... Ook gaf hij af en toe iets uit, zoals in 1628 de - door Comrie later nóg eens uitgegeven - *Proeve van de cracht der godtsalicheyt*, een boek dat meer bekendheid onder ons genieten moest.

Eindelijk, in 1634, kwam Voetius op de plaats die hem toekwam: hij werd hoogleraar aan de Illustre School, die weldra omgezet werd in een Academie, in de plaats waar hij zijn verdere leven zou doorbrengen: Utrecht. Dit ambt begon hij met een rede over godsvrucht als vereiste wetenschap.

En bij de verheffing van de School tot Universiteit, in 1636, heeft hij gesproken over 't nut van academiën en scholen: alle menselijke kunst en kennis moest - aldus de eerste Stichtse theologische hoogleraar - aan de studie van de godgeleerdheid onderworpen zijn en bovendien in dienst staan van de Kerk van Christus. Van zijn kolleges vond hij zelf het zaterdagse zeer belangrijk: de oefening in het theologisch dispuut. Vele van deze disputen zijn ook gedrukt en verzameld in vijf dikke delen *Disputationes theologicae selectae*, in het Latijn dus, die een ware goudmijn vormen op het gebied van dogmatiek en ethiek.

Een ander zeer belangrijk werk wordt gevormd door de vier delen *Politica ecclesiastica*, die vooral over praktisch-kerkelijke aangelegenheden handelen. Voetius schreef ook een handboek voor de theologische studenten en een uitvoerige handleiding voor het godsdienstig-zedelijk leven plus zeer vele tijdschriften. Telkens weer heeft hij zich namelijk dé kampvechter voor rechtzinnigheid en 'preciesheid' betoond. Met Maresius streed hij gedurende . . . 27 jaar, waarop echter na veler inspanning een verzoening tot stand kwam.

Onverzoenlijk stond Voetius tegenover de nieuwe wijsbegeerte van Descartes, die de twijfel als uitgangspunt van alle wetenschap nam; zodat men dus óók moest beginnen met de Heilige Schrift te wantrouwen! Jarenlang was de invloed van

Voetius aan de hogeschool te Utrecht zó groot, dat men van de academie van Voetius sprak. Maar toen Voetius, als uitvloeisel van zijn 'preciesheid' de overheid in sommige geruchtmakende kwesties moest bestraffen, begonnen de kansen te keren. Toch heeft Voetius tot aan het einde van zijn leven zijn hoogleraarschap met ere bekleed. Bij alle tegenwerking in later jaren bleef hij op God en op het goed recht van zijn zaak vertrouwen. Daardoor kon hij ook het geweld en het ergerlijk machtsmisbruik van de overheid bij bepaalde gelegenheden dragen.

Sinds 1637 was Voetius in Utrecht ook medepredikant. Er werd veel gepreekt en gecatechiseerd in Utrecht en er waren nog vele andere ambtsbezigheden.

Zo kreeg de nieuwe Ulo-school de naam van een man, die niet alleen geleerd, maar ook van God geleerd was. Voetius had wijsheid met een erfdeel. . .

Ds. Honkoop dankte alle sprekers voor hun felicitaties en sloot deze samenkomst met dankgebed.

Om half acht werd een bijzondere kerkdienst gehouden. Ds. A. F. Honkoop bepaalde zijn gehoor bij Psalm 90 de verzen 16 en 17: 'Laat uw werk aan uwe knechten gezien worden, en uwe heerlijkheid over hun kinderen. En de lieflijkheid des Heeren, onzes Gods, zij over ons; en bevestig Gij het werk onzer handen over ons, ja, het werk onzer handen, bevestig dat'.

Ds. L. Rijksen sprak naar aanleiding van Col. 3 : 17: 'En al wat gij doet, met woorden of met werken, doet het alles in de Naam van den Heere Jezus, dankende God en den Vader door Hem'.

Ds. M. Heerschap koos tot tekst Judas vers 2: 'Barmhartigheid, en vrede en liefde zij u vermenigvuldigd'.

Ds. P. Honkoop van Yerseke sloot daarna deze dienst, die door vele ouders, leerlingen en belangstellenden werd bijgewoond, met dankgebed.

Na afloop van deze dienst was er gelegenheid de school te bezichtigen, waarvan door velen gebruik werd gemaakt.

In de loop van 1966 werd door het bestuur besloten dat het besturen van de ULO-school beter zou functioneren door een bestuur dat uit personen uit de omliggende gemeenten zou bestaan Immers de Voetiusschool was in feite een streekschool. Dit plan werd gerealiseerd en een nieuw bestuur werd gevormd, terwijl twee bestuursleden uit Goes en de voorzitter Ds. A. F. Honkoop in dit streekbestuur zitting namen. De oprichtingsvergadering werd gehouden op 8 november 1966 en is vanaf 1 januari 1967 officieel in werking getreden.

De volgende leraren hebben de Voetiusschool korter of langer gediend.

de heer E. M. Bakker van 1 september 1955 - 1 april 1967 (hoofd der school)

de heer C. Verschuure

de heer Chr. Flipse

de heer J. Houtekamer

de heer J. Goedee

mevr. Versluys-Boone

M. de Regt

mej. Van Dijke

de heer H. Roozmond

mevr. Kamerik

R. J. van Soest.

Leraren van de Voetiuschool

P. Murre, Jasmijnstraat 5, Goes, directeur, vak: handel.

S. Houtekamer, Van Dusseldorpstraat 43, Goes: vakken: Engels, Bijb. geschiedenis, (adjunct-directeur).

P. Bakker, M. D. de Grootstraat 94, Goes, vakken: wiskunde, natuurkunde, scheikunde, Bijb. geschiedenis.

D. Bakker, Leliestraat 121, Goes, vak: biologie.

A. Hansen, Rembrandtlaan 51, Goes, vakken: wiskunde, natuurkunde, scheikunde, biologie, studielessen, kerk. geschiedenis.

J. van Keulen, Berkenstraat 33, Goes, vakken: Duits, geschiedenis, Bijb. geschiedenis.

T. Lemstra, Van Karnebeekstraat 14, Goes, vakken: aardrijkskunde, maatschappijleer, handel (leraar schooldekaan).

K. Polinder, Klaasputhoek 17, Kloetinge, vakken: Nederlands, Frans, Bijb. geschiedenis.

J. Roodbeen, Willem de Goedestraat 8, 's Gravenpolder, vakken: Nederlands, muziek.

P. J. de Schipper, Tulpstraat 8, Goes, vak: gymnastiek.

J. D. Tolhoek, Weststraat 13b, Axel, vak: tekenen.

M. de Visser, Paukenshoekstraat 26, Kapelle, vakken: Nederlands, Engels, geschiedenis, handenarbeid, studielessen, Bijb. geschiedenis.

conciërge: H. Rommers, Treubstraat 11, Goes.

Aantal leerlingen op 1 januari 1972: 186.

De kleuterschool

Op 28 juli 1960 werd de aanvraag tot het stichten van een eigen kleuterschool ingediend bij de gemeente Goes en reeds een half jaar later, dus op 5 januari 1961 kon worden gestart met 32 kinderen onder leiding van de hoofdleidster mej. M. Quist.

Kort na de stichting van de kleuterschool, die de beschikking had gekregen over een lokaal van de Chr. kleuterschool aan de Blekerstraat, werden reeds plannen gemaakt tot nieuwbouw en werd optie gevraagd op een stuk grond in de Leliestraat. Dit kon pas worden gerealiseerd in 1971 met inplaats van twee, drie lokalen.

Donderdag 2 september 1971 werd de nieuwe kleuterschool, die 'Benjamin' werd genoemd, officieel geopend. Vooraf werd in de kerk een bijeenkomst gehouden door het schoolbestuur en verdere genodigden. Ook de kinderen van de kleuterschool en de leerlingen van de lagere school waren hierbij aanwezig.

Ds. N. W. Schreuder opende deze officiële bijeenkomst met het laten zingen van Psalm 105 de verzen 1 en 5 en heette allen hartelijk welkom, in 't bijzonder de burgemeester van Goes Mr. Huber, de inspecteur van het kleuteronderwijs, de heer H. Verboom, de afgevaardigden van het gemeentebestuur, architect De Heer, de heer Van Bochove en de kerkenraden van Goes en Nisse.

Vervolgens las Ds. Schreuder Prediker 11 de verzen 1 t/m 6 en ging voor in gebed. In zijn openingswoord sprak hij over Markus 10 de verzen 13 t/m 16: 'En zij brachten kinderkens tot Hem, opdat Hij ze aanraken zou', enz.

De Heere Jezus bestrafte Zijn discipelen, toen de vrouwen met hun kinderen tot Hem kwamen. Maar Jezus zei: Laat af, laat de kinderkens tot Mij komen en verhindert ze niet. Het is het Woord van de Opperste Wijsheid tot schoolbestuur,

onderwijzers en onderwijzeressen, maar in 't bijzonder aan de ouders. Zaai uw zaad in de morgenstond, in de lente van het leven. Kan het nog vroeger? Zaait het Woord in de jonge harten. Ga dan maar voort in alle gebrek, opdat het zou mogen kiemen en sterven en eenmaal vruchten zou mogen voortbrengen van geloof en waarachtige bekering, niet uit de werken, maar alleen uit genade. De vrouwen gingen met hun kinderen naar Jezus en Deze heeft hen gezegend. De Heere geve Zijn zegen over deze pogingen, *doch niet ons, o Heere, niet ons, maar Uw Naam alleen wordt de ere toegebracht.*

Na het zingen van Psalm 81 de verzen 1 en 12 voerden enkele sprekers het woord. Allereerst de inspecteur van het kleuteronderwijs, de heer H. Verboom. Deze dankte het schoolbestuur voor de uitnodiging om de school officieel te mogen openen en wenste geluk met de totstandkoming van dit gebouw. Spreker memoreerde, hoe het schoolbestuur het benodigde kapitaal in korte tijd kon realiseren, óók het aanvullend bedrag voor de bouw van een derde lokaal.

De heer Verboom dankte behalve het schoolbestuur ook het gemeentebestuur voor de prettige samenwerking. Tot slot richtte de inspecteur zich tot de hoofdleidster van de kleuterschool mej. v. d. Plasse. Achter de schermen hebt u meer gedaan dan men zou vermoeden. Er komt heel wat kijken bij de inrichting van een nieuwe school. Ook de andere kleuterleidsters werden voor hun aandeel hierin dank gezegd.

Architect De Heer memoreerde als volgende spreker hoe hij steeds prettige herinneringen heeft aan de prettige samenwerking met de bouwcommissie van de Koelmanschool en ook nu weer bij de bouw van de kleuterschool 'Benjamin'. Architect De Heer sprak zijn dank uit aan de inspecteur van het kleuteronderwijs, het gemeentebestuur, de aannemer en de onderaannemers en wenste tot slot de leidsters wijsheid en liefde toe voor het kleuteronderwijs in deze nieuwe school.

De heer De Vries sprak namens de oudervereniging van de Gereformeerde Kerk, Vrijgemaakt, waarvan de kinderen onze scholen bezoeken. Deze wenste het schoolbestuur en het personeel hartelijk geluk met deze nieuwe school. Geve de Heere Zijn zegen over het onderwijs, bestuur en personeel, zo besloot spreker.

Onder leiding van mevr. Remijn werd nu door de kleuters een gedicht gezongen, dat als symbolische aanbieding van een aquarium was bedoeld. Dit aquarium stond reeds in de kleuterschool. Door enkele kleuters werden vervolgens enkele geschenken aangeboden, o.a. een fraaie wandklok namens de ouders, enz.

Als laatste sprak mej. v. d. Plasse. Deze dankte de kleuters en ouders voor het mooie cadeau en andere geschenken, terwijl de dames, die de school hebben schoongemaakt niet werden vergeten.

De voorzitter van het schoolbestuur, de heer J. C. Koppejan, dankte Ds. Schreuder voor zijn openingswoord, alle sprekers voor hun welwillende woorden en allen die meegewerkt hebben deze school te bouwen. Spreker wees op de grote Gever, Die dit alles mogelijk heeft willen maken. *Soli Deo Gloria, God alleen de eer.*

Ouderling M. de Bat, het oudste bestuurslid van het schoolbestuur, eindigde deze druk bezochte bijeenkomst met het laten zingen van Psalm 66 : 2 en dankgebed.

Bij de nieuwe school in de Leliestraat overhandigden enkele kleuters de sleutel van de nieuwe school aan de inspecteur, de heer Verboom, die hierna onder het gezang van de kleuters de school officieel opende. Mej. v. d. Plasse onthulde vervolgens een gedenkplaat met de tekst: 'Zaai uw zaad in de morgenstond'.

Het schoolbestuur hield daarna een receptie, waarbij tevens voor de genodigden gelegenheid was het fraaie schoolgebouw van drie lokalen te bezichtigen.

's Avonds was er voor de ouders gelegenheid eveneens de school te bezichtigen,

waarvan door velen werd gebruik gemaakt.

Leidsters van de kleuterschool

Mej. M. Quist 1 april 1961-15 augustus 1967 (hoofdleidster)

Mej. A. W. de Lange 1 september 1963-15 oktober 1965

Mej. A. v. Lenten 8 augustus 1967-1 augustus 1968

Mevr. M. Janse-v. d. Hart 15 oktober 1965-16 januari 1966

Mevr. A. M. Boone-v. d. Plasse 16 juni 1966-heden (hoofdleidster)

Mej. N. de Visser 1 augustus 1968-heden

Mej. D. Witte 1 januari 1971-heden.

HOOFDSTUK 13

BEJAARDENTEHUIS REHOBOTH

Op dinsdag 20 november 1962 waren de kerkenraden uit de classis Goes, classis Tholen en gedeeltelijk classis Middelburg in het kerkgebouw te Goes bijeengekomen, onder voorzitterschap van Ds. A. F. Honkoop.

Deze avond moest de beslissing worden genomen, of men wel of niet tot het bouwen van een rusthuis te Goes zou overgaan. Met algemene stemmen werd een gunstig besluit genomen. In de Stichtingsraad, die los stond van het (reeds opgeheven) rusthuis te Yerseke, zou elke kerkenraad door een afgevaardigde vertegenwoordigd worden. Het was tot grote blijdschap, dat deze toch zo gewichtige beslissing werd genomen. Het is toch zo belangrijk, dat onze bejaarden in eigen rusthuizen worden verzorgd. Dikwijls gebeurt het, dat men noodgedwongen in een rusthuis van een andere richting trekt, waar films, televisie enz. het leven van onze oude mensen vergallen.

Op maandag 15 november 1965 was het reeds zover, dat vele ambtsdragers en diverse belangstellenden er getuige van waren, dat Ds. A. F. Honkoop een gedenksteen metselde in een der muren van het nieuwe rusthuis aan de Jasmijnstraat te Goes. Het is, zo zei Ds. A. F. Honkoop, zeker niet onschrijftuurlijk en tegen Gods Woord als wij een gedenksteen metselen. Als we zien, hoe menigmaal in Gods Woord gedenksteden zijn opgericht, dan is het betamelijk om gedenksteden op te richten, om God en Zijn daden te gedenken. Het past ons om Hem niet te vergeten, Die de weg voor ons gebaad heeft. We hopen, onder Gods zegen, dat het verdere werk een goede voortgang mag vinden. Ootmoedig moeten wij belijden, tot hiertoe heeft God Zelf ons geholpen.

Hierna metselde Ds. A. F. Honkoop de gedenksteen in de muur. Vervolgens las de secretaris, de heer Th. Bakker een brief voor van architect Geluk, die wegens ziekte niet bij deze korte plechtigheid aanwezig kon zijn. Laatste spreker was de heer Romijn van Kortewegs Bouwmaatschappij. Deze dankte het bestuur en de Stichting voor het in de bouwmaatschappij gestelde vertrouwen. Namens Kortewegs Bouwmaatschappij overhandigde hij Ds. A. F. Honkoop een aandenken. Deze dankte de heer Romijn voor het geschenk. Tevens sprak Ds. A. F. Honkoop een dankwoord namens het bestuur voor de vlotte gang van zaken bij dit werk.

Op donderdag 18 augustus 1966 was het zover dat het nieuwe rusthuis Rehoboth officieel in gebruik kon worden genomen. De nieuwe bewoners hadden reeds enige tijd tevoren het nieuwe huis bevolkt.

Op deze donderdag opende de Commissaris der Koningin in Zeeland, mr. J. van Aartsen het nieuwe rusthuis met het ontsluiten van de deur. Tegelijkertijd hees één van de bewoners, de heer De Witte, afkomstig uit Wolphaartsdijk, de vlag. Vóór deze officiële handeling werd in de Gereformeerde Oosterkerk een bijeenkomst gehouden, waar diverse sprekers het woord voerden. Hierbij waren aanwezig de Zeeuwse predikanten (7), Ds. A. Vergunst, de burgemeester van Goes, mr. Huber en zijn echtgenote, de genodigden, vele bewoners van het bejaardentehuis en talrijke belangstellenden.

De voorzitter van het bestuur Ds. A. F. Honkoop opende deze bijeenkomst met het laten zingen van Psalm 118 : 1 en 3, las Jesaja 46 de verzen 3-10, waarna hij voortging in gebed.

Ds. Honkoop heette hierna alle aanwezigen hartelijk welkom op deze belangrijke gebeurtenis in de kring der Gereformeerde Gemeenten. Ons rusthuis is het EERSTE dat in onze gemeenten tot stand mocht komen. Als ik terugzie op wat hieraan is voorafgegaan, dan denk ik aan de dichtregels: 'Er is geen ding, hoe klein het zij of groot, of 't is begonnen met veel nood. Geen ceder op de Libanon die niet als kleine spruit begon'. Op ons rusthuis is dit ook van toepassing.

Spreker memoreerde hoe het rusthuis in Yerseke tot stand is gekomen. De naam van wijlen Ds. Dieleman mag hier met ere worden genoemd. Reeds zeer spoedig bleek, dat dit rusthuis te klein was. Eerst waren er plannen om het rusthuis in Yerseke uit te breiden, maar deze plannen werden echter losgelaten en er zou worden getracht in Goes een nieuw rusthuis te stichten.

In 1958 werd aan de gemeente Goes optie gevraagd op een stuk grond. Ds. P. Honkoop was een van de initiatiefnemers voor de bouw van een nieuw rusthuis. Bij diverse kerkenraden was er echter weinig enthousiasme. Zelfs werd op een bestuursvergadering gesproken, om de zaak uit te stellen. Gelukkig is dat niet zo gebleven. Er kwam bericht van de gemeente Goes betreffende het stuk grond. Op 20 november 1962 werd in Goes een vergadering belegd met alle kerkenraden van Zeeland. Op die vergadering is het besluit gevallen een nieuw rusthuis te bouwen. Van de medewerkende gemeenten (enkel en uitgezonderd) werd drie ton geïnvesteerd. Eén miljoen gulden moest worden geleend. In april 1965 was het zover dat met de bouw kon worden begonnen. Alle plannen waren gereed, maar het miljoen was er niet.

In diezelfde maand werd toen een bestuursvergadering gehouden, die onvergetelijk is geworden. Voór 1 mei moest het bouwteam de Fa. Korteweg, de Fa. Tamse en Fa. De Bat beginnen. Maar met de financiën waren we vast gelopen als een huis. Menigee liet de moed zakken. Daar zijn we rusthuisbouwers af geworden. We konden niet meer, we wisten het niet meer. Op dat ogenblik hebben we eerst recht een Ander nodig gekregen, Die zegt: 'Mijne is het goud en het zilver op duizend bergen'. Het besluit viel om te bouwen en het met God te wagen. Dat heeft uitgedreven tot de Troon der genade. Ons tehuis is tot stand gekomen, maar door gebed.

Vanaf dit ogenblik is de Heere aan de spits getreden. Met de bank was nu spoedig een overeenkomst gesloten, het geld begon toe te vloeien en we behoefden slechts de kraan dicht te draaien. God alleen komt de eer toe. Het komt tot uitdrukking in de naam van het rusthuis: 'Rehoboth', de Heere heeft ruimte gemaakt. De mens was weggefallen. Voor Izak was Rehoboth die put van levend water en een plaats der rust geworden. We hopen, dat ons tehuis voor onze ouden van dagen een plaats van rust mag zijn en dat zij er een aangenaam verblijf vinden, zoals Izak die vond, om er te rusten in God en Zijn beloften. Dan is Christus onmisbaar, Die in het Hooglied genoemd wordt een fontein der hoven en een put der levende wateren. Een put van levend, altijd vers en verkwikkend water. Dan alleen zullen we waarlijk rust vinden. Moge die God, Die ruimte maakte, in het huis willen wonen.

Ds. A. F. Honkoop dankte de genodigden voor hun aanwezigheid en deelde mee, dat, zoals reeds bekend, de Commissaris der Koningin in Zeeland, mr. J. van Aartsen na de bijeenkomst de officiële opening zou verrichten. Burgemeester Huber, uw belangstelling wordt ten eerste op prijs gesteld. Ds. Honkoop sprak ook de architect en bouwers toe. Meneer Geluk, namens het bestuur kunnen we zeggen, dat we ten volle tevreden zijn over het werk dat u heeft gedaan. De gedachten van

het bestuur hebt u meesterlijk vertolkt. Het bouwteam werd eveneens hartelijk dankgezegd voor de wijze waarop dit gebouw tot stand is gekomen.

Er is één persoon, die ik niet mag vergeten, nl. de heer Th. Bakker, de secretaris van het bestuur. Het bestuur weet, dat u dag en nacht in de weer bent geweest. Ik kan u verzekeren, namens het bestuur, dat uw werk ten zeerste door ons gewaardeerd wordt. Mocht God u willen lonen met de schatten des hemels.

Er werden vele felicitaties ontvangen, o.a. van Ds. Lamain uit Grand Rapids. Ook werden fraaie geschenken ontvangen, de bewoners van 'Rehoboth' schonken o.a. een fraaie klok.

Door verschillende sprekers werd hierna het woord gevoerd. Burgemeester Huber feliciteerde het bestuur namens het gemeentebestuur met het tot stand komen van het huis.

Architect Geluk memoreerde dat 22 bouwvergaderingen zijn gehouden.

Namens de Fa. Korteweg uit Breda sprak Ir. Romeijn. Deze besloot zijn toespraak met de woorden: Moge Gods zegen rusten op de bestuurders en bewoners van dit tehuis.

Vervolgens sprak Ds. A. Vergunst uit Rotterdam namens het geheel der Gereformeerde Gemeenten.

Laatste spreker was Ds. J. Karens uit Nieuwerkerk, voorzitter van de Stichtingsraad. Deze dankte Ds. A. F. Honkoop, de heer Bakker en het dagelijks bestuur voor het vele werk dat is verricht. Toch kan ik me niet ontworstelen aan de gedachte over de 'schuld' krachtens Adams bondsbreuk, te midden van de blijdschap, aldus spreker. Dit is een zwarte bladzij. Na het ernstige slotwoord eindigde Ds. Karens met dankgebed.

In het rusthuis sprak de Commissaris der Koningin. Hij wenste het bestuur geluk met dit nieuwe bejaardentehuis en met de naam 'Rehoboth'. Na deze toespraak sprak de directrice van 'Rehoboth', mej. Schut, het volgende: 'Het is voor ons allen vandaag een belangrijke dag, nu mijnheer Van Aartsen, Commissaris van Hare Majesteit de Koningin in de provincie Zeeland, dit Bejaardentehuis heeft geopend. Na een tijd van veel voorbereidingen is het eindelijk zover dat alle bewoners hun intrek hebben genomen. Huisgenoten: Het is voor u en ons een moeilijke tijd geweest, een tijd van grote veranderingen. U moest uw woning verwisselen voor een kamer hier. U moest vele herinneringen achterlaten en een nieuwe periode is aangebroken. We hopen, dat u zich hier steeds meer thuis zult gaan voelen en in liefde en vrede kunt samenwonen. Bewoners, zuster Hage en overige medewerksters, mijn wens is dat de samenwerking tussen ons in dezelfde goede verstandhouding mag blijven voortgaan. Ik hoop, zoveel in mijn vermogen is, steeds open te staan voor de belangen der bejaarden. Veler ogen zijn deze dag op dit huis gericht. Mag ik besluiten met de bede van Salomo: Heere, dat Uw ogen open zijn, nacht en dag, over dit huis'.

De heer M. de Bart sprak namens de bewoners felicitaties uit: Namens de bewoners van ons huis, zeggen wij allen onze oprechte dank, voor het mooie en moderne gebouw, dat voor ons is gebouwd. Wij kunnen niet anders zeggen, dan dat het onze verwachtingen ver heeft overtroffen. We hopen, dat voor ons bewaarheid mag worden wat op de muur is geschilderd nl. dit: 'En tot de ouderdom toe zal Ik Dezelfde zijn, ja tot de grijsheid toe zal Ik ulieden dragen'. En al is het dat we nog maar kort hier wonen, toch kunnen we reeds zeggen, dat er een aangename

verstandhouding onder elkaar is en met de wens dat dit zo mag blijven en van toepassing mag wezen, wat we lezen in Psalm 133: 'Hoe goed, hoe lieflijk is het, dat zonen van hetzelfde huis, als broeders, samenwonen'.

De officiële opening werd besloten met een receptie van het bestuur, waarna een rondwandeling van de genodigden door het nieuwe rusthuis plaatsvond.

Zes jaar zijn verstreken. Verschillende bewoners zijn reeds gegaan de weg der ganse aarde en anderen hebben hun plaats ingenomen. Ook in het bestuur en de leiding hebben inmiddels verwisselingen plaatsgevonden, zodat telkens weer bewaarheid wordt, dat hier in dit leven alles wisselt!

Nog steeds wordt er met een grote wachtlust gewerkt en iedere week komen er urgente gevallen voor, zodat het voor het bestuur grote problemen geeft. Er mag dan ook gezegd worden, dat 'Rehoboth' in een grote behoefte voorziet.

HOOFDSTUK 14

GEMEENTEN ONTSTAAN UIT DE GER. GEMEENTE TE GOES,

WOLPHAARTSDUK 1912-1972

Op woensdag 25 december 1907 werd in de kerk tussen de twee poorten te Goes een ledenvergadering gehouden onder voorzitterschap van Ds. H. Roelofsen. Tijdens deze vergadering kwam het voorstel van verschillende leden uit Wolphaartsdijk naar voren in dit dorp een eigen kerkgebouw te stichten. Dit verzoek was op 5 december 1907 aan de classis Zuid-Beveland gezonden. Bij de rondvraag bleek, dat de leden van buiten Wolphaartsdijk begrip hadden voor dit voorstel. Eén lid zou graag zien dat er eerst een ontwerp gereed gemaakt zou worden en op welke gronden een en ander zou moeten gebeuren. De scriba werd opgedragen een ontwerp te maken, dat dan op de eerstvolgende vergadering ter tafel zou worden gebracht.

Deze vergadering werd gehouden op dinsdag 14 januari 1908 na een kerkenraadsvergadering. Breedvoerig werd gesproken hoe de zaak Wolphaartsdijk zou moeten worden opgelost. Besloten werd dat de leden te Wolphaartsdijk op geen financiële steun van de gemeente Goes moesten rekenen, daar Goes zelf zware lasten had en het onverantwoordelijk zou zijn er nog meer lasten bij te halen. Wilden de leden te Wolphaartsdijk toch een kerk bouwen, dan moesten zij zelf naar de middelen uitzien om de bouw te financieren en een zelfstandige gemeente te stichten. Ook de verzorging der armen zou dan voor rekening van Wolphaartsdijk komen. De gemeente Wolphaartsdijk kon dan samen met de overige gemeenten onder de classis Goes ressorteren. Tevens zou het oordeel van de classis worden gevraagd en het besluit werd genomen zich aan dat oordeel te onderwerpen.

Op de ledenvergadering werden de besluiten van de kerkeraad meegedeeld. Besloten werd dat de leden te Wolphaartsdijk op een nader te bepalen dag bij elkaar zouden komen om tot uitvoer van het plan te geraken. Het resultaat moest aan de kerkenraad van Goes worden meegedeeld, die dit dan in februari op de classis zou brengen.

Op dinsdag 3 maart 1908 werd te Goes opnieuw een ledenvergadering belegd. Veertig personen, waaronder de kerkenraad en Ds. Roelofsen (21 leden uit Wolphaartsdijk) waren hierbij aanwezig.

Ds. Roelofsen deelde in 't kort het doel van deze vergadering mee. Het betrof de kerkbouw te Wolphaartsdijk. De classis, die in februari had vergaderd, was van oordeel, dat zowel stoffelijk als geestelijk deze zaak van de gemeente Goes moest uitgaan. Ds. Roelofsen en de kerkenraad (uitgezonderd de ouderlingen uit Wolphaartsdijk) hadden hiertegen bezwaar gemaakt, maar zonder resultaat.

Er volgde nu een langdurige bespreking, maar men kwam er niet uit. Besloten werd om volgens artikel 10 van het huishoudelijk reglement de kerkenraad over deze zaak ter plaatse te laten stemmen. Deze stemming gaf vier stemmen tegen en drie stemmen voor de kerkbouw te Wolphaartsdijk volgens het voorstel van de classis. Deze zaak was nu afgedaan en kon niet tot de bouw van een kerk te Wolphaartsdijk worden overgegaan.

Op de jaarvergadering van dinsdag 2 februari 1909 te Goes kwam de kerkbouw te Wolphaartsdijk opnieuw ter sprake. Enkele broeders uit Wolphaartsdijk hadden de

vraag gesteld, hoe de kerkenraad thans dacht over een nieuw te bouwen kerk in dit dorp.

Na uitvoerig over dit onderwerp van gedachten te hebben gewisseld, kon men niet anders zeggen, dan dat het nodig en wenselijk was dat er in Wolphaartsdijk een hulpkerkje zou worden gebouwd. Men zou dan maar over de vroeger geopperde bezwaren heenstappen en toestemming verlenen tot de bouw van de kerk.

Ds. Roelofsen merkte echter nog op, dat Wolphaartsdijk toch deel zou blijven uitmaken van de gemeente Goes, stoffelijk als geestelijk, zoals dit op de classis was voorgesteld. De leden te Wolphaartsdijk gingen hiermee akkoord.

Maandag 15 februari 1909 vergaderde de kerkenraad van Goes met het doel te spreken over de kerkbouw te Wolphaartsdijk. Ouderling K. Dees deelde mee, dat N.N. te Wolphaartsdijk wel bereid was de gemeente aan geld te helpen en dan liefst het gehele bedrag. Hierop werd echter niet ingegaan.

Toch werden er in die tijd in de week regelmatig godsdienstoefeningen gehouden in het huis van de heer C. Bolle te Oud-Sabbinge.

Op 2 mei 1912 werd de Gereformeerde Gemeente te Wolphaartsdijk geïnstitueerd en kon de nieuwe kerk in gebruik worden genomen tijdens een bijzondere dienst waarin voorging Ds. J. R. van Oordt uit Middelburg.

Dank zij de financiële medewerking van de heren M. de Jager, L. Overbeeke en C. van Strien kon de bouw van de nieuwe kerk worden gerealiseerd. De bouwkosten bedroegen f 4950,-.

Op Hemelvaartsdag 1912 werden de eerste ouderlingen en diakenen in hun ambt bevestigd. De eerste ouderlingen waren C. van Strien en K. Dees. Beiden waren voordien ouderling van de Gereformeerde Gemeente te Goes. Tot diaken werden gekozen de heren M. de Jager, Joh. van Gilst en C. Bolle.

Op 29 april 1930 werd de **school der Gereformeerde Gemeente** geopend. Deze bijzondere gebeurtenis werd opgenomen in de Saambinder van mei 1930 en luidt als volgt:

Opening van de school der Geref. Gemeente te Wolphaartsdijk op 29 april

De samenkomst wordt geopend met het zingen van Psalm 84 : 6 waarna wordt voorgelezen Matth. 13 : 24-34. Ds. Barth gaat voor in gebed, waarin hij de zegen des Heeren afsmeekt over de te openen school.

Na het zingen van Psalm 118 : 7 roept Ds. Barth de aanwezigen een hartelijk welkom toe in deze bijzondere ure voor gemeente, bestuur, ja voor deze gewesten van Zeeland, waar reeds zo menige school, uitgaande van de Gereformeerde Gemeenten is geopend. Spreker schetst vervolgens de tedere zorg van onze vaders voor het Chr. onderwijs naar den woorde Gods, illustreert daarna één en ander uit de strijd van het Christelijk onderwijs en wijst in dit verband daarmee op onze roeping.

Na dit inleidend woord staat spreker nader stil bij de gelijkenis van het zuurdeeg, Matth. 13 : 33, en werkt dat onderwerp nader uit in verband met het Chr. onderwijs. Spreker beëindigt z'n rede met te wijzen op de verantwoordelijkheid van bestuur en personeel en spreekt de wens uit, dat de school te Wolphaartsdijk een eere moge zijn voor de gewesten van Zeeland.

Na het zingen van Psalm 119 : 17 neemt Ds. G. H. Kersten het woord, uit z'n blijdschap over de opening van de school.

Spreker releveert ook een en ander uit de schoolstrijd; in 't bijzonder over de

geschiedenis van de Gereformeerde Gemeenten. Ook wekt hij de ouders op hun kinderen voor het onderwijs te geven. Bij de gestadige uitbreiding van het aantal scholen komen we onderwijzers te kort.

Spreker gaat thans over tot de installatie van het Hoofd der school, de heer F. v. d. Vlis, en de onderwijzeres, mej. Lekkerkerker. Hij wijst op de jeugdige leeftijd van eerstgenoemde, maar zegt: 'Niemand verachte uwe jonkheid'.

Ook tot mej. Lekkerkerker spreekt Ds. Kersten enige hartelijke woorden en beveelt hen beiden aan in den gebede van Gods volk.

Staande wordt hun toegezongen Psalm 134 : 3.

Namens het Bestuur dankt spreker de inspecteur van het L.O. - hoewel niet tegenwoordig - voor z'n medewerking, eveneens B. en W. worden vriendelijk dank gezegd voor hun hulpvaardigheid, vervolgens alle aanwezigen, besturen, kerkenraden, onderwijzers en onderwijzeressen, enz.

Daarna wordt gezongen Psalm 25 : 4 en verkrijgt het benoemde Hoofd het woord. Hij wijst op de vele moeilijkheden en bezwaren die door het Bestuur te overwinnen waren. Ook de blijdschap van hedenavond is overschaduwd, daar een der bestuursleden door lichaamsszwakte niet tegenwoordig kon zijn. Het gehele onderwijs dient van Gods Woord doortrokken te zijn.

Spreker gaat nu enige vakken van onderwijs na en maakt daarover enkele opmerkingen. 't Is echter niet alleen de vraag óf, maar ook hóé Gods Woord onderwezen wordt. We hebben te wijzen op de noodzakelijkheid van bekering en wedergeboorte.

Vervolgens spreekt hij de wens uit dat daar een nauwe band moge zijn tussen school en huisgezin en beveelt zich aan in de liefde van ouders en gemeente. Tenslotte spreekt hij een woord van dank tot Ds. Kersten door wiens medewerking hij deze taak gaat aanvaarden, tot de heer Van Bochove voor het vele goede dat hij in de bijna 6 jaren, die hij aan z'n school als onderwijzer gediend heeft, van hem genoten heeft en eindelijk tot het schoolbestuur voor het vertrouwen in hem gesteld.

Achtereenvolgens wordt nog het woord gevoerd door de heren Geluk van Tholen en Kirpestein van Waarde.

De voorzitter der vereniging, de heer S. Snoep, dankt allen die meegewerkt hebben tot de oprichting van de school en het welslagen van deze avond.

Na het zingen van Psalm 84 : 6 sluit Ds. Kersten deze aangename vergadering, die nog lang in de herinnering van velen zal naleven, met dankgebed.

In 1931 werd de kerk uitgebreid met 100 zitplaatsen, terwijl in 1938 een nieuw pijporgel werd geplaatst. Vanaf 1912 totdat het nieuwe orgel in gebruik genomen werd, was er een voorzanger in de persoon van de heer M. Nijse.

Op 22 februari 1945 was het schoolgebouw in vlammen opgegaan. Ruim vier jaar mocht de gemeente van Wolphaartsdijk een nieuwe school in gebruik nemen. De heer Van der Vlis was inmiddels van standplaats verwisseld en was benoemd als hoofd van de Ds. G. H. Kerstenschool te Ridderkerk. Het verslag van deze ingebruikneming luidt als volgt:

Opening van het nieuwe schoolgebouw der Geref. Gemeente te Wolphaartsdijk op vrijdag 4 november 1949

Het uit twee ruime lokalen bestaande gebouw was voor deze gelegenheid goed gevuld.

Te ruim 7 uur opende de voorzitter der Schoolvereniging, de heer W. C. J.

Bosschaart, deze samenkomst met het laten zingen van Psalm 127 : 1, waarna hij las Pred. 2 : 1-15 en voorging in gebed. Hierna heette hij alle aanwezigen hartelijk welkom, in 't bijzonder de Burgemeester der gemeente Wolphaartsdijk, alsmede de vele andere aanwezige leidinggevende figuren. In zijn openingswoord wees spreker er op, dat boven alles aan God de eer, lof en dank toekomt van wat we heden uit Zijn hand mogen ontvangen. Bouwen is geen zonde, integendeel: het is een zegen dat we kunnen en mogen bouwen. Hoewel Wolphaartsdijk te midden van het oorlogsgeweld als een Zoar is bewaard gebleven, ging niettemin op 22 februari 1945 ons schoolgebouw in vlammen op. En nu zal dan eindelijk met Gods hulp na tal van omzwervingen de school rust vinden in dit smaakvolle gebouw.

Spreker zegt dank aan de vele instanties, die aan de bouw hun medewerking hebben verleend. Het is zijn hartelijke wens, dat de opvoeding ook in dit gebouw mag zijn naar Gods onveranderlijk Getuigenis.

Hierna werd het woord gegeven aan het hoofd der school, de heer J. Slootweg. Deze zegt de voorzitter hartelijk dank voor zijn openingswoord. Hij wijst op de vele moeilijkheden, die hem op Wolphaartsdijk reeds in zijn tweejarig verblijf ontmoeten. In de eerste plaats de scholenbouw en daarnaast nog de moeilijkheden met personeel, daar de enige onderwijzer aan zijn school steeds bedreigd wordt met de militaire dienst. Spreker hoopt verdere collegiale samenwerking met de andere hoofden der scholen van de gemeente Wolphaartsdijk, en niet minder met het bestuur en personeel. Hij wijst met ernst op de zware en verantwoordelijke taak, die rust op de schouders van de onderwijzers.

Na hem krijgt de burgemeester, de edelachtbare heer S. A. N. van Oeveren, het woord. Deze brengt tot uitdrukking de gevoelens van waardering en voldoening van het Gemeentebestuur. Hij wenst de gemeente Gods zegen toe met het prachtige gebouw en hoopt dat de goede verstandhouding tussen School en Gemeentebestuur mag blijven voortbestaan.

De inspecteur van het L.O., de heer A. A. Leenhouts, het woord verkregen hebbende, verhaalt onder welke benarde omstandigheden school gehouden wordt en werd in onze provincie. De liefde van leerkracht en leerling maakte het toch mogelijk om nog goed onderwijs te geven. Hij wenst Bestuur en personeel van harte geluk met dit schone gebouw.

De architect, de heer P. J. 't Hooft zegt eveneens hartelijk dank voor de prettige samenwerking en biedt, met zijn gelukwensen, de school een boekwerk aan.

Ook de aannemer, de heer W. Bosschaart, brengt dank aan allen voor het genoten vertrouwen.

Als volgende spreker trad nu naar voren het voormalige hoofd, de heer F. v. d. Vlis, thans Hoofd der Ds. G. H. Kerstenschool te Ridderkerk. Spreker was 17 jaar aan school en gemeente verbonden geweest en er a.h.w. mee saamgegroeid.

Hij bracht de bevelen tot ontruiming nog in herinnering, welke hij zo menigmaal kreeg. Het is zijn wens, dat hoofd en personeel mogen bouwen aan Gods Kerk en dan niet zoals de dwaze bouwers in Jezus' dagen, die de hoeksteen verwierpen. Hij bidt bestuur, personeel en gemeente Gods gunst toe, opdat eenmaal tot hen gesproken zou kunnen worden: 'Over weinig zijt ge getrouw geweest, over veel zal Ik u zetten: ga in, in de vreugde uws Heeren'.

Namens de besturen en het personeel onzer scholen bracht de heer Kattenberg, hoofd onzer school te Goes de hartelijke gelukwensen over. Hij wees op de vele dingen, die veranderd zijn de laatste jaren wat betreft de school, met daartegenover

het onveranderlijke Woord Gods, dat onveranderd deze nieuwe school binnenkomt. Hierna gaf de voorzitter het woord aan de heer J. Pieterse, hoofd der O.L. school te Oud-Sabbinge, welke de hartelijke gelukwensen overbracht, mede namens de andere hoofden van scholen der gemeente, in de hoop, dat de huidige goede verstandhouding zou mogen blijven voortbestaan. Tot slot sprak nog

de heer J. van der Spek te Moerkapelle, schoonvader van het Hoofd der School, welke als schoolbestuurslid te Moerkapelle zich levendig alle blijdschap van het Bestuur en de gemeente kan indenken. Hij sprak de hoop uit dat men optrekken met de bede om het mede optrekken van het Aangezicht des Heeren en drong aan op een goede samenwerking tussen ouders, bestuur en personeel.

Vervolgens las de voorzitter een bericht van verhindering en de gelukwensen van de schoolarts voor. Nadat hij alle sprekers had dank gezegd voor hun welgemeende wensen en voor de cadeaus, en verder een ieder die enige werkzaamheid aan de school had verricht, werd het samenzijn besloten met het zingen van Psalm 89 : 8, waarna de voorzitter eindigde met dankgebed.

De kerk der Gereformeerde Gemeente tijdens de watersnood van 1953

In 1953 kwam de grote watersnood, die veel schade heeft aangericht. Het Nationaal Rampenfonds zorgde voor een nieuwe centrale verwarming in de kerk, terwijl ook een nieuw orgel werd toegezegd.

Zondagavond 20 mei 1962 werd door Ds. L. Rijkse uit Rotterdam een herdenkingsdienst gehouden naar aanleiding van het 50-jarig bestaan der gemeente. Ds. Rijkse sprak over Psalm 16 de verzen 5 en 6: 'De Heere is het deel mijner erve en mijns bekers; Gij onderhoudt mijn lot. De snoeren zijn mij in liefelijke plaatsen gevallen, ja een schone erfenis is mij geworden', met als thema: 'Davids allesovertreffend erfdeel'.

Op woensdag 27 mei 1964 werd het nieuwe kerkorgel, dat door het Nationaal Rampenfonds werd geschonken, officieel in gebruik genomen. De consulent Ds. A. F. Honkoop opende deze samenkomst met het laten zingen van Psalm 150 de verzen 1 en 3, las dezelfde Psalm en ging voor in gebed. Vervolgens heette Ds.

Honkoop de aanwezigen hartelijk welkom, inzonderheid de afgevaardigden van de burgerlijke gemeente, wethouder Knuit, de heren De Waard en Hülsmann van de Ned. Herv. Orgelcommissie en de orgelbouwer Vierdag uit Enschede.

Het is vanavond, zo sprak Ds. A. F. Honkoop, een bijzonder blijde ure. Er is hier heel lang naar uitgezien. We hopen, dat het orgel vele jaren in uw midden dienst mag doen. Bovenal om uw innerlijke gevoelens te horen vertolken. We kunnen in het orgel blijdschap en vreugde, droefheid en smart horen. Job heeft reeds gezegd in het 12e vers van hoofdstuk 21: Zij heffen op met de trommel en de harp, en zij verblijden zich op het geluid des orgels. Maar Job zegt eveneens in hoofdstuk 30: 31: 'Hierom is mijne harp tot een rouwklage geworden, en mijn orgel tot een stem der wenenden'. Dit is nog zo. Blijdschap en vreugde, droefheid en smart zullen zich afwisselen in de kerk van Christus. Door het orgel mag de gemeente uiting geven van wat er in het hart leeft. Blijdschap en droefheid, zij worden gevonden bij Gods volk, droefheid om de zondeval, het heimwee in de ziel naar de levende God. Maar ook blijdschap om hun God te mogen grootmaken. Als we het zo bezien, heeft het orgel een zeer belangrijke taak. De volmaakte zang zal niet gevonden worden. Hier mogen we zingen tot eer van God. En toch, hier zal het nooit vrij zijn van bijklanken. Straks zal de verlost Kerk God en onze Koning eeuwig mogen grootmaken.

De heer De Waard van de Ned. Hervormde Orgelcommissie memoreerde, hoe de giften voor de ramp 1953 in één pot zijn gedaan en in beheer gegeven aan het Nationaal Rampenfonds. De Ned. Hervormde Orgelcommissie werd het toezicht opgedragen van de nieuw te bouwen orgels in het rampgebied. Eén instantie moest de beoordeling hebben. De heer Hülsmann heeft hier toezicht gehouden. In oktober 1959 had onderzoek plaats van het oude orgel. Dit had weinig waarde meer. Het advies was: Geef de Gereformeerde Gemeente te Wolphaartsdijk een nieuw kerkorgel van 13 of 14 stemmen. Dit is niet gebeurd. Het is er een van 12 stemmen geworden.

In mei 1961 werd de opdracht verstrekt aan de orgelbouwer Vierdag te Enschede. Op 14 februari werd de werkplaats van de heer Vierdag door brand verwoest. Dit was een streep door de rekening. Een bijzondere gelukwens gaat uit naar de Ger. Gemeente te Wolphaartsdijk, die nu de beschikking heeft over een gaaf orgel.

Ds. A. F. Honkoop dankte namens de kerkenraad en gemeente het Rampenfonds voor dit geschenk. Ook de orgelbouwer werd dank gezegd voor zijn werk.

Hierna bespeelde de heer Hülsmann het nieuwe orgel en liet de registratiemogelijkheden horen.

Wethouder Knuit bood namens het gemeentebestuur zijn gelukwens aan.

Ouderling G. Hoogerland besloot deze bijeenkomst met dankgebed.

Twee personen werden uit deze gemeente predikant, nl. Ds. W. C. Bosschaart, die thans niet meer in dit ambt staat.

Ook Ds. A. Hoogerland, die het beroep van Werkendam aannam. Op dinsdag 24 augustus 1965 werd Ds. Hoogerland in het ambt bevestigd. Na 14 jaar vakant te zijn geweest mocht de kerkenraad en de gemeente getuige zijn van de bevestiging van hun eigen herder en leraar in de persoon van kandidaat A. Hoogerland. De bevestiging vond plaats door Ds. L. Rijksen van Rotterdam die zijn gehoor bepaalde bij 2 Cor. 5 : 18 met als thema: 'De grote betekenis van het in Christus zijn'. Hij stond stil bij: 1. op de oorsprong daarvan, 2. op de verzoening daarin, en 3. op zijn bediening daaruit. Hierna eindigde Ds. L. Rijksen met dankgebed en las het formulier van bevestiging. Op de vragen antwoordde kandidaat Hoogerland: 'Ja ik,

van ganser harte'.

Aan de handoplegging werd deelgenomen door de predikanten Ds. Van Dam, Ds. De Gier, Ds. Hakkenberg en ouderling Cornet.

's Avonds bij de intrededienst sprak Ds. A. Hoogerland over Col. 4 : 3 met als thema: 'Paulus'opdracht aan de gemeente van Colosse, 1e om te bidden voor de dienaar des Woords, 2e om te verkrijgen opening van de deur des Woords en 3e opdat hij spreke de verborgenheid des Woords.

Na de predicatie richtte Ds. Hoogerland zich tot Ds. Rijksen, de andere docenten, de aanwezige predikanten, de studenten, de consulent Ds. Hakkenberg, Ds. Van Dam, de afgevaardigden van de plaatselijke kerken enz. Tot slot sprak Ds. Hoogerland in bewogen woorden tot zijn vader, familie, vrouw en kinderen.

Ds. Hoogerland werd toegesproken door Ds. Van Gilst namens docenten en curatoren, Ds. Hakkenberg namens classis en Part. Synode en student Van Vliet namens de studenten. Een woord van welkom werd uitgesproken door Ds. Smit, Ned. Herv. predikant namens de plaatselijke kerken.

Laatste spreker was ouderling De Boef namens kerkenraad en gemeente. Staande werd Ds. Hoogerland toegezongen Psalm 122 : 3.

Op zaterdag 8 april 1972 nam Ds A. Hoogerland het beroep van de gemeente Krabbendijke aan.

Zestig jaar Gereformeerde Gemeente te Wolphaartsdijk . . .

Vele beroepen werden uitgebracht, maar het beroepingswerk is tot nu toe zonder resultaat gebleven. Het aantal leden en doopleden is sterk teruggelopen, omdat de gemeente te maken kreeg met de verdere teruggang van het inwonertal van de plattelandsgemeenten. Dit betreft niet alleen de kerk, maar ook de school.

BIEZELINGE

Rond de eeuwwisseling waren er te Biezelinghe slechts enkele personen, die 's zondags de oude waarheid gingen beluisteren, nl. de familie Fossen, die naar Hoedekenskerke trok en de familie Fraanje, die in 's Gravenpolder kerkten. Ook trokken nog enkele personen naar Goes en enkelen die overal kerkten.

Dit werd anders, toen de nog jonge Joost Fraanje krachtig tot God werd bekeerd, maar die op 's Gravenpolder niet werd aanvaard!

Joost Fraanje ging nu naar Goes, waar Ds. Roelofsen stond en waar de jonge man uit Biezelinghe voedsel voor zijn ziel vond.

Het gevolg was, dat de familie Fraanje ook naar Goes ter kerk ging en al spoedig zijn vriend, C. Slabbekoorn. Anderen volgden, want de nieuwsgierigheid was gewekt. Immers, Joost Fraanje was een jongen, die noch lezen of schrijven kon, en nu dit? Meerderen volgden, toen God met Zijn Geest werkte in verschillende jonge mensen, die voedsel zochten in de *kerk tussen de twee poorten*.

Vermeldenswaard is nog, dat Ds. Pieter van Dijke veel op het gehucht Eversdijk onder Biezelinghe heeft gepreekt in de wagenshuur van Johannes Kloosterman en de timmermans-werkplaats van Cornelis Steenblok. Tot vorming van een gemeente is het echter nooit gekomen. Wel was voor deze kring toentertijd een ouderling aangesteld, namelijk Cornelis van Zweden uit Kapelle, die mede aan de handoplegging van Ds. Pieter van Dijke te St. Philipsland in 1851 heeft deelgenomen.

In 1915 werd gesproken om ook in Biezelinghe een eigen gemeente te stichten.

Op de kerkenraadsvergadering van 25 februari 1915 te Goes, waarbij ook Ds. G. H. Kersten aanwezig was, kwam de wens naar voren om in Biezelingse kerk te houden. De afstand naar Goes was groot (de meeste mensen liepen nog) en de omstandigheden waren moeilijk in 't bijzonder voor de oude mensen en ook voor de kinderen. De kerkenraad van Goes, waarvan twee ouderlingen te Biezelingse woonden, besprak deze zaak met de consulent Ds. G. H. Kersten uit Yerseke. Geadviseerd werd een vergadering te beleggen, wat in januari 1924 gebeurde.

Op deze vergadering werd door Ds. G. H. Kersten voorgesteld om met de geestelijke belangen in Goes te blijven en financieel op Biezelingse. Eén van de ouderlingen zou dan een preek lezen. De kerkenraad van Goes ging hiermee akkoord.

Vergaderd zou worden in het lokaal 'Algemeen Belang' te Biezelingse. De eerste kerkdienst werd gehouden op 5 februari 1924. Ds. G. H. Kersten ging in deze dienst voor en sprak over Psalm 132. Dit heeft zo geduurd tot 1926. 'Daar de plaats te eng en te ongeschikt was', zo vermelden de oude notulen, werd een vergadering belegd om te trachten een eigen kerk te bouwen. Een commissie werd benoemd, die uit de volgende personen bestond: P. Slabbekoorn, L. Poortvliet, P. Fraanje en S. Beenhakker. Besloten werd grond te kopen en een kerk te bouwen.

Dit plan werd aan de kerkenraad van Goes voorgelegd, maar deze verleende geen medewerking. De zaak werd op de classis besproken en deze verleende echter wel toestemming.

Ds. Hofman uit Krabbendijke leidde op 26 april 1927 de eerste ledenvergadering. Tot eerste ouderlingen werden bij vrije stemming gekozen: W. van Oosten en P. Slabbekoorn en tot diakenen Jac. Beeke en L. Poortvliet, die allen hun ambt aanvaardden.

De gevraagde erkenning door de overheid werd verleend op 3 juni 1927.

Op 28 juni 1927 werd de eerste kerkenraadsvergadering gehouden. Ouderling W. van Oosten werd tot voorzitter gekozen en diaken L. Poortvliet werd scriba.

Ondertussen werd een nieuwe kerk gebouwd door de Fa. Jac. de Jonge. Om de bouw te financieren werd een lening afgesloten tot een bedrag van f 4260,-.

Op 7 juli 1927 werd de eerste steen gelegd door Ds. M. Hofman van Krabbendijke. De tekst op de steen werd genomen uit Zach. 3 : 7.

In oktober 1927 werd een nieuwe kerk in gebruik genomen van 160 zitplaatsen. De eerste koster was P. Fraanje, die dit tot aan zijn overlijden in 1956 is gebleven. Koster Fraanje deed zijn werk voor f 75,- per jaar. Er was geen orgel en diaken Poortvliet was voorzanger.

Het aantal leden en doopleden nam ondertussen zodanig toe, dat er reeds spoedig plaatsgebrek was.

In 1936 werd voor het eerst gesproken over nieuwbouw of verbouw. Op de ledenvergadering van 7 mei 1940 kwam een voorstel tot verbouwing van de kerk. De prijs zou f 1293,- bedragen. De vergadering ging hiermee akkoord, maar daar kort daarop de Tweede Wereldoorlog uitbrak, konden de plannen niet worden gerealiseerd.

Na de oorlog kwamen de plannen opnieuw ter tafel, maar nu werd tot nieuwbouw besloten.

Op 13 maart 1952 werd door ouderling P. Slabbekoorn de eerste steen gelegd van de nieuwe kerk, die op 18 september van datzelfde jaar in gebruik werd genomen.

Op 8 maart 1952 was het een bijzondere dag voor de gemeente Biezeling, daar op die dag ouderling Slabbekoorn herdacht dat hij gedurende 40 jaar het ambt als ouderling had bekleed. 's Avonds ging Ds. Van Gilst voor in de dienst des Woords, waar tevens de herkozen ambtsdragers werden bevestigd. Na het lezen van het formulier richtte spreker zich in het bijzonder tot de jubilaris, waarbij hij memoreerde, hoe hij in 1911 op eerste Kerstdag te Goes als ouderling werd gekozen. Ouderling Slabbekoorn was toen nog slechts 25 jaar. Na veel strijd aanvaardde hij zijn ambt. De Heere had zijn bezwaren weggenomen met deze woorden: Mijn genade is u genoeg. Op 7 januari 1912 werd hij te Goes door Ds. Makkenze in het ambt bevestigd en de daarop volgende zondag las hij in de kerk tussen de twee poorten voor het eerst een predicatie uit Smytegelt: En ga niet in het gericht met Uwen knecht. Vijftien jaar heeft hij de gemeente te Goes en 25 jaar die van Biezeling gediend. In al die jaren mocht hij getuigen 'Eben Haëzer' en dat de Heere Zijn Woord bevestigd had. Spreker wenste hem nog vele jaren toe en dat hij in de ouderdom nog groen en fris mocht zijn om de gemeente te dienen tot Gods eer en zaligheid der zielen. Namens de gemeente bood hij een prachtige boekenkast aan.

Zoals wij reeds schreven, werd op 18 september 1952 de nieuwe kerk in gebruik genomen. Het verslag van de ingebruikneming in de Saambinder luidt als volgt:

Donderdag 18 september j.l. was voor de gemeente te Biezeling een blijde en veelbetekenende dag. Immers, op de avond van deze dag werd haar nieuwe kerkgebouw officieel in gebruik genomen. Niet alleen de gemeenteleden zelf, doch velen van andere gemeenten waren daartoe samengestroomd. Zo groot was de belangstelling, dat het ruime kerkgebouw tot in alle hoeken was bezet en zelfs in de paden en portalen geen plaats meer te krijgen was.

Deze eerste dienst werd geleid door Ds. L. Rijkssen die daartoe door de kerkenraad, in overleg met de consulent was uitgenodigd. Na het zingen van Psalm 66 : 2 en 10 werd het votum en de zegen uitgesproken. Daarna werd de symbolische handeling verricht van de opening der kanselbijbel, waarbij de gemeente staande aanhief Psalm 119 : 53. Uit de geopende Bijbel werd gelezen Psalm 132 waarna Ds. Rijkssen voorging in gebed.

In zijn voorrede bepaalde Ds. Rijkssen de gemeente naar aanleiding van Psalm 126 : 3 bij het grote voorrecht, dat de gemeente ten deel gevallen was. In 1923 waren enkelen samengekomen in een gebouw ter plaatse, terwijl in 1927 de gemeente, toen nog wel zeer klein, toch geïnstitueerd werd en een eigen kerkgebouw kon worden betrokken. Zozeer groeide de gemeente uit, dat de laatste jaren het kerkgebouw veel te klein werd en de noodzakelijkheid al meer opdrong om een nieuwe kerk te bouwen. En zie, thans mag nu, na zeer veel moeite en zorgen, die daaraan verbonden waren, dit fraaie en ruime kerkgebouw met haar zeer goed verzorgde en geheel nieuwe interieur in gebruik genomen worden. Hoe betaamt het ons dan, ziende op al de weldaden, die de Heere schonk, met de dichter uit te roepen: 'De Heere heeft grote dingen bij ons gedaan, dies zijn wij verblijd'. Salomo smeekte de Heere bij de inwijding van de tempel in Hem verblijd te mogen zijn. Spreker wenste de gemeente te bepalen bij 2 Kronieken 6 : 41 en 42: 'Laat Uw gunstgenoten over het goede verblijd zijn. O Heere God! Wend het aangezicht Uws gezalfden niet af; gedenk de weldadigheden van David, Uw knecht'.

In deze tekst wordt door Salomo gesmeekt om blijdschap in God, ten 1e over het goede, 2e door verhoring en 3e in bevestiging.

Bij de eerste gedachte bepaalde spreker de gemeente erbij dat blijdschap wordt

afgesmeekt over het goede, dat niet in hoofdzaak daarin bestond dat de tempel mocht worden gebouwd als een der zeven schoonheden van het Oosten, doch wel daarin dat de Heere er in wilde afdalen en Hij also betoonde bij Zijn volk als Zijn gunstgenoten te willen wonen en werken, zó zelfs dat door Zijn inkomst de priesters niet konden staan om te dienen. Ds. Rijkse wees op het voorrecht alsmede op de noodzakelijkheid daarvan ook hier ter plaatse in dit kerkgebouw.

Bij de tweede gedachte wees spreker op de betekenis ervan dat de Heere in plaats van Zijn aangezicht van ons af te wenden, wat wij onszelf door onze zonden hebben waardig gemaakt, in Christus als de Gezalfde des Vaders Zijn aangezicht wil toekeren, het geroep Zijner ellendigen betoont te willen horen in Zijn Goddelijke gunst en eeuwige ontferming en hen also de zalving van Christus deelachtig doet zijn.

In de derde gedachte stond spreker nog een ogenblik stil bij de pleitgrond van Salomo in onze tekst, waarin hij smeekt om verblijd te mogen zijn door de toepassende bevestiging van Zijn Woord en de beloften des Verbonds, waarin de Heere Zich in Zijn souvereine ontfermingen wilde verheerlijken in David en zijn zaad en al Zijn volk.

Na nog een kort woord tot de gemeente te hebben gericht, werd een woord van dank gesproken tot het college van B. en W., dat geheel tegenwoordig was, tot de architect, de heer De Jong, de aannemer, de heer Van Koevingen, de firma Graaf en Leys voor het schilderwerk, de firma Van Roekel voor het interieur, de firma Tamse voor de centrale verwarming, de firma Koppejan voor het orgel, de firma Slabbekoorn voor 't loodgieters- en elektriciteitswerk en verder tot al het personeel der onderscheiden firma's.

Verder nog een woord van erkentelijkheid geuit aan Ds. J. B. Bel, de consulent der gemeente, aan Ds. A. de Blois, Ds. F. J. Dieleman en Ds. A. v. Stuyvenberg, aan de afgevaardigden der classis en kerkeraden, het hoofd der Chr. School, de heer J. C. Reim, de wijkverpleegster enz. voor hun tegenwoordigheid bij deze plechtigheid.

Een woord van dank werd ook nog gericht tot de zangvereniging voor de mooie lopers, die door hen aan de gemeente ten geschenke waren gegeven, tot de koster en de schoonmaaksters voor al hun werk, alsmede tot de politie.

Na het dankgebed werd achtereenvolgens het woord gevoerd door de burgemeester, de heer H. G. v. Suylekom, namens B. en W., door Ds. J. B. Bel als consulent, door Ds. F. J. Dieleman namens de Part. Synode Zuid, door Ds. A. de Blois als Dep. der Part. Synode West.

En door ouderl. P. Slabbekoorn, die namens de gemeente, Ds. Rijkse en allen die medegewerkt hadden tot de totstandkoming van dit kerkgebouw hartelijk dank zegde voor al hetgeen hiertoe was verricht. Hij verzocht de gemeente te zingen Psalm 122 : 3. Nadat de zegen was uitgesproken ging de grote schare huiswaarts, blijde en goedsmoeds over al hetgeen de Heere aan de gemeente had gedaan.

Vele malen werd door de gemeente van Biezelinghe een predikant beroepen, doch steeds zonder resultaat. En toch, in het voorjaar 1971 zou de stille wens in vervulling gaan. Een beroep werd uitgebracht op Ds. C. Molenaar uit Amsterdam. Deze voelde zich geroepen, het beroep van de gemeente Kapelle-Biezelinghe aan te nemen. En na 44 jaar vacant te zijn geweest, werd op Hemelvaartsdag 20 mei 1971 Ds. Molenaar bevestigd door de consulent Ds. Chr. v. d. Poel uit Yerseke.

De **bevestiging** vond plaats door de consulent Ds. Chr. v. d. Poel uit Yerseke in de Ned. Hervormde kerk te Kapelle. Na het zingen van Psalm 84 : 5 en 6, votum en groet, werd gelezen Romeinen 10, waarna Ds. v. d. Poel voorging in gebed.

Na het zingen van Psalm 68 : 9 en 16 wees spreker er op dat deze dag van grote betekenis is voor de Kerk des Heeren, daar Christus is opgevaren naar de hemel, nadat Hij alles had volbracht. Het is daarom, dat we op deze wijze bijeen kunnen zijn. Hij is het Die Zijn knechten roept en zendt. Zo mag u thans een dienaar ontvangen, die werd gezonden om de herdersstaf op te nemen.

Niet minder dan 44 jaar is de gemeente vacant geweest. Zeker, de Heere heeft de gemeente onderhouden. Echter, het profetisch ambt werd gemist en hoe menigmaal is daar naar uitgezien. Thans is het ogenblik aangebroken, dat hij in het ambt staat bevestigd te worden. De Heere zendt Zijn knechten niet voor niets, het zal de een zijn een reuk des doods ten dode en de andere een reuk des levens ten leven. Het heeft de Heere behaagd, dit werk niet te leggen op de schouders van engelen, maar op die van nietige mensen.

Ds. v. d. Poel bepaalde de gemeente bij Romeinen 10 : 15 en 16 met als thema: 'De roeping van Gods knechten' en stond vervolgens stil bij een drietal gedachten:

1. van God gezonden,
2. met een Goddelijke boodschap,
3. om de uitkomst aan God over te laten.

Nadat Ds. v. d. Poel deze punten had verklaard, werd gezongen Psalm 89 : 8 en las vervolgens het formulier van bevestiging. Op de gestelde vragen antwoordde Ds. Molenaar 'Ja ik, van ganser harte'.

Ds. v. d. Poel wenste Ds. Molenaar toe, dat de God aller genade hem gedurig mocht bekrachtigen door Zijn Geest, en dat zijn bediening rijk zou mogen worden gezegend in deze gemeente.

Ook mevrouw Molenaar en kinderen werden hartelijk door de bevestiger toegesproken. Staande werd Ds. Molenaar nu toegezongen Psalm 134 : 3, waarna Ds. v. d. Poel zich tot de kerkenraad en gemeente richtte: *U hebt thans uw wens mogen verkrijgen in de persoon van Ds. C. Molenaar, die thans in uw midden werd bevestigd.*

Kerkenraad, wij wensen u toe, met deze dienaar in liefde en vrede te leven als een broeder onder de broeders. Dat ge hem achte om zijns werks wil en om Die, Die hem gezonden heeft. De Heere verlene gedurig acht te hebben op de Koning van de kerk. Gemeente, ge hebt thans een eigen herder en leraar. Zoek liefde tot hem te krijgen, boven alles liefde door de wederbarende genade, om over uw leraar heen te zien op Hem, Die hem gezonden heeft. Dat alzo Gods Woord zijn vrije loop moge hebben. Ook sprak Ds. v. d. Poel de catechisanten toe, die hij zelf 6 jaar heeft mogen onderwijzen. Na verder lezing van het formulier werd deze dienst gesloten met gebed en het zingen van Psalm 122 : 3.

De intrede

Reeds een half uur voor de aanvang van de intrededienst was de ruime Ned. Hervormde kerk te Kapelle vrijwel geheel bezet. Alle Zeeuwse predikanten waren eveneens bij deze intrededienst aanwezig.

Na het zingen van Psalm 110 : 1 en 4 sprak Ds. C. Molenaar voor de eerste maal als herder en leraar van de gemeente KapelleBiezelingse vatum en groet uit en werd gelezen Hebréeën 8, waarna Ds. Molenaar voorging in gebed. Tot tekst nam de nieuwe leraar: Hebréeën 8 : 1: 'De hoofdsom nu der dingen, waarvan wij spreken, is, dat wij hebben zodanigen Hogepriester, Die gezeten is aan de rechterhand van de troon der Majesteit in de hemelen'.

Gemeente, de wegen des Heeren zijn wonderlijk. U hebt ons geroepen, wij zijn tot u overgekomen en vanmiddag in ons dienstwerk bevestigd. Het is onze roeping en

begeerte u het Woord van God te verkondigen en dat alleen. Wie is tot deze dingen bekwaam? Niemand, maar het heeft God behaagd, de schat van Zijn Woord door mensen te laten prediken. We zijn overgekomen om de boodschap van Gods Woord te brengen. In dat Woord heeft hij alles gegeven te weten en waarin gesproken wordt van Christus, opdat het mocht zijn tot ons eeuwig behoud.

Het thema van de prediking was: De hoofdinhoud van de prediking van Gods Woord, waarin voorgesteld wordt de verheerlijkte Jezus als de Enige en volmaakte Hogepriester, waarbij Ds. Molenaar wees op

1. Zijn verheven staat en 2. op Zijn voortreffelijk werk.

Nadat Ds. Molenaar de tekst had verklaard, eindigde hij met dankgebed en werd gezongen Psalm 89 : 3.

Hierna richtte spreker zich tot zijn bevestiger Ds. v. d. Poel, die hartelijk dank werd gezegd voor zijn bevestiging en vooral voor de wijze waarop. Wij bidden u toe, aldus Ds. Molenaar, dat de Heere geve wat nodig is en bediend te worden uit Hem. Hij stelde u tot een rijke zegen.

Ook de predikanten uit de Classis Goes en Part. Synode Zuid werden dank gezegd voor hun aanwezigheid met de wens, dat in liefde en vrede samen te mogen leven. Dat we in ons ambt, aldus spreker, maar veel mogen blikken op Hem, opdat we door Zijn genade Zijn voetstappen zouden mogen drukken.

De classis-afgevaardigden, de burgerlijke overheid werden eveneens toegesproken, terwijl de koster, organist, degenen die meegewerkt hebben de pastorie in orde te maken en allen die enigerlei werk hebben verricht, werden dank gezegd voor hun werk.

Eveneens werden mevr. Molenaar en familie, de catechisanten, kerkenraad en gemeente door Ds. Molenaar toegesproken.

Ds. Molenaar werd toegesproken door Ds. W. Hage namens de Classis Goes en Part. Synode Zuid; Ds. Jebbink namens de plaatselijke kerken en ouderling Brouwer uit Amsterdam.

Laatste spreker was ouderling P. Slabbekoorn, die namens kerkenraad en gemeente Ds. Molenaar een hartelijk welkom toeriep. Vijfenveertig jaar geleden zijn we begonnen om een gemeente te stichten. Er waren toen minder dan 100 leden en doopleden, nu is de gemeente verviervoudigd en nog meer. Spreker memoreerde de zaligspreekingen uit de bergrede. Nu heeft de Heere een herder en leraar gezonden, om die vermoeiden te troosten. Ouderling Slabbekoorn wees de nieuwe leraar er op, dat hij niet in een paradijs is gekomen, maar dat er zowel kaf als koren is. Vervolgens richtte hij zich tot de gemeente: nu hebben we een eigen leraar. Wat zal nu nodig zijn? Zoals onze vaders wel zeiden, als ge me vol bidt, dan zal ik u vol preken. We hopen, dat de Heere hem wil gebruiken tot waarachtige bekering van velen. Op verzoek van ouderling P. Slabbekoorn zong de gemeente de nieuwe herder en leraar staande toe Psalm 121 : 4.

Tenslotte dankte Ds. C. Molenaar de sprekers voor hun woorden en besloot deze dienst met het laten zingen van Psalm 68 : 17 en het uitspreken van de zegen.

Tot in de ouderdom Dezelfde, Jes. 46 : 4

Het was 7 januari 1972 een gedenkwaardige dag in het leven van ouderling P. Slabbekoorn te Biezeling. Nadat de Heere op zijn negentienjarige leeftijd hem te sterk werd en met Zijn bijzondere genade in zijn leven kwam werd hij zes jaar later gekozen tot ouderling in de gemeente Goes. Zonder onderbreking heeft hij zestig jaar in dat ambt mogen dienen. Eerst verscheidene jaren in Goes en vanaf 27 mei 1927 te Biezeling toen daar een gemeente werd geïnstitueerd.

Zondag 9 januari hebben we dat met enkele woorden herdacht. Daarbij gewezen niet op het bijzondere van ouderling P. Slabbekoorn, maar op de wondere goedheid en trouw des Heeren, Die zondaren roept tot bekering en gebruiken wil tot de dienst in Zijn gemeente.

Nog steeds verleent Hij de kracht en de lust om de ambtelijke arbeid te verrichten.

Die roemt, roeme in de Heere, Die Dezelfde is tot in de ouderdom, ja tot in der eeuwigheid.

HOEDEKENSKERKE

Omstreeks 1868 had de toenmalige Kruisgemeente te Goes een afdeling gesticht te Hoedekenskerke, die daar ook een eigen kerkje had. Toen nu in 1869 tot hereniging tussen Afgescheidenen en Kruiskerk was besloten, streefde ook de Afgescheiden gemeente te Baarland naar vereniging met de Kruisgezinden te Hoedekenskerke. Er werden onderhandelingen gevoerd, maar het resultaat was, dat de Kruisgemeente van vereniging afzag.

Al spoedig sloot zij zich toen aan bij de 'Ledeboeriaanse' gemeenten onder Ds. P. van Dijke. Bij Koninklijk Besluit van 24 maart 1879 werd de gemeente als Gereformeerde Gemeente erkend.

Sinds 1907 maakt zij uiteraard deel uit van de Gereformeerde Gemeenten en telt thans 170 zielen. De gemeente heeft zich tot op heden nog nooit in het bezit van een eigen predikant mogen verheugen. Onder haar ressorteren leden, woonachtig te Baarland en Oudelande.

BIJLAGEN
der Gereformeerde Gemeente te Goes

Ds. A. F. Honkoop

HET ZEVENDE OF LAATSTE KRUISWOORD
predicatie over Mattheüs 27: 50 gehouden te Goes 8 april 1966

Liturgie:

Psalm 89 : 18 en 19 Lezen Matth. 27 : 46-einde Psalm 68 : 10 en 11

Psalm 118 : 10

Psalm 73 : 12

*'Die God is ons een God van heil,
Hij schenkt uit goedheid, zonder peil,
ons 't eeuwig, zalig leven'.*

Zo zingt de dichter van de 68ste Psalm, en we hebben samen met die dichter mogen instemmen Maar wat ligt er een onderscheid, of dat woorden met onze lippen zijn, of dat het vloeien mag uit de beleving van onze harten. O, als dat eens bij ons leeft: 'Die God is ons een God van heil, Hij schenkt uit goedheid zonder peil, ons 't eeuwig, zalig leven!' Dat eeuwig leven, hetwelk Jezus ons verworven heeft; dat leven, dat Hij uit de dood heeft teweeggebracht; dat leven, dat Hij verwierf voor al de Zijnen en voor de ganse gemeente, die aan Hem was toevertrouwd. Een eeuwig en een zalig leven omdat Jezus in de dood wilde ingaan, omdat Jezus sterven wilde aan het vloekhout des kruises, omdat Zijn leven werd afgesneden.

Daarom een eeuwig, een eindeloos en een zalig leven voor al Zijn volk en voor al Zijn gunstgenoten. Een leven, dat hun nooit zal kunnen ontgaan. Want ook de dood kan geen beletsel meer zijn om dat leven te verwerven. Juist de dood zal tot dat leven de poort en de doorgang zijn. O, door de dood zullen ze ingaan in het eeuwige leven. Zo is ook de dood van zijn prikkel beroofd.

En die God, diezelfde God, Die ons een God van heil is, Die kan, Die wil, Die zál in nood, zelfs bij het naad'ren van de dood volkomen uitkomst geven. Hoe de vijanden soms benauwen kunnen, hoe die helhond op Gods Kerk soms af kan stormen, maar

*Gewis, hoe hoog de nood mag gaan,
God zal Zijns vijands kop verslaan,
die haar'ge schedel vellen.*

De eeuwige overwinning is voor Gods Kerk behaald. Die God, Die de God is van onze zaligheid, die God, Die ons heil is, Hij schenkt ons het eeuwig, zalig leven. Als Gods kinderen sterven gaan, dan mogen ze met vrijmoedigheid hun geest de Heere bevelen; hun geest overgeven aan die God, Die hun een God van heil en een God van zaligheid is geworden in de Heere Jezus Christus. Gods kinderen zullen de heerlijkheid binnengaan, want hun hoop is gegrond in het onwankelbaar fundament; hun verwachting ligt verankerd in het volbrachte Middelaarswerk van de Heere Jezus Christus. Hun erfenis is vastgemaakt door de dood van de Testamentmaker. Stervende aan het kruis en de geest gevende, is Jezus hun geworden tot een oorzaak van hun eeuwige zaligheid.

En nu, voor die stervende Zaligmaker en zo Hij Zijn geest gegeven heeft vragen we uw aandacht.

Onze tekstwoorden kunt u vinden in het u voorgelezen Schriftgedeelte, het

Evangelie van Mattheüs, het 27ste hoofdstuk, het 50ste vers, waar Gods Woord aldus luidt:

En Jezus wederom met een grote stem roepende, gaf de geest.

We willen met u stilstaan bij

HET ZEVENDE OF LAATSTE KRUISWOORD, dat ons spreekt

ten 1ste van Jezus' overgave tot de dood;

ten 2de van Jezus' daad bij de dood;

ten 3de van Jezus' troost uit de dood.

1.

We lezen dus in onze tekstwoorden: 'En Jezus wederom met een grote stem roepende'. Wat Hij heeft geroepen wordt door Mattheüs hier niet gezegd, maar dat kunnen we weer lezen in het Evangelie van Lukas. Hij riep uit: 'Vader, in Uw handen beveel Ik Mijn geest'.

En toen Jezus dat geroepen had is dit Zijn laatste woord geweest voordat Hij Zijn leven in de dood heeft uitgestort. 't Was het laatste woord van de stervende Zaligmaker en ook het laatste woord, dat Hij gesproken heeft in de staat van Zijn vernedering. De lijdenstaak van Sions plaatsbekledende Borg was nu vervuld en in de bewustheid daarvan heeft de Heere Jezus ook Zijn geest de Vader bevolen, heeft Hij die geest gegeven en als het ware gelegd in de handen Zijns Vaders.

Hij buigt het hoofd en Hij sterft. En alzo trad Hij binnen in het heilige der heilige, om het door Hem gebrachte zoenoffer de Vader op te dragen en de Vader als 't ware te gaan aanbieden.

Zijn geest beveelt Hij de Vader. Dat wil zeggen, dat Hij Zijn leven dus aflegt in de handen Zijns Vaders. In Zijn onuitsprekelijk lijden was Hij ter helle nedergedaald. Hij had verkeerd in de volstreckte onttrekking van Zijns Vaders vriendelijk aangezicht. Hij had het toch uitgeroepen: 'Mijn God, Mijn God, waarom hebt Gij Mij verlaten?' Maar nu was dat lijden geëindigd. Alles was volbracht en Hij geeft Zich over in 's Vaders eeuwige liefde-armen. Dat kon Hij ook doen met volle vrijmoedigheid, ziende op Zijn afgelegde weg en Zijn volbracht Middelaarswerk. Hij kon nu ingaan in het binnenste heiligdom en met vrijmoedigheid getuigen: 'Ik heb U verheerlijkt op de aarde, ik heb voleindigd het werk, dat Gij Mij gegeven hebt om te doen. En nu, verheerlijk Mij, Gij Vader, bij Uzelf met de heerlijkheid, die Ik bij U had eer de wereld was'.

Zo kon Jezus dus toegang vragen tot het heiligdom, en dit als Borg en Middelaar voor Zijn gehele gemeente. O, als Jezus geroepen had: 'Vader, in Uw handen beveel Ik Mijn geest', dan bleek daaruit niet alleen, zoals op zovele andere malen, de bijzondere betrekking, waarin Hij niet alleen als de Zoon Gods, maar ook als Middelaar tot Zijn Vader stond, maar zoals ook in Hem al Zijn volk, al Gods verkorenen en Zijn ganse gemeente begrepen zijn. Als Hij Zichzelf de Vader beveelt, dan is Zijn kerk daar ook in besloten.

Ach, de zware taak, die Hij reeds in de eeuwige vrederaad op Zich nam, is volkomen door Hem volbracht. Voor de schuld der uitverkorenen is volkomen betaald. De vloek der wet, welke Hij Zich onderworpen had, is volkomen door Hem gedragen. Ja, de toorn Gods, die door hun zondé was opgewekt, heeft Hij doordragen tot aan het bittere einde. Het recht der wet is door Hem vervuld. Hij heeft geleden, wat Zijn volk, wat doemschuldige Adamskinderen zich om der zonden wil hebben waardig gemaakt. Daarom kan Hij nu ook de Middelaarsrechten

doen gelden; daarom kan Hij bij de Vader nu intreden en van Zijn Vaderlijke rechtvaardigheid mag Hij dat loon nu verwachten, hetwelk Hem op Zijn arbeid was toegezegd.

Hij kan Zijn geest de Vader nu bevelen met de zekere verwachting, dat de rechtvaardige Vader nu ook al de verbondsbeloften in de Heere Christus vervullen zal; dat Hij nu op Zijn Middelaarsverdiensten Zijn hemelse schatkamers voor de Zijnen zal openen, om daaruit genade voor genade aan een schuldig volk uit te delen; om van de uitverkorenen alle beschuldiging weg te nemen en ten enenmale af te weren.

Zich bevelende aan de Vader en Zijn geest overgevende, vraagt Hij in deze woorden om dat heil, dat was beloofd geworden, aan Zijn volk nu ook deelachtig te maken; om hen volkomen vrij te spreken, omdat Hij voor hen betaald heeft; en om hen, die van nature kinderen des toorns zijn, nu tot kinderen Gods te zetten. Jezus kan na Zijn volbracht werk tot de Vader naderen met de zekere verwachting, dat de Vader op Zijn werk nu ook Zijn zegel zal drukken en de Vader alzo de opgetekenden tot het eeuwige leven met een kinderrecht bedelen zal, hun kindermacht gevende en hen in het bezit stellende van de zalige erfenis.

Waar de stervende Christus Zich hier de Vader beveelt, daar doet Hij dat als de grote Hogepriester, Die Zijn ganse Kerk op het hart draagt. Mogen we het zo eens zeggen: Jezus beveelt Zich aan de Vader, maar werd Jézus aanvaard, dan ook al Zijn volk, dan ook al de Zijnen. En zou Jezus geweigerd worden, wat ondenkbaar en wat onmogelijk was, dan werd ook Zijn volk geweigerd. Maar Hij kón niet geweigerd worden, Hij is ook niet geweigerd. Hij gaf Zich in 's Vaders eeuwige liefde-armen. Daar is Hij ontvangen, daar is Hij aanvaard, maar nu is ook Gods volk, ja, zij allen zijn tot kinderen aangenomen. Aangenomen om het offer van Golgótha; aangenomen om de zoen- en kruisverdiensten van die gezegende Middelaar. Aangenomen omdat ze Jezus' bruid zijn. De bruidegom, die met zijn bruid wordt afgewezen in het huis zijns vaders, die zal er niet binnentreden. Maar waar de bruidegom wordt aangenomen, daar wordt ook de bruid aangenomen. En zo Jezus werd aangenomen, zo wordt ook Zijn gemeente aangenomen. O, zij zullen allen kinderen Gods zijn.

Ach, voor Zijn volk had Hij geleden, voor Zijn volk wilde Hij sterven. Voor hen bracht Hij in het heilige der heilige dat enige, dat eeuwiggeldende offer aan, opdat ze daardoor met God bevredigd zouden worden en opdat zij in Christus en door Hem tot God gebracht, nu ook eeuwig volmaakt zouden zijn. Om dat offer wordt dan ook Zijn volk van alle zonden gereinigd, en eenmaal met Gods beeld verzadigd, zullen ze God in gerechtigheid mogen aanschouwen. Zo wordt het waar:

*'Die God is ons een God van heil,
Hij schenkt uit goedheid, zonder peil,
ons 't eeuwig, zalig leven'.*

O, dat alles omdat Jezus Zich stervende opdroeg, omdat Hij Zich stervende bevolen heeft in de hand Zijns Vaders - en in Hem Zijn gemeente begrepen zijnde.

'In Uw handen beveel Ik Mijn geest'. In de 31ste Psalm kunnen we diezelfde woorden lezen. Daar waren het woorden van David. Maar in Davids woorden was de Messias reeds te beluisteren. 'In Uw handen beveel Ik Mijn geest. Gij hebt Mij verlost, Heere, Gij God der waarheid'. Zo heeft David het daar getuigd. En hier aan het vloekhout zijn deze woorden in volkomen vervulling gegaan en getuigen ze tevens van de overvloedige verlossing, waardoor het erfvolk des Heeren voor eeuwig en altoos van alle jammer en van alle ellende bevrijd zal worden.

In deze aanbeveling van de Middelaar, als Hij Zijn geest aan de Vader beveelt, is dus tevens een aanbeveling van al de vrijgekochten. Hij beveelt hen aan in 's Vaders vriendelijke gunst; in Zijn koesterende gemeenschap, en in 's Vaders tedere zorg. Hij gaf Zichzelf over, maar gaf dus ook zo Zijn gemeente over. En omdat de Vader Zij Zoon altijd hoort, is hun eeuwige behoudenis daarin volkomen gewaarborgd. Niets en niemand zal hen ooit nog kunnen scheiden van de liefde Gods, welke in Christus Jezus is. Zo zal dit het deel van Gods volk zijn, dat zeker en gewis in de kracht Gods tot de zaligheid bewaard zullen worden. Die zaligheid, die bereid is om geopenbaard te worden in de laatste tijd en in de dag van de toekomst des Heeren. Ja, omdat Christus Zijn lijdensweg beëindigd heeft en aan het einde van Zijn worsteling zo blijmoedig Zijn geest aan de Vader heeft opgedragen, daarom behoeft Zijn volk niet te vrezen als hun stervensuur aanbreekt.

O, dat volk jubelt het wel eens uit: 'Dood, waar is uw prikkel, hel, waar is uw overwinning?' Ja, de dood mag wel eens begroet worden als een blijde boodschapper. Waarom? Omdat ze het weten wat Jezus voor hen gedaan en wat Hij voor hen verworven heeft. Gods volk mag Zich troosten met de zalige verwachting, dat ook hun geest om Christus' wil door de Vader zal ontvangen worden. En dat de Vader hen zal doen delen in de heerlijkheid, welke de Zoon reeds bij de Vader had eer dat deze wereld was. Gods volk kan wel eens vrezen, kan wel eens bekommerd zijn en kan wel eens verschrikt zijn. Maar als we eens op Hem mogen zien, Die dat hier getuigd heeft, als we daar de betekenis eens van verstaan mogen, als we ons maar verlaten durven op die gezegende Middelaar, dan kan de dood geen vrees meer verwekken. Want ook ónze geest zal door de Vader ontvangen worden. Wij zullen Hem volgen als ons uur van sterven komt in 's Vaders eeuwige gemeenschap. In Zijn heerlijkheid zullen we mogen delen.

2.

Welnu, dit alles vloeit dus voort uit de overgave van Jezus tot de dood. Maar in Jezus' sterven is er ook een daad geweest van de grootste betekenis. 't Is daarvoor dat we uw aandacht vragen in de tweede plaats en we letten er dus op, *hoe dit zevende kruiswoord tot ons spreekt van Jezus' daad, welke plaatsvond bij de dood.*

Wellicht zal dat u vreemd in de oren klinken, want wij zijn zo geneigd het sterven van de Heere Jezus te vergelijken met het sterven van een mens. En toch, het sterven van Jezus is zo anders geweest; zo anders dan van alle anderen. Jezus' sterven is geen gevolg geweest van uitputting van Zijn lichaamskrachten.

O, een mens sterft als zijn krachten zijn uitgeput en de stervende ligt dan lijdelijk en machteloos ter neer. Dit is het geval bij alle stervende zondaren, bij allen, die sterven als een straf voor hun zonde. Want het is de mens toch gezet eenmaal te sterven en daarna het oordeel. Maar Jezus gáf de geest, omdat Hij die geest bezat, omdat Hij het recht had om daarover te beschikken. Dit kan van niet één mens gezegd worden. Wij hebben niet zelf onze geest en we hebben er zelf niet over te beschikken. Wij zijn de dood onderworpen. Als ons stervensuur dan ook aanbreekt, dan zijn we lijdelijk en machteloos. De mens bezwijkt dan, Hij komt om, hij sterft en hij blaast de adem uit. Dat zal hij lijdelijk ondergaan. Hij ondergaat de straf. En of hij dat wil of niet wil, het zal niet ter zake doen. Als de dood komt, dan zal de mens geen verweer hebben.

Maar bij Jezus was het zo anders. Hij wilde sterven, Hij ging ook sterven, Hij heeft Zijn geest overgegeven. Dat deed Hij Zelf. Hij werd niet afgesneden, Hij werd Hem niet ontnomen, maar Zijn geest gaf Hij over in de handen van Zijn Vader. Dat deed Hij, roepende met een grote stem, hetwelk een bewijs was, dat Zijn lichaamskracht

nog niet was uitgeput; dat het niet zo was, dat al Zijn krachten nu volkomen ten einde waren. In geheel het sterven van de Heere Jezus komt het zo duidelijk aan het licht, dat Hij de macht had om over Zijn leven te beschikken. Hij had macht om dat af te leggen, Hij had macht om het wederom aan te nemen. Ja, in alles heeft de Verlosser bevestigd, wat Hij tevoren reeds getuigd had: 'Niemand neemt het leven van Mij, maar Ik leg het van Mijzelf af, opdat ik het wederom neme'. Dus de geest ontvlood Hem niet, maar Hij gaf de geest. Hij werd niet gedood, maar Zijn leven legde Hij af. Dus in en bij dat sterven is er een daad geweest, namelijk het afleggen van Zijn leven. Een vrijwillige daad!

En vraagt ge hier nog: 'Waarom?'

Wel, omdat Hij alleen daardoor Zijn volk van de dood verlossen kon. Dat sterven moest het einde zijn van Zijn vrijwillige vernedering. Daartoe was Hij gekomen. Hij had Zijn kroon en Zijn troon verlaten, om Zich te vernederen voor een doodschuldig volk, ja, Zich te vernederen tot de dood; tot de dood des kruises.

Jezus heeft de dood boven het leven gekozen. Dat mag hier gezegd worden in een bijzondere zin. Hij koos de dood boven het leven, omdat ook Zijn volk dat had gedaan, maar in een ongunstige zin. Want dat volk heeft toch in Adam met God gebroken, heeft zich de dood onderworpen; de dood, die op de zonde was bedreigd. Arme en verloren zondaren, die tot de dood veroordeeld zijn, die tot de dood verwezen zijn heeft Hij willen bevrijden en een recht tot het leven verworven.

Daarom heeft Hij in hun dood willen ingaan. Jezus' stervensdaad is dan ook een daad van liefde geweest; van liefde tot de eer van God, van liefde tot het recht en de gerechtigheid, maar ook van liefde tot Zijn volk.

O, dat volk, dat van God is afgefallen, dat midden in de dood ligt, dat in de dood moet ondergaan! Maar in hun dood wilde Hij nu gaan afdalen. Zijn leven gaf Hij. Hij legde dat af, opdat in Zijn dood Gods recht zou verheerlijkt worden; opdat daardoor het recht en de gerechtigheid, die de dood van de zondaar eisen, volkomen voldoening zouden vinden.

Maar ook was de daad van Jezus' sterven een daad van liefde tot Zijn volk, liefde tot God, liefde tot de eer Zijns Vaders, liefde tot de Goddelijke deugden, liefde tot Gods recht en tot Gods gerechtigheid, opdat die eeuwig zouden verheerlijkt zijn. Maar het was ook een daad van liefde voor Zijn volk. Dat volk heeft zich Gods toom onderworpen; de tijdelijke, de geestelijke en de eeuwige dood hebben zij zich om hun zonden waardig gemaakt. Maar dat alles wilde Jezus Zich onderwerpen en zo voor dat volk het leven verwerven. De eisen der wet zijn door Hem volkomen vervuld, de straf is gedragen, de vloek is weggenomen en ook de laatste vijand is door Jezus overwonnen. Want Hij heeft te niet gedaan, die het geweld des doods had, namelijk de duivel. Hij is vrijwillig ingegaan in de poort van de dood en van het verderf. De koning der verschrikking is door Hem verslagen. In zijn laatste sterkte is hem de macht ontnomen en die laatste vijand is door de Heere Jezus geheel overwonnen.

O volk, zouden we dan vrezen voor de dood? Zouden we vrezen voor de koning der verschrikking, waar Jezus is voorgegaan, waar Hij die vijand heeft te niet gedaan? Ach, dat ge eens op Hem mocht zien, Die de geest gegeven heeft. Gods volk kan zo bevreesd zijn, waar ze zich zo menigmaal van de dood als 't ware omringd zien; de dood die buiten ons is; de dood die binnen ons is; de dood die boven ons is; de dood die zo dreigend is; de dood die zo schrikwekkend is; de dood waartegen we zo machteloos staan omdat we het leven hebben prijs gegeven, omdat we zelf die dood gekozen hebben. Die dood ziet Gods volk zich onderworpen. Want denkt er toch om, dat Gods volk het in zal leven wat we in Adam bedreven hebben. Ja, dat ze er

achter zullen komen wat dat vonnis inhield, dat op de zonde was bedreigd: 'Gij zult de dood sterven'. Gods volk krijgt met een God te doen, Die dat vonnis tegen hen moet handhaven. De dood moeten ze dan sterven. Aan de dood is dan geen ontkoming meer.

O, dan zijn er wel eens tijden, dat de dood hen aan alle zijden omringt. De dood achtervolgt hen, zit hen op de hielen. De dood zien ze voor hen, die eeuwige afgrond. Dan willen ze wel vluchten, maar ze kunnen nergens heen. Dan wordt het wel eens waar: 'Banden des doods omringen mij en beken Belials verschrikken mij'. O, wat kan er dan een vrees zijn, niet alleen voor de tijdelijke dood, die we tegemoet reizen. O, dan te moeten sterven en niet te kunnen sterven. Niet te kunnen sterven, omdat er geen Borg is voor de schuld; niet te kunnen sterven, omdat we voor God niet kunnen bestaan. Dan is er vrees voor de tijdelijke dood, maar ook voor de geestelijke dood. De geestelijke dood, waarin we in Adam gevallen zijn.

O, dan midden in de dood te liggen, in alles de dood alleen maar vruchten te dragen, in alles de dood gewaar te moeten worden, en zo straks te moeten wegzinken in een eeuwige dood! Om dan eeuwig van God, van dat lieve Wezen gescheiden te moeten zijn, eeuwig verbannen te zijn van voor Zijn heilig aangezicht. O, wat kan het dan bang gaan worden. De dood aan alle zijden! Maar als er dan geen uitkomst meer is, zie dan eens omhoog, zie dan eens op Golgótha vloekhout.

O, doodschuldigen, gij, die uzelf als ten dode ziet opgeschreven, gij, die nadert tot de dingen die doden, gij, die in moet leven wat het is onder het vonnis des doods te liggen, nu is er nog ontkoming; ontkoming in Hem, Die de dood wilde sterven, Die Zijn leven wilde afleggen. Nu is er nog leven, nog eeuwig leven voor een doodschuldig volk. En dat in Hem, Die Zijn geest de Vader bevolen heeft, maar Die ook een eeuwige gerechtigheid voor de Zijnen heeft teweeggebracht. O, mag er eens op Hem gezien, mag er eens iets verstaan worden van Zijn verzoenend sterven, of meer: mag de kracht daarvan eens innerlijk ervaren worden, dan mag dat volk soms opkomen uit de diepte van de dood. Dan kan ze soms zingen:

'Ik zal niet sterven noch vergaan'.

Dan gaan ze er soms van jubelen hoe ze zullen binnengaan door de poorten der gerechtigheid en hoe ze het eeuwige leven bij de Heere verkrijgen zullen.

Nu, voordat we ook daar nog bij stilstaan, willen we ervan zingen uit **Psalm 118 : 10.**

3.

Nog een ogenblik willen we met u stilstaan bij de troost, welke vloeit uit het sterven van de Heere Jezus.

Heerlijk en voortreffelijk is de vrucht van de zoendood van Christus. Want uit Zijn dood vloeit het leven voor Zijn volk. Door Zijn dood is de heilsfontein geopend. Uit Jezus' dood, uit Jezus' graf vloeien de stromen van het levende water. Van dat water, waarvan Hij Zelf heeft gezegd: 'Die daarvan drinken zal, die zal niet dorsten tot in der eeuwigheid'.

Jezus' dood is voor Zijn kerk tot onuitsprekelijke vertroosting en tot eeuwige zegeningen. Met het overgeven van Zijn geest in de handen van Zijn Vader, heeft Hij Zijn volbracht Middelaarswerk als het ware op het hart van de Vader gelegd. Of met andere woorden: Daarin heeft Jezus gevraagd om nu al de beloften aan de uitverkorenen te vervullen en om zondaren nu de bewijzen te doen zien van 's Vaders welbehagen. Want Jezus was toch gestorven voor de zonden van Zijn volk, en Hij vraagt nu te worden opgewekt tot hun rechtvaardigmaking. Hoe heerlijk is die bede verhoord. Want Hij gaf Zich over aan de Vader, maar de Vader nu voldaan

zijnde, móest Hem opwekken en Hij wilde Hem ook opwekken. Zo is Hij ten derden dage uit het graf opgestaan. En Zijn volk zal nu leven met Hem. Door het ingaan van de Middelaar in de dood, is nu werkelijk de dood afgewend voor allen, die in Hem begrepen zijn. Door Jezus' dood werd Zijn volk bij God gebracht, met God verzoend en als 't ware bevolen aan Gods eeuwige liefde.

O, welk een vrucht vloeit er dan voort uit het sterven van de Heere Jezus! Ook ons Pascha - zo schrijft de apostel - is nu voor ons geslacht. Onze Jezus heeft voor ons geleden. Jezus is voor ons gestorven. Jezus heeft voor ons genoeg gedaan. Jezus, steunende op Zijn verdiensten, heeft ons de Vader nu bevolen. 'Vader, in Uw handen beveel Ik Mijn geest'. Maar de ganse Kerk werd daarmee dan ook ingedragen. Dat Jezus sterven wilde, dat wil zeggen, dat het handschrift dat tegen was nu ook volkomen was uitgewist; dat God nu nooit meer toornen, dat Hij nimmer meer schelden zal. God ontving de geest van de Middelaar, maar ook al dat volk. En met dat volk is Hij nu tevreden; volkomen tevreden. De Kerk kan roemen:

*'Christus droeg de vloek voor mij,
Christus is voor mij gestorven,
heeft gená voor mij verworven,
'k ben van dood en doemschuld vrij'.*

In Christus zijn al de beloften nu 'ja en amen'. Getrouw zal de Vader die gedane verbondsbeloften aan Zijn volk ook vervullen. Zo geeft Hij de Geest Zijns Zoons in hun harten, waardoor ze vernieuwd en geheiligd worden. Door de kracht van die Geest gaan ze zoeken de dingen, die boven zijn. Dan kunnen ze zo verlangen naar dat hemelse Sion.

We moeten gaan eindigen.

Dat verlangen kent de wereld niet; dat kent de onbekeerde niet. Dat kent alleen dat volk, dat met Christus is opgewekt. O, dat verlangen naar God, naar Zijn zalige gemeenschap, dat verlangen, dat straks ook hun geest zal worden gedragen, zal worden aangenomen in 's Vaders eeuwige liefde-armen! Als de tijd daar is, als de loopbaan geëindigd is, als de strijd hier gestreden is, dan mag dit het deel van Gods volk zijn, omdat Jezus de toegang geopend heeft, dat ze eeuwig zullen ingaan.

Jakob, wetende wat de Silo brengen zou, hoe die Silo de grote Rustaanbrenger zou zijn, heeft uitgeroepen: 'Op Uw zaligheid wacht ik, Heere!'

Paulus, zich verlatende op Jezus' Middelaarswerk, kon het getuigen: 'Ontbonden en met Christus te zijn is mij zeer verre het beste'.

Ach, als ge een kind van God zijt, dan kan het niet anders, of ge hebt die tijden en die ogenblikken wel eens beleefd, dat de wereld geen waarde meer had. Die ogenblikken, dat ge alles wel wil achterlaten. Die ogenblikken, dat dat verlangen zó sterk in uw leven werd, om nu altijd bij de Heere te zijn, om eeuwig in Zijn gemeenschap te mogen verkeren. Die ogenblikken, als de dood toen gekomen was, was hij geen verschrikking voor u geweest. Die ogenblikken, dat ge naar de dood als 't ware uit mocht zien.

En nu weten we wel, er zijn tijden, dat het weer zo anders kan zijn. Maar zijn het niet de beste tijden, zijn het geen zalige tijden als de genegenheden omhoog gericht zijn? Als we zoeken mogen de dingen die boven zijn? Als dat verlangen ontstoken mag zijn, om onze Heere en onze Koning te mogen volgen?

Ach, er kan weer eens strijd zijn, er kunnen weer eens tijden zijn - althans voor velen van Gods volk - dat het hen zo aan kan grijpen en zij vrezen nooit te kunnen binnengaan, maar: 'In Uw handen beveel Ik Mijn geest, beveel Ik Mijn volk, beveel

Ik nu allen, die weliswaar zondaren in zichzelf zijn en die de ondergang waardig zijn, maar die ik dek met de vleugelen Mijner gerechtigheid; die Ik met die gerechtigheid bekleden wil'.

Die allen heeft Jezus de Vader bevolen. Weet u wat daarvan de vrucht zal zijn? Dat zij allen zullen binnengaan. Dat er niet één zal achterblijven. O volk van God, houdt toch eens moed. Heft uw hoofden eens omhoog. De dag van Jezus' sterven behoeft voor ons zeker geen dag te zijn om in droefheid neer te zitten. Hij heeft Zelf gezegd: 'Ween niet over Mij'. Voor Jezus is het de dag van Zijn overwinning geweest; is het een dag geweest, waarop Hij Zijn Kerk als het ware aan Zijn hart mocht drukken; is het een dag geweest, waarop Hij Zijn bruid heeft mogen eigenen. Jezus' sterfdag was als 't ware een geestelijke huwelijksdag.

En wat is de sterfdag voor Gods volk? Een geestelijke huwelijksdag, een dag, waarop het bruiloftslied gezongen mag worden:

*'Straks leidt men haar in statie uit haar woning,
in kleding, rijk gesticht, tot hare Koning'.*

O volk, het sterven mag u niet bevreesd meer doen zijn. Het sterven zal ons brengen tot onze grote Bruidegom, tot Hem, Die ons gekocht heeft met Zijn bloed, Die nu eeuwig de onze wil zijn. O, dan zullen we binnengaan en eeuwig, eeuwig rusten in die eeuwige liefde-armen! Diezelfde armen, die Jezus ontvangen hebben, diezelfde armen zijn uitgebreid, die armen zijn gereed, zelfs voor de armsten, voor de minsten, voor de geringsten van Gods volk. Al zou het zelfs zo zijn, dat ge moest zeggen, dat ge de ellendigste zijt, dat ge de grootste van de zondaren zijt, dat ge de minste van de heiligen zijt, toch zijn er die uitgebreide armen. In die armen zullen we eeuwig mogen rusten. In die armen, die nu geopend zijn op grond van de zoendood van Christus, zal het waar worden: 'Liefelikheden zijn in Uw rechterhand, eeuwig en altoos'. Amen.

Nazang: Psalm 73 : 12:

*'k Zal dan gedurig bij U zijn,
in al mijn noden, angst en pijn,
U al mijn liefde waardig schatten,
wijl Gij mijn rechterhand woudt vatten.
Gij zult mij leiden door Uw raad,
o God, mijn Heil, mijn Toeverlaat,
en mij, hiertoe door U bereid,
opnemen in Uw heerlijkheid.*

Supplement van de Stichting De Gihonbron

Onderling J. van Zweden op het laatst van zijn leven

1. Bekeringsweg en brieven van Johannes van Zweden te Goes
2. Brieven aan N.N
3. Overlijden Joh. van Zweeden

Gedeeltelijk overgenomen uit de brochure:
IK WAS MIJN HANDEN IN ONSCHULD

Digitaal gepubliceerd
STICHTING DE GIHONBRON,
MIDDELBURG.

2003

VOORWOORD

De titel van deze brochure luidt: *Ik was mijn handen in onschuld*. Deze titel is, evenals het voorgaande boekje, ontleend uit Psalm 26:6. *Ik was mijn handen in onschuld; en ga rondom Uw altaar, o Heere*.

Het is onbegrijpelijk dat David zegt: *Ik was mijn handen in onschuld*. Hoe kan een man, bij wie zoveel bloed aan zijn handen kleefde, zoiets zeggen? Hetzelfde kunnen wij ook zeggen van ieder kind van God en zeker van een ambtsdrager die zólang heeft voorgegaan. Een mens maakt al genoeg schuld, in het persoonlijk en kerkelijk leven. Hoeveel temeer een voorganger, van wie Jakobus zegt: *Wij struikelen allen in vele!*

Toch kon David met goed recht zeggen: *Ik was mijn handen in onschuld*. David ziet op de priesters die in het heiligdom dienen. De priesters waren verplicht, voordat ze het altaar bedienden, hun handen en voeten te wassen in het koperen wasvat wat bij de ingang van het heiligdom stond.

Dit toonde aan dat de Heere wilde dat de priesters rein moesten zijn om hun ambt te bedienen. Vanzelfsprekend ligt daar een diepere geestelijke betekenis in. En David heeft die ook verstaan. Het koperen wasvat was een type van de verzoening en reiniging door Christus. En in het bijzonder de reiniging door Zijn geest, toegepast in de ziel. Want de Heilige Geest wordt in de Bijbel praktisch altijd gesymboliseerd door water.

Nu kan de betekenis van de tekst wel duidelijk zijn. Iedere gelovige mag in het binnenste heiligdom gaan, ingewijd door het bloed van Christus. Hoe mag hij daar ingaan? Paulus zegt in Hebreeë 10:19-22: "Dewijl wij dan, broeders, vrijmoedigheid hebben om in te gaan in het heiligdom door het bloed van Jezus, ... zo laat ons toegaan met een waarachtig hart, in volle verzekerdheid des geloofs, onze harten gereinigd zijnde van de kwade consciëntie, en het lichaam gewassen zijnde met rein water."

De gelovigen zijn in Christus zuiver, rein en volmaakt. Ze zijn zó volmaakt in Christus, niet alleen alsof zij alle gerechtigheid in eigen persoon voldaan hadden, maar veelmeer omdat zij een *Goddelijke* gerechtigheid deelachtig zijn in hun Hoofd Christus. Er staat in Johannes 3:2: "Geliefden, nu zijn wij kinderen Gods, en het is nog niet geopenbaard wat wij zijn zullen. Maar wij weten dat, als Hij zal geopenbaard zijn, wij Hem zullen gelijk wezen, want wij zullen Hem zien, gelijk Hij is." Kan er een grotere heerlijkheid en heiligheid bedacht worden? Christus gelijk te zijn! O onuitsprekelijk voorrecht, o onuitsprekelijk wonder! De eeuwigheid zal ertoe nodig zijn om de Gezegende des Vaders te aanbidden en te verheerlijken. Christus is de Weg om tot de Vader te gaan. En Christus is de Weg waardoor de Vader tot een mens afdaalt.

Vervolgens zegt Johannes: "En een iegelijk, die deze hoop op Hem heeft, die reinigt zichzelf, gelijk Hij rein is." Dit is de Evangelische heiligmaking.

De geestelijke betekenis van de tekst uit Psalm 26 is dus, gewassen, gereinigd en geheiligd te zijn in het bloed van Christus, en zó rondom het altaar te gaan. Het altaar is een type van Christus' Persoon, dus Zijn menselijke natuur met de Goddelijke verenigd. Die omgang met Christus is het grootste voorrecht wat iemand op aarde te beurt kan vallen.

Deze omgang kende Johannes van Zweden en alleen daarom kon hij zeggen: *Ik was mijn handen in onschuld*. Volmaakt onschuldig in Christus, volmaakt rein in de Zoon van God; o onuitsprekelijk voorrecht!

De nagelaten brieven geven een bewijs dat van Zweden deze verborgenheid kende. En hoe meer deze verborgenheid geopenbaard wordt, hoe meer een kind van God zijn eigen diep verdorven, goddeloze aard en natuur ook leert kennen en als een zware last mee moet torsen. Als hij daarop ziet, en als hij op zijn afmakingen en zonden ziet, - en zeker wanneer iemand

ambtsdrager is in Gods kerk, - dan kan hij niet zeggen: *Ik was mijn handen in onschuld*. Dan moet hij zeggen: ik ben verdrongen, tot over mijn oren in persoonlijke en ambtelijke schuld. Maar in Christus Jezus zijn Gods kinderen zó rein, zó heilig en zó volmaakt, als Hijzelf is. En hierom zullen zij hun kroon neerleggen aan de voeten van het Lam Gods, uitroepende met de 24 ouderlingen: *Gij, Heere, zijt waardig te ontvangen de heerlijkheid en de eer en de dankzegging tot in eeuwigheid. Amen.*

Ik hoop dat de nagelaten brieven tot zegen mogen zijn, tot bekering en lering, onderwijs en troost, om Christus' wil.

Middelburg, juli 2003.

Willem Westerbeke.

1. Bekeringsweg en brieven van Johannes van Zweden te Goes

De ouders van Joh. van Zweden waren Jan van Zweden en Maria Dagevos. Hun zoon Johannes werd op 21 februari 1863 geboren. Na zijn huwelijk werden zes kinderen geboren. Dit waren Jannetje, Jan, Cornelis, Johanna, Digna en Cornelia.

Op 17 jarige leeftijd werd Johannes krachtdadig bekeerd.

Hij werd vanaf 1903 enkele keren voor diaken of ouderling gekozen, maar kon dit niet aannemen. In 1914 werd hij opnieuw voor diaken gekozen en heeft het toen aangenomen. In 1919 is hij ouderling geworden. In dit ambt is hij tot zijn overlijden op 6 februari 1953 werkzaam geweest.

Daar ik u, geliefde kinderen, geen tijdelijk goed zal kunnen nalaten, wil ik u meedelen hoe de Heere in ontfermingen op mij heeft willen neerzien. Mocht hij mij bij vernieuwing er bij willen bepalen wat Zijn hand gewerkt heeft. Het mocht de laatste brief eens zijn.

Mijn eerste geheugen over geestelijke dingen, bepaalt mij bij iets wat gebeurde toen ik zes of zeven jaar geweest zal zijn.

Ik was aan het spelen met wat vrienden die de Naam des Heeren vloekten. Ik zei ook wel te durven vloeken; maar op het uitspreken daarvan werd ik dadelijk voor het oordeel Gods geplaatst, dat als ik zo had moeten sterven ik voor eeuwig verloren zou zijn gegaan.

Ik kreeg toen enige indrukken van Gods goedheid. Deze bleven mij veel bij, tot ik op mijn twaalfde jaar sterke indrukken kreeg over de grote eeuwigheid. Dit dreef mij bij tijden wel eens in het verborgen op mijn knieën. Dan beloofde ik het beter te zullen maken.

Wat is de arme mens die door de werken der wet behouden wil worden. Ik wist niet dat ik zo'n goddeloos hart had. Dat maakte al mijn beloften tot niets en ik ging toch de wereld in.

Toen ik zeventien jaar was, behaagde het de Heere mij een haak in de neus te leggen en het was: "Tot hiertoe en niet verder."

De Heere kwam het vierde gebod met onuitwisbaar schrift in mijn hart te drukken en ik las dit toen zoals ik het nog nooit gelezen had.

Ik zag mij hieraan zo schuldig, dat er geen ontkomen meer aan was. Toen zag ik mijn hoge schuld en de rechtvaardige eis, die de Heere als Schepper op mij had en ik begon met een gebroken geklank te bidden, of de Heere lankmoedig over mij wilde zijn en ik zou alles eerlijk betalen.

Mijn eerste gebed werd Psalm 25 vers 2:

*Heer! wijs mij toch Uwe wegen,
Die Gij wilt dat ik zal gaan.*

Maar ik wist niet wat het was, handel te drijven op de markt van vrije genade en ik kwam steeds meer in verlegenheid.

Ik bemerkte dat ik minder zonden deed, maar groter zondaar werd. De satan wilde mij ook graag in zijn dienst houden en ik werd dikwijls aangezet om alles maar op te geven.

Ik zou het ook zeker gedaan hebben, zo de Heere de brug niet opgehaald had. Maar daar zag ik toen nog niets van.

Wat heb ik toen vaak de verborgen ondersteuning des Heeren mogen ondervinden. De Heere achtervolgde mij en dreef mij uit alle schuilhoeken, omdat ik deed zoals Adam reeds gedaan had.

Ik kreeg mijn naaktheid te zien en verborg mij, maar de Heere wilde mij uit het vuur

rukken.

Ik kwam daarna met een meisje uit Kloetinge in aanraking.

Toen viel ik opnieuw in de ellende, daar Gods dag toen ook al misbruikt werd. Wat heb ik toen bange dagen doorleefd, want ik moest kiezen, of God of de wereld. Die twee kunnen niet samen gaan. O, wat bad ik de hele week door of God mij vrijmoedigheid wilde schenken, om het haar aan te zeggen, dat ik niet langer op Gods dag met zo een verkering kon doorgaan.

Ik hield het zo lang vol, tot de Heere mij te sterk werd, waarna ik dit haar openlijk vertelde.

Maar ik ontdekte dat zij evenveel vermocht op mij, als Eva op Adam en bezweek tot tweemaal toe voor haar tranen.

O, wat had ik het daarop bang! Ik was nauwelijks buiten of ik brak in tranen uit, want ik deed net als Petrus. Hoeveel gebeden en verzuchtingen ik in die week heb opgezonden, is de Heere bekend. Maar als álles er aan moet, dan worden we gewaar met hoeveel banden we gebonden zijn.

De daarop volgende zondag liep ik weer naar haar toe, want ik had het beloofd, en ik zond vele gebeden op of de Heere mij deze keer wilde helpen om Hem niet te verloochenen. De Heere liet Zich verbidden.

Ik mocht toen de keuze doen liever te sterven dan langer de zonde aan de hand te houden, want dit werd mij hoe langer hoe meer de dood.

Haar smeken en haar tranen konden mij nu niet meer doen terug komen. Gods wakend oog bewaarde mij om te bezwijken.

O, wat heb ik gejubeld, toen ik naar huis ging, omdat de Heere mij ondersteund had om niet voor haar verzoeking te bezwijken.

Hoewel ik weinig van de Heere kende, de keus was echter gedaan. Het was in mijn ziel, dat ik de Heere maar mocht dienen, al was er geen hemel tot beloning en geen hel tot straf.

Toen werd het sabbat voor mij en ging naar 's-Gravenpolder om ds. D. Bakker te horen.

O, wat zag ik die man als een engel Gods aan. Die ging mij zeggen hoe het bij mij toeging, hoewel ik mijzelf aan niemand durfde te openbaren, want zo'n mens als ik, was er geen tweede.

Kwam ik in de kerk, alle mensen konden behouden worden, behalve ik. Toen heb ik ook geleerd Psalm 142 vers 4: (Berijming 1773)

*'k Wou vluchten, maar kon nergens heen,
Zodat mijn dood voorhanden scheen,
En alle hoop mij gans ontviel,
Daar niemand zorgde voor mijn ziel.*

Ik mocht toen echter ondervinden dat de Heere mij met goedertierenheid kwam te trekken. Maar omdat ik toen onder Gods volk kwam, kreeg ik eerst recht te zien dat ik alles miste, want Jezus kende ik niet en Die moest toch mijn Zaligmaker wezen.

Ik had mezelf gekleed zoals Adam in het paradijs deed, maar daar was ik nog niet geweest. De Heere bracht mij daar echter en begon mij als Adam meer en meer te ontkleden.

O, wat is de genoemde leraar veel gebruikt om mij uit satans strikken te verlossen. Wat was het toen zoet, als op de daken gepredikt werd, wat in het verborgen geschiedde.

Hoeveel tranen van eigenliefde ik toen geschreid heb, is de Heere volmaakt bekend, maar

Zijn raad zal bestaan.

Toen ik op een zondag eens veel bemoediging kreeg onder het preken en ook onder het verkeer van Gods volk, toen ik dat volk gelukkig en mezelf ongelukkig zag, kreeg ik, toen ik naar huis ging, de Heere heilig te dwingen om mij te openbaren of er nog een middel was om de straf te ontgaan en wederom tot genade te komen.

De Heere wilde mij verhoren, want toen ik zo wenende en kermende over de weg ging, werd de weg en de mogelijkheid om zalig te worden in mijn ziel ontsloten met deze woorden: "... *wie gelooft, zal niet haasten.*"

Dit was de eerste Godsspraak in mijn ziel en bracht verandering in mijn gebedsleven. Echter, de weg om daartoe te komen was voor mij inwendig nog onbekend.

Nu begon ik op een meer evangelische wijze op God aan te werken, maar dat ik eerst sterven moest om te leven, daar was ik totaal blind voor.

Maar, wat Hij eens besluit tot Zijn eer, zal zonder hindering voortgaan.

Ik kwam de Heere slechts arbeid en moeite te maken met mijn zonden. Hoe dikwijls besloot ik om het maar op te geven, daar de Heere mijn koopgeld niet gebruiken kon. Maar ik moest het steeds weer opnemen, want de zonde was mij de dood geworden en buiten Christus kon ik God niet ontmoeten en Die kende ik niet.

Hoewel de Heere mij bij ogenblikken Zijn verborgen ondersteuning en een vertroostende of een bemoedigende belofte schonk, het viel mij alles steeds door de hand, want het was Jezus niet.

De Heere kwam mij uit al mijn valse rust uit te drijven en ik moest mijn leven verliezen.

Op een zekere tijd dacht ik zo gewillig te zijn om gezaligd te worden, en als de Heere nu ook zo gewillig was, dan zou het zeker gebeuren.

Ik besloot, onder een vloed van tranen, mij neer te leggen en niet op te staan voor die weldaad aan mij geschonken was. Maar wat een dwaas was ik, door niet te zien dat ik mezelf bediende en dat het allemaal tranen van eigenliefde waren die ik schreide. Ik stond boos op van die plaats, de schuld op God leggende indien ik verloren moest gaan, daar ik toch zo gewillig was.

Maar ik was even van die plaats weg, of de Heere deed mij zien, dat al mijn tranen, gebeden en werkzaamheden, slechts vijandschap was tegen de weg van vrije genade en dat ik zalig wilde worden buiten de Heere Jezus om.

O, wat werd het mij daar een wonder dat de Heere mij niet met de bezem des verderfs kwam weg te vegen. Ik kreeg te walgen van mijn eigengerechtigheden, die een stank waren voor een heilig God.

Toen kregen mijn wettische werken een doodsteek en kreeg ik een Borg nodig voor mijn schuld. Gedurig kwam ik mijn onvolmaakte gebeden op te zenden en mocht mijn schulden en zonden Hem belijden. Die ze laten en belijden, zal barmhartigheid geschieden, maar ik was mijn zondig hart niet kwijt.

O, wat heb ik toen met de dichter uitgeroepen:

Geef mij Jezus, of ik sterf.

Buiten Jezus is geen leven,

Maar een eeuwig zielsverderf.

Ik was als het schip waar Paulus op was, mijn ziel werd her- en derwaarts geslingerd, maar het achterschip moest stuk.

Het gebeurde op een morgen vroeg, toen ik de koeien van mijn ouders ging melken, dat ik in zielsweeën verkeerde. (De uren 's morgens vroeg zijn de beste). Ik werd ingeleid in Lukas 15, bij de verloren zoon. Hoe ik in het paradijs alles had opgeëist, maar alles met de verloren zoon in geestelijke hoererij heb doorgebracht. Dat ik van de zwijnendraf

begeerd had, maar dat er niemand was die me dit gaf; want de zonde was me de dood geworden en zo een kan de wereld niet meer gebruiken.

Ik kreeg te zien, hoe ik vrijwillig van God afgevalen en de satan toegevalen was; het beeld Gods verloren en dat van de satan in de plaats gekregen. Ik kreeg te zien wie ik geweest was in de staat der rechtheid en wie ik nu door eigen schuld en zonde geworden ben.

Daar stond ik, Gods beeld kwijt, Zijn gunst kwijt, Zijn gemeenschap kwijt. De zonden kwamen mij als slagorden voor, van mijn geboorte tot het ogenblik dat ik leefde. Een zonderegister van de aarde tot de hemel en niets dan schuld, die betaald moest worden. "Eigen schuld" zal een mondstopper zijn in het oordeel.

Toen werd ik van het paradijs naar Golgotha geleid en zag Christus daar hangen, aan het vloekhout des kruises, beladen met de vloek van Zijn uitverkoren volk. Ik kreeg te zien hoe Hij daar hing, genageld aan het kruis, als een vrucht van mijn schulden en zonden. Hoe het mijn zonden waren die het bloed langs Zijn gezegend lichaam deed lopen en Hij ook van God de Vader verlaten was. Hoe Hij uit enkel liefde tot Zijn volk, al de vloek op Zich genomen had om hen te verlossen van onder de eeuwige vloek en toorn. Zijn alles doorstralend oog deed Hij op mij nederdalen, waarop ik als dood aan Zijn voeten viel. Toen heb ik ervaren wat het is, het wraakzwaard van de Goddelijke gerechtigheid boven mij uitgetrokken, een heilig God boven mij en een geopende afgrond onder mij, waarin ik voor eeuwig dacht te verzinken. Een veroordeelde consciëntie in mij en een beschuldigende vijand rondom mij.

Daar lag ik onder het recht Gods en moest mijn doodvonnis ondertekenen. Daar lag ik onder al de vloeken van de wet en was des doods schuldig, want de wet eist voldoening. Aan de Goddelijke gerechtigheid moeten we voldoen, door onszelf of door een ander. Toen ik zo voor de rechtbank Gods stond (want de rechtvaardigmaking gaat buiten de mens om, daar het een gerichtshandeling is tussen de Goddelijke Personen, waarbij eerst met God de Vader als Rechter afgehandeld moet worden) kreeg ik mijn hoofd op het blok te leggen en dacht niet anders dan voor eeuwig om te komen.

Toen trad Christus bij de Vader in als Borg en Middelaar, om de totale schuld die ik gemaakt had te voldoen. Maar toen ik daar als een dood- en doemwaardige stond, klonk het bevel uit de mond van de Rechter: "*Verlos hem, dat hij in het verderf niet nederdale, Ik heb verzoening gevonden.*"

O, eeuwig wonder van vrije genade, daar werd het vertoornd oog van God als Rechter veranderd en zag ik een verzoend God en Vader in Christus. Daar viel het zondepak dat mij zolang gedrukt had van mijn schouders. Hier mocht ik Bunyan verstaan, die uitriep:

*Wat plaats is dit, wat plaats is dit?
Hier heeft mijn druk een end;
Hier is 't begin van 't heilsbezit,
Waarnaar mijn ziel zich wendt.*

Ik zag achter mij om, door de heerlijke verlichting die ik voelde, maar ik zag geen zonde en ellende meer. O, wat kon ik hartelijk met de dichter uitroepen:

*Mijn zonden al en zonder tal,
Zijn goediglijk vergeven.
Ik heb de eeuwige dood verdiend,
Hij schonk mij 't eeuwig leven.*

Wie is in staat te verklaren: God in God verzoend, God mijn Vader om Christus wil en ik Zijn kind. Vrede met de dieren des velds en vrede met de vogelen des hemels en met het

kruid der aarde. Ik huppelde met David voor de ark. Het was: *"Vrede op aarde, in de mensen een welbehagen."*

Wat zag ik nu met geheel andere ogen het gras in de wei. Elk sprietje beladen en gebogen met een druppel dauw, elk op zijn wijze zijn Schepper groot maken. Het was een vrede Gods, die harten en zinnen bewaard in Christus Jezus. Dit is boven het bereik van vlees en bloed.

Het was mij of ik nooit zonde gedaan had en meende van deugd tot deugd en van kracht tot kracht voort te gaan. Ik mocht drie dagen met Israël zingen van de wegen des Heeren en wist toen niet dat er nog 42 legerplaatsen waren voor men in Kanaän kwam. Ik moest de woestijn nog in.

De derde dag na deze gebeurtenis, was ik achter de schuur werkzaam en daar viel mij een zondige gedachte in. Wat schrok ik van mijzelf, gedacht nooit meer te zullen zondigen.

Wat smartte dit mij opnieuw, tegen zo een goeddoend God te gaan zondigen. Want dat ik de dood verdiend had, kon ik volkomen goedkeuren, maar opnieuw tegen zo een goedertieren God te gaan zondigen, dat kon ik niet dragen.

Mijn leven was dan enige tijd in de zoete gewaarwording, die ik had mogen proeven en smaken. Het tichelstenen maken was mij nu ontnomen, maar nu moest ik van giften gaan leven en ondervond dat het mij niet beter ging dan het volk van Israël in de woestijn. De Heere bleef echter Dezelfde.

Eens, toen ik in droeve omstandigheden verkeerde in de winter, had ik de volgende ervaring. Ik was toen al gehuwd met uw lieve moeder. Voor ik haar huwde, vroeg ik de Heere, indien het niet in Zijn gunst was, het dan alles maar te verbreken, want ik wilde liever een vrouw missen, dan de Heere verliezen. Ik heb echter mogen ervaren, dat het in Gods gunst is geweest. Ze is mij steeds een zorgdragende vrouw geweest. Daar ik altijd grote vrees had om arm te worden en niet een ieder het zijne te kunnen geven (hoewel de Heere mij hierin scherp geoefend heeft, zodat ik wel nauwelijks geld of leeftocht bezat), kwam de Heere mij te bepalen bij hetgeen Hij mij geschonken had en of ik nu wel niet liever terug naar de wereld wilde keren.

O! wat zonk mijn ziel laag weg en riep uit, dat ik liever aarde met de wormen wilde eten, als ik mijn lieve Koning maar hebben mocht. De wereld was mij geen speldekop waard. De Heere kwam toen die storm te verbieden, maar ik leerde hieruit dat bespreken en beleven twee onderscheidene zaken zijn.

Op een andere tijd ging ik naar mijn werk en liep in overdenking, toen de Heere krachtig met deze woorden overkwam: *"Ik, Ik ben het, die uw overtreding uitdelg, om Mij nent wil, en Ik gedenk uwer zonden niet."* O, wat zonk ik laag voor de Heere weg en was haast niet in staat om mijn werk te doen. Ik mocht met Maria aan Jezus' voeten zitten en met mijn tranen dezelve nat maken.

Op een andere tijd naar mijn werk gaande, wilde de Heere mij een Elim geven. O, wie is een God gelijk Hij? De mond des Heere sprak deze woorden: *"Wetende dat gij niet door vergankelijke dingen, zilver of goud, verlost zijt uit uw ijdel wandel, die u van de vaderen overgeleverd is. Maar door het dierbaar bloed van Christus, als van een onbestraffelijk en onbevlekt Lam."*

Wat ik toen mocht proeven en smaken, kan ik niet verklaren; daar zal de eeuwigheid toe nodig zijn. Ik heb er iets van mogen verstaan met Noach, dat hij met God wandelde. De hele morgen was ik bijna niet in staat mijn werk te doen en smolt maar weg in een vloed van tranen. Toen heb ik ook gevoeld, dat ons lichaam niet bestand is voor de hemel. Ik mocht in Christus Jezus zijn; *"Zo dan, indien iemand in Christus is, die is een nieuw*

schepsel; het oude is voorbij gegaan, zie, het is alles nieuw geworden."

Op een andere tijd zat ik eens in het boekje te lezen, met die samenspraken in, ik meen van Hoevenaar. Toen werd ik met de Bruid uit het Hooglied in de binnenkamer geleid, met deze woorden: *"Gij hebt Mij het hart genomen, Mijn zuster, o bruid; gij hebt Mij het hart genomen, met één van uw ogen, met één keten van uw hals."* Ik lag plat op de vloer in verwondering en mocht toen leren, als de Heere iets in het bijzonder geeft, men dan de ganse kerk meekrijgt.

Jezus laat Zich nemen door het geloof wat door de liefde werkt; twee weldaden die Hij eerst moet schenken. Ik zou de gehele bekommerde kerk wel hebben willen toeroepen: *"... zo Hij vertoeft, verbeid Hem, want Hij zal gewisselijk komen en niet achterblijven."* Maar, daar hier geleerd moet worden door geloof te leven en niet bij gevoel van genot, zo moest ik ook deze legerplaats verlaten. Zo moet het kind Gods weer naar een andere legerplaats heenreizen. Ook moet het nieuwe leven gedurig nieuw voedsel hebben.

In die tijd was ds. Roelofsen in Goes gekomen aan wie ik mij zeer gebonden voelde. Toen het tijd was om het Heilig Avondmaal te houden, mocht ik ook met onze geliefde vrouw Melse en anderen van 's Heeren kinderen aanzitten. Toen was het dat de leraar mij bij het toereiken van het brood toesprak, en zeide: *"En Jezus antwoordende zeide: Zijn niet tien gereinigd geworden? En waar zijn de negen? Zijn er geen gevonden die wederkeren om Gode eer te geven, dan deze vreemdeling?"* O, wat zonk ik in verwondering weg! Ik mocht aan de voeten van Jezus zitten en van mijn melaatsheid gereinigd aanzitten en Jezus mij dienende.

Op zekere avond in de week sprak de leraar over deze woorden: *"Geef voor ulieden de vrijsteden, waarvan Ik tot ulieden gesproken heb door den dienst van Mozes."* Hij ontvouwde de betekenis van de namen der vrijsteden, gepast naar de toestand van ellendige doodslagers. Hij doelde erop, dat wanneer de schuldige binnen de poorten der vrijstad was, hij nog voor het gericht moest verschijnen. Hoe de boeken werden geopend en hij na gedaan onderzoek werd schuldig- of vrijverklaard. Het geestelijk overbrengende, sprak hij dat het wel kan zijn dat de schuld van de ziel bedekt is, maar dat de Rechter had gezwegen. Dat is de legering of ervaring van vele zielen: *Wel met de Rechter in aanraking geweest maar niet de vrijbrief of de kwitantie ontvangen.* Zo lopen ze met een breuk in het hart.

De Heere beliefde deze woorden ook te gebruiken tot bekering van een tachtigjarige oude man. Zou voor Hem iets te wonderlijk zijn?

Zo was het ook, dat door het bedanken van een diaken, de stemmen op mij werden uitgebracht en ik van de Heere beliefde te weten, of ik het al of niet zou aannemen.

Toen ik het onder mijn werk voor de Heere neerlegde, kwam die vraag in mijn ziel: *"Toen Ik u uit de dood in het leven overbracht, had gij toen enig uitbeding?"* Ik zeide: *"Neen, Heere!"* Daarop volgde deze vraag: *"Had Ik die last toen op uw schouder gelegd die Ik er nu op leg, zoudt gij dan enig uitbeding gehad hebben?"* Ik moest weer zeggen: *"Neen, Heere!"*

Want waarlijk had ik toen wel dominee willen worden, om te vertellen dat God goed is voor een slecht mens.

Toen dacht ik niet, dat de Heere nog meer voor mij te doen had.

Toen ik de gemeente als zodanig vijf jaar gediend had, n.l. van 1914, was het op zekere zondagmorgen dat de beide ouderlingen ongesteld waren, waar wij niets van wisten. Toen werd ik ongedacht geroepen om voor te gaan. Vol vrees ging ik op, zuchtende of die grote Voorbidder mij ondersteunen wilde. En Hij, Die zegt: *"... uwe vrucht is uit Mij*

gevonden", wilde mij kennelijk ondersteunen en bijstaan. Ik moest toen driemaal voorgaan.

Korte tijd daarna riep de gemeente mij om haar te dienen als ouderling. Ik moest het de Heere voorleggen, maar Hij zweeg. Ik moest bedanken, maar ik moest 's Heeren tijd afwachten. Opnieuw werd ik gekozen, ik bracht het bij dagen en nachten voor de Heere, maar Hij hield Zich nog verborgen.

Voor de derde maal werd ik gekozen. O, wat heb ik toen de Heere gesmeekt om het van Hem te mogen weten wat te doen.

Toen ik op mijn werk Hem kreeg te vragen mij een antwoord te geven, werd ik bepaald bij de apostel Paulus, die aan de gemeente van Korinthe schreef: *"Dit is de derde maal dat ik tot u kom, in de mond van twee of drie getuigen zal alle woord bestaan."*

Ik werd overgebogen om dit gewichtige ambt aan te nemen; en Gods grote Naam zij gedankt, Hij heeft mij nog nooit beschaamd doen staan. Hoewel ik dikwijls moet optrekken met vreze in het hart wat er nog van worden zal.

Tot op deze dag ben ik echter, door Zijn genade, wat ik ben. Maar de Heere, Die in de donkerheid woont en wandelt, had een andere les voor mij om te leren, hoewel ik Hem dat recht lang genoeg, tot mijn smart, betwist heb.

Toen de Heere er mij onder bracht, heb ik mogen leren om er "amen" op te zeggen.

2. BRIEVEN AAN N.N.

20

Goes, 1 maart 1949

Geachte Vriendin!

Uw briefje met mijn jaardag door u geschreven, met felicitatie, mocht ik in welstand ontvangen, en dank u hartelijk, ook voor de wens daarin vervat.

En wat uw vraag betreft, hoe of het gegaan is toen dominee Blok hier was, kan ik u meedelen dat de Heere Zich niet onbetuigd heeft gelaten. Wij mochten samen nog bediend worden. Vrouw Meeuwse zeide: *wat zal het eens eenmaal zijn, om straks samen eens aan te mogen zitten; daar zullen geen hoeken meer aan zijn.*

Het was mij aangenaam u weer eens te mogen ontmoeten. Daar de Heere de verlorene krachten weer deed toenemen. En hoewel het wegen zijn die tegen vlees en bloed aanlopen. Een leven bij gevoel en genot is wel begeerlijk, maar de rechtvaardige zal uit het geloof leven. En dan leren wij pas, dat wij er niets van bezitten, wijl er een toevluchtnemend geloof is, een omhelzende daad en een verzekerende daad des geloofs en dan komen wij in de armoede terecht, wijl de Heere zegt: *Ik zal Mijzelf een volk doen overblijven, dat zal op den Naam des HEEREN betrouwen.*

En wat betreft het leven van op en neer, dan er op, dan er onder, dat blijft al Gods volk aankleven. Zie het in David: Ik zal nog eens in Sauls hand omkomen. En Job en Jeremia vervloekten hun geboortedag. Want met onze bekering en rechtvaardigmaking kunnen wij God niet ontmoeten, wat uzelf gewaar wordt. Als de Heere een ontdekkende weg met ons inslaat, dan moet de Heere er opnieuw aan te pas komen, want de Heere komt ons naakt uit te kleden en krijgen wij Christus nodig in Zijn ambtelijke bediening. Want al hebben wij met een onveranderlijk God te doen, wij komen den Heere vaak af te meten naar de welgesteldheid des harten. Doch zien meer op Hem als Richter dan als Vader. En als de Heere ons er buiten zet, dan worden wij uit het Verbond bediend en gaat die lieve Koning waarde voor ons krijgen. Dat hebt u vernomen van de blindgeborene, nadat hij het gezicht bekomen had, kon hij springen en God loven, eerder niet.

Moge de Heere u nabij zijn en Gode bevolen met hartelijke groeten, ook allen die Sion beminnen. Uw liefhebbende Vriend en dochter,
J. van Zweden.

21

Goes, 17 Augustus 1949

Geachte vriendin met de uwen!

Uw brief mocht ik met blijdschap en in welstand ontvangen. Ik zag er van op toen uw dochter mij zeide, dat u naar dominee Dorrestijn was. U kon denken, dat ik er in

gedachten ook bij was.

En ik gunde het u van harte, want bij ervaring weet ik, dat wij dan de beslommeringen van dit ondermaanse een poosje kwijt zijn. En zo wordt de familie steeds groter. Verleden week kreeg ik Rika van Mourik uit Apeldoorn bij mij. Wellicht hebt u haar al ontmoet dewijl zij naar Jane in Nieuwdorp moest. Het is een leesbare brief en mocht goed van den Koning spreken. Wat is het aangenaam met Groenewegen te ervaren: *Al komt dat volk uit verre landen; de harten smelten samen in.* En al wordt Jacob dun, de Heere heeft nog een overblijfsel. En zo komt de Heere het juk nog wel eens op te lichten en voeder toe te reiken. En is het hier wel eens Thabor, zolang wij hier zijn blijft het een woestijnleven. Want onze bedorven bestaan hijgt steeds naar de aarde. En wat zijn wij dan veel in het vlees en weinig in den Geest.

Over veertien dagen ben ik nog in Noord Beveland geweest bij Jannie, Dirkje en Maria; ook op Kamperland bij Vrouw Reinhoud, die zoal dezelfde blijft. En schelpen op laag water zoeken gaat niet. Vermeer zegt: *er buiten, is er buiten.* Aangenaam mocht ik nog bij Dirkje verkeren. Ze mocht nog wat adem schepping toen ik haar vertelde hoe de Heere mij uitgeholpen heeft, uit een weg van hooggaande bestrijding, waarin ook zij zat; en zeide: *dat heb ik nog nooit in een oudvader gelezen.* Doch de strik werd gebroken en zo kan de hand tot de voet niet zeggen: *hebt u niet van node.* Nu mijn geachte vriendin, spreekt maar goed van die lieven Koning, die er toch gedurig aan te pas moet komen. Want aan onze zijde loopt het zo laag af, en moeten leren van de meevallers te leven. De Heere zij u met Zijn lieve Geest nabij. Groet Thona en de verdere bekenden, uw geliefde leraar; ook van de bekenden. Zijt met de uwen hartelijk gegroet, van uw liefhebbende aandenkende Vriend en dochter J. van Zweden.

22

Goes, 6 Jan. 1944.

Geachte vriendin met al de uwen!

Uw kaartje mocht ons in welstand geworden, hoewel het hoesten mijn nog niet loslaat. En wens u met de uwen 's Heeren onmisbaren zegen toe voor tijd en de eeuwigheid. En daar ik Doezeleer nog sprak gisteravond, welke mij zeide dat u het naar het lichaam niet zo best ging, moet u mede ondervinden, dat de kruisen wel verwisseld, maar niet weggenomen worden. O! mijn lieve Vriendin, wat loopt de weg naar den hemel toch tegen vlees en bloed aan en wat heeft de Heere een arbeid om ons te maken wat wij niet wezen willen namelijk zondaar, en te ontnemen wat wij niet missen willen. En als de Heere eens in de diepte afdaalt, dan leren wij met geschonken weldaden, den HEERE niet te kunnen ontmoeten. Zeker dichter zegt: *En dat gaat de diepte in; en dat is tegen wil en zin.* Dan leren wij hoe vijandig wij tegenover de Heere staan en maar ons zelve bedoelen, in plaats van de ere Gods.

Het werd mij laatst nog een wonder, dat de Heere mij nog niet moede geworden is. O! Wat zal het eens zijn, de zonde eens te boven te zijn. *Maar die in ondertrouw zijn, zullen niet meer naar andere minnaars omzien,* zegt Hellenbroek.

Moge de Heere u goed en nabij zijn, hier in dit Mesech. Met hartelijke groeten, uw toegenegen Vriend
J. van Zweden.

23

Goes, 16 November 1949.

Geachte Vriendin met de uwen!

Wij mochten uw brief door des Heeren goedheid ontvangen en daar u allen nog in de algemene genade moogt delen, alsook wij, mogen wij des Heeren zegeningen aan alle zijden ondervinden. Want als de Heere naar Zijn Goddelijke wet zou handelen, het was eeuwig afgedaan. Ik heb uw brief met belangstelling gelezen en ik dacht zo aan het gezegde van Dominee Fraanje, die de zeide tegen Dominee Rijkzen, toen deze tot hem zei: *U moet zoo niet klagen broertje*; "geloven met gevoel gaat nog, geloven zonder gevoel is zwaarder; maar geloven tegen gevoel, gaat nog dieper." En ik denk dat u dit wel verstaan zult. En een verslagen geest wien zal die opheffen?

En op een andere tijd zeide hij: "Petrus kon wel de netten vuil maken 's nachts, doch moest ze de andere dag, zelf weer schoon maken." En dan is het mij nog wel eens een wonder, zie ik op mijn afmakingen, dat de Heere mij nog niet moede geworden is ook! Wat loopt heb toch laag af! Als de Heere een afbrekende weg met ons in gaat, dan leren wij pas wat een vijandschap wij omdragen tegen de weg van vrije genade. Dan moeten wij met al het onze de dood in, want met geschonken weldaden kunnen wij God niet ontmoeten. Wat leren wij daar met zekere dichter verstaan, die klagen moest,
Zonder U kan ik niet zuchten,
zonder U niet naar boven vluchten,
zonder U mijn enige leên,
Ben en blijf ik als een steen.

En nu roept die lieve Koning ons toe: *laat u zaligen!* En daar komt onze vijandschap tegen aan. Sion zal door recht verlost worden en haar wederkerenden door gerechtigheid. O! Dan vallen wij de zijde Gods toe, al was het dat Hij ons voor eeuwig in de hel wierp. Daar houdt ons bestaan op; maar dan is het de tijd der minne. De Heere spreekt tot tweemaal toe hetzelfde: *uw tijd*; dat is den tijd toen wij ons zelven leefden en dan de tweede keer: er ging een naam van u uit; uw haar was gewassen, gij waart groot geworden; doch gij waart naakt en bloot. En dan leren wij zien dat wij naakt en bloot zijn en dan moet de Heere ons gaan kleden; niet een stuk kunnen wij onszelf aandoen; en dan moet Christus onszelf den mantel van Zijn gerechtigheid omhangen. Dominee Bakker zei eens: *Christus vindt Zijn bruid wel naakt, doch Hij trouwt ze niet naakt*. Want al is het dat wij wel eens verbonds onderhandelingen gehad hebben, de Heere moet van Zijn kant het verbond eens komen vernieuwen; dan krijgen wij grond onder de voeten.

Onlangs had ik nog lief onderwijs op een nacht, waar ik bepaald werd bij David in de spelonk van Adullam, toen hij vluchtte voor Saul. En tot hem kwam alle man die benauwd was, alle man die een schuldeiser had, en den derde was bitter bedroefd van geest. De eerste was benauwd dat hij zich zou bedriegen voor de eeuwigheid; de tweede liep met een openstaande schuld over de aarde en de derde was bitterlijk bedroefd omdat hij God kwijt was. Het waren geen renteniers; maar moesten met het zwaard in de vuist de tijd door; en de vijanden wie ze beroofde moesten voor hun onderhoud zorgen. Doch David heeft nooit een veldslag verloren en ik denk dat Janna bij dat leger ook dienst genomen heeft. Mocht de Heere uw banden welhaast verbreken, dan zult gij uw moeite niet meer gedenken. De Heere zegt: *Ik zal ze verlossen van het geweld der hel*. Dan is het Gods tijd.

Hiermede hartelijk gegroet, van uw toegenegen Vriend en dochter. Zondag over acht dagen hopen wij Dhr. Vergunst te hebben en met Dankdag Dominee Lichtenberg.

Goes, 1 Maart 1950

Zeer geachte vriendin!

Uw brief met felicitatie mocht ik in welstand ontvangen. En dank u voor de wens daarin vervat. Aangenaam was het, elkander bij den leraar te mogen ontmoeten. Doch jongstleden Zondag kon ik maar eenmaal opgaan, daar ik gal over geven moest en sinds tot gisteren veel te bed geweest; en ben nog veel zwak, doch gevoel mij nu weer wat beter.

Met mijn jaardag mocht ik veel belangstelling ondervinden. De oude Janna schreef mij, *u zult wel eens blij zijn dat u geen 969 jaar moet worden*. Nu mijn lieve vriendin, dat doet mij bij tijden wel eens verlangend uitzien, want er is maar een weg om van de zonden verlost te worden. Hoewel de dood een Koning der verschrikking blijft. En de Heere weet juist wat wij nodig hebben, om laag aan de grond te blijven, om gedurig met al het onze in de dood terecht komen. En de kerk zegt: *een ieder klage vanwege zijn zonden*.

Onlangs las ik in Gray: wij staan er meer naar om vrede met onze consciëntie te hebben, dan om vrede met God te hebben. U zult misschien wel zeggen: ik heb het nooit geweten dat ik zo een vijandig hart heb. Nu de Heere geve u veel oefening hierin, om uit Zijne volheid genade voor genade te ontvangen, is de hartelijke wens van uw aandenkende Vriend.

Hartelijke groeten aan de bekende.

J. van Zweden.

Neem dit weinige aan, ik ben erg zwak.

25

Goes, 3 Augustus 1950.

Geliefde vriendin met de uwen!

Het was mij aangenaam weer een lettertje van u te mogen ontvangen, waaruit ik zien mocht dat u weer naar de markt geweest zijt u nogal inkopen hebt mogen doen. Doch uit uw schrijven zag ik ook, dat u het er niet beter afbrengt dan ik; evenals de kinderen, die eer zij thuis zijn het grootste opmaken. Het ging ook bij de verspieters niet beter die uitgezonden waren door Mozes en een grote tros druiven meebrachten uit het dal Eskol. De een zag erop en leefde bij gezicht, doch toen de druiven opgegeten waren was zijn genot op. Den ander had de vruchten achter zich en mocht geloof oefenen en zeide: ik kom zeker in Kanaan, want ik draag de vruchten al achter mij. Hierin zien wij weer het onderscheid in den weg van toeleiding.

Dominee Mallan preekte hier uit Handelingen 28:1. En als zij ontkomen waren, verstonden zijn dat het eiland Milete heette. Schuilplaats. Doch zij kenden het land niet, zolang zij aan boord waren. Ze moesten eerst de zee, de dood in. Aan de zee overgegeven, kregen zij een stuk van een plank of mast. Niet alle beloften, doch zoveel als zij nodig hadden om aan land te komen. Toen eerst kwamen zij aan de weet hoe dat het eiland heette. Toen die ongewone vriendelijkheid van de barbaren door het vuur te stoken; zelf reis opzoeken, opdat het vuur hart zou branden. Doch dan is het warmen van de spranken van ons eigen vuur. O! Wat lieve leringen mochten wij vernemen. O! Dat Christen uit te worden, wat zijn het nodige lessen, hoewel ons vlees ons vlees er tegen aanbruist. Telkens maar weer terug waar de Heere met ons begonnen is, om zoals Van der Kolk zeide, niet uit de weldaden te leven, en wel uit den Weldoener, hoewel die niet te verachten zijn.

Zo hebt u weer eens een poosje met Gods lieve volk mogen verkeren, de gemeenschap der heiligen, gaat toch voor de vergeving der zonden; zie de Twaalf Geloofsartikelen. O! Reeds twee weldaden in dit leven dan nog twee na dit leven. De Heere moge ons maar veel oefening hierin geven.

De oude Rika kwam nog even den dominee groeten. Ze zeide tegen mij: och! Kon ik nog eens bekeerd worden, want recht onbekeerd te zijn, dan hebben wij God nodig; dan moeten wij kruisdrager worden. En als die lieve Koning dan beide, kruis en kruistrager komt te dragen, dan kunnen wij den oven in.

Ook was het aangenaam in Terneuzen elkander van overal weer eens te mogen ontmoeten. Wij waren bij Janneke Pijpeling. Wat was zij blijde, de oude bekenden weer eens te ontmoeten. Enkele dagen later was zij al in Goes. Zij was een hele middag bij mij en mochten van hart tot hart met elkander spreken. En gisteren was Rika Mourik uit Apeldoorn bij mij. En waar ik weer wat rust moet nemen brengt de Heere ze bij mij.

J.l. Zondag veel mijn stem weg doch kon de preek nog eindigen. Het zit aan de hartspier, verval van krachten. Doch inwendig is de Heere nog goed. Mocht er iets voor u bij zijn, geef Gode de eer. Wil al de bekende hartelijk groeten; ook Mientje uw buurvrouw. Zijt mede Gode bevolen, uw toegenegen Vriend

J. van Zweden

Ook uw geliefde Leraar en Vrouw.

26

Goes, 30 Juni 1951.

Geachte vriendin met de uwen!

Het was mij aangenaam, elkander te mogen ontmoeten bij Jane met juffrouw Bakker, van wie u de groete moogt hebben. Zij schreef mij, dat het wat bij haar nagelaten had. Zij schreef mij, toen de Heere haar kwam te bekeren, een onzer leraars tot haar zeide: *velen zullen u niet verstaan*. En dat zal u ook niet vreemd zijn. Hier had zij er ontmoet, haar wel verstonen. Velen komen met een lieven Jezus aan, zonder ooit hun ellende en doodstaat te hebben leren kennen. Dit gaat toch eerst vooraf, zullen wij uitzien naar een weg van verlossing. Want niet een bekeerd mens zal er in de hemel komen, maar alleen moedwillige zondaars.

Deze week schreef mij een vrouw uit de Zuiderzee: *het lijkt wel een rovershol; ik weet het niet meer; ik weet het niet meer*. Ik geloof dat de Heere met haar bezig is, evenals met Ruth, haar alles te ontnemen om straks een huwelijk met Boas aan te gaan. Onlangs was zij bij Rika van Mourik twee dagen geweest. Zij hadden er den nacht ook maar aan gewaagd. Nu dan gaat het nog zo slecht niet. Dan wordt Groenewegen verstaan:

Hoe ze omhelsden Godes Lam,

Tot verzoening van de zonden.

Hoe hun Jezus 't harte nam.

En moet u ook onder druk en kruis door leven, het zal niet eeuwig duren. Bedenk dat de Heere gezegd heeft: Ik zal Mij doen overblijven een volk, arm en ellendig, dat zal op den Naam des HEEREN betrouwen.

En gaf de Heere mij lang een sterk lichaam, thans zit ik al 1 ½ week thuis, veel duizelig en moeilijk lopen; en onlangs nog onder behandeling, doch mocht weer spoedig herstellen. Volgende zondag over acht dagen hopen wij Dominee Ligtenberg in Goes te hebben, om tevens het H. A. te bedienen; als u kan, komt u wel.

En daar ik niet uit kan, schrijf ik maar wat. Wil de bekende de groeten doen, ook Mientje uw buurvrouw en zijt te samen met de uwen hartelijk gegroet.

Uw toegenegen Vriend
J. van Zweden.

27

Goes, 24 Augustus 1951.

Geachte vriendin met uw man en kinderen!

Door 's Heeren goedheid mogen wij samen nog een plekje beslaan op de voetbank Zijner voeten. Hoewel de ongemakken des ouderdoms zich langs zo meer openbaren, daar het lopen minder wordt, hoewel ik weer enige Zondagen voor mocht gaan.

En daar u geachte vriendin, aanstaande Maandag D. V. weer hoopt uw geboortedag te mogen herdenken, waarmede wij u feliciteren. Moge de Heere u nog meerere jaren toevoegen en voor uw man en uw kinderen. En hebt u ook de pelgrimsreis mogen aanvangen en wellicht ook meende al aardig op weg te zijn u moet toch gedurig terug naar de A., want de HEERE gaat een afbrekende weg met Zijn volk en dat loopt tegen vlees en bloed aan; want dan worden wij een missend mens en moeten gedurig de dood in. Want zalig worden zoals wij willen dat gaat nog, zalig worden zoals God wil, daar is ons eigen ik vijand van. Want als de Heere met ons begint, worden wij aan twee zaken ontdekt. Het eerste is dat wij te doen krijgen met Gods recht, en het tweede met onze schuld, en dan minder zonden doen en groter zondaar worden; dan met een openstaande schuld over de aarde te gaan, weten degenen best, welke deze zaken niet vreemd zijn. Want wij kunnen zo min geloven als met onze handen aan de sterren komen. En wij zouden gewis nog uitbreken als de HEERE geen heiningmuur rondom ons kwam te zetten.

En o! Mijn vriendin, wat geven wij de Heere toch arbeid en moeite met onze zonden. Want wij moeten toch als een goddeloze gerechtvaardigd worden. En o! Wat zal dat zijn als wij de Raad Gods uit gediend hebben, de reisstaf zullen mogen neerleggen, om na een leven vol van strijd, druk en moeite, als een rijpe korenschoof binnen gehaald te worden om dan eeuwig te mogen zingen van Gods goedertierenheden.

Moge de Héere u maar veel geven te legeren, hoewel de zonden vanwege het inwonend verderf ons in het aangezicht vliegen. Want zolang wij hier zijn verkeren wij op 's vijands boden en de satan zal ons kwellen tot aan de dood toe. De Heere geve u maar veel opwaarts te mogen zien naar boven en zeggen: *daar is mijn thuis*.

En wordt u nog kruis en druk opgelegd, de Heere geve u Hem na te volgen. Want toen de Heere naar u kwam om zien, had u toch geen uitbeding. En waarom naar U omgezien in het voorbijgaan van zovelen? Alleen omdat God het wilde.

En wat mij betreft, het scheepjes staat weldra uit de vaart genomen te worden. Zwemmen kan ik niet, doch heb toch hoop, dat ik met een stuk van een plank straks aan land zal mogen komen.

En zijt hiermee hartelijk gegroet met al de bekenden. Zal u ook Mientje niet vergeten? De Heere geve haar, met die vrouw, Christus kleed te mogen aanraken want haar ziel kan alleen door Christus genezen worden. Krijg ik nog eens van u beiden wat terug. Zijt hiermee Gode bevolen. Uw liefhebbende Vriend en Dochter,
J. van Zweden.

28

Goes, 13 November 1951

Geachte Vriendin met de uwen!

Het was mij aangenaam weer een brief te mogen ontvangen. En zagen daaruit hoe u samen nog gedragen en gespaard en bij al de huiselijke zorgen, nog stomme kruisen, lichaamskruisen en huiskruisen, en óók nog de oude mens moet meeslepen. En dat is wel de kwaadste van al.

Laatst schreef mij een vrouw: *ik mijn compagnon altijd bij mij*. Ik denk dat dit geen vreemde taal voor u is. En Job zegt: *de moeite spruit niet uit de aarde, maar de mens is tot moeite geboren*. En David moest getuigen: *ik ben geworden als een lederen zaak den rook en als een uitgebrande haart*. En o! Wat loopt het laag af. Want in het begin menen wij de Heere wel te kunnen dienen, maar het is steeds: kom bij Mij van de Libanon af; en steeds de laagte in. En moet u met Esther tot uw bittere droefheid ook betuigen: *ik ben deze dertig dagen niet tot den koning geroepen*, wij moeten met al het onze de dood in, doch langs zulke wegen worden wij bewaard, niet over de sloot te springen. Waar zovelen bedrogen zullen uitkomen menende door algemene verlichting des Geestes in Kanaän te zullen aankomen, doch nooit iets van het inwonende bederf gekend te hebben. Och, konden wij God eens God laten. Want uit genade zalig worden is steeds een weg die tegen vlees en bloed aan loopt. En als wij straks reisstaf zullen mogen neerleggen, zal de eeuwigheid er toe nodig zijn, om God over dat wonder van vrije genade groot te maken.

En wat mij betreft, ver lopen gaat niet meer, doch kan nog een keer lezen. Ko zijn vrouw is veel zwak. En wordt wel minder; bij Koba alles wel.

Doe de groeten aan al de bekende. Zult u Mientje niet vergeten en zijt met de uwen hartelijk gegroet.

Uw aandenkende Vriend

J. van Zweden en dochter.

Met dankdag hopen wij Dominee Ligtenberg weer te hebben; ons adres weet u.

29

Goes, 16 Juli 1952.

Geachte vriendin met de uwen!

Het was mij aangenaam, weer een brief van u te mogen ontvangen en tevens te zien hoe uw zoon weer thuis was, hoewel het ongemak nog niet weg was. Mocht de Heere ook die drukweg nog voor hem eens willen zegenen om de wereld de scheidbrief te mogen geven. Want is hier de pijn naar het lichaam smartelijk, wat zal het eens zijn, als wij moeten sterven, zoals wij geleefd hebben, om dan naar ziel en lichaam eeuwig onder toorn en vloek van een heilig God te verkeren het niet te kunnen en toch te moeten dragen. En hoevelen liggen niet reeds in dat Tofeth dat van gisteren bereid is. Want nooit is het in de woorden uit te drukken wat het eens zal zijn het aanbod van genade versmaad te hebben, om dan met een gedoopt voorhoofd verloren te. Nog roept de HEERE: *Leeft, o jongeling, naar het goeddunken uws harten; en in de aanschouwingen uwer ogen; maar weet, dat de Heere u zal doen komen voor het gericht*. De wereld belooft veel, doch zal u straks alleen laten. En heeft uw moeder zich gekromd bij de geboorte, zou u durven ontkennen dat ze zich niet gekromd heeft om uw eeuwig behoud? Hoeveel tranen heeft zij al niet geweend als zij u vermaande om het pad der zonde te verlaten. O, mijn jongen vriend, u wordt nog vermaand door een ouden man die weldra aan het einde van de reis zal zijn om dan met de

vrijgekochten door het bloed des verbonds eeuwig te mogen zingen van Gods goedertierenheden. Het geestelijk leven is het beginsel van het eeuwig leven.

En nu geliefde vriendin, aan moeilijke vertroosters met Job, zal het u wel niet ontbreken. En de grootste vijand zit toch van binnen. Doch straks zult u ook goed moeten keuren, wat in eeuwigheid niet afgekeurd zal kunnen worden. Doch moeten wij er achter staan, evenals de verspieder die vóórging, - de tweede leefde bij zien en genot, doch toen de tros druiven bij aankomst opgegeten was, hield hij niets over - en zegt den dichter: *In het kruis geeft Hij hun goede moed, zonder troost zij niet sterven.* De Heere sterke u in deze diepe kruisweg. Doch u zult mij wel toestemmen, dat u meer geleerd hebt in wegen van druk, dan in genot. O, kon ik de snaren van uw hart eens raken; want dan zegt u ook: *dat heeft God mij geleerd.* Zijt u ook niet gevluht tot de spelonk Adullam? Toen de zonde u den dood werd. Dan eens bitterlijk bedroefd, omdat hij God kwijt was, de tweede had een schuldeiser en liep met een openstaande schuld over de aarde, en de derde was benauwd om God te ontmoeten en toch niet met een hond tot zijn uitbraaksel weder te keren.

En tot besluit, de lieve Koning is in alle benauwdheid benauwd geweest. Hij geve u met die vrouw, die aan het eind gekomen was en slechts de zoom van Zijn klederen wenste aan te raken, - en het geloof overwon.

Ontvangen dan door deze letteren uit innig medeleven aan u geschreven. En ik moet in mijn ouden dag nog leren, dat de weg naar den hemel zo smal is als de rug van een mes. En de eeuwigheid zal er toe nodig zijn om dat wonder eens naar waarde te kunnen omvatten. Gekocht en verlost te zijn, boven zo velen in en door het dierbaar bloed des verbonds.

En wat betreft om bij het huwelijk van Thona tegenwoordig te zijn, gaarne zal ik nog eens naar Borssele komen, doch den mens overdenkt zijnen weg, en mijn lichaam wordt afgebroken. En zeg wel eens met den dichter in Psalm 42 vers 1.²

Doch ik heb een gat in mijn hand en als de Heere het geeft, heb ik er wat van. Aanstaande zondag hebben wij D.V. Ds. de Wit. Wil al de bekende de hartelijke groeten doen. Zal u Mientje niet vergeten. En zijt met de uwen Gode bevolen.

Uw liefhebbende Vriend en dochter

J. van Zweden.

² O, Heer', wanneer komt die dag?

Dat ik toch bij U mag wezen;

En zien Uw aanschijn geprezen. (Datheen)

3. Overlijden van JOH. VAN ZWEDEN, door ds. Jan van Zweden

Ds. Jan van Zweden was een zoon van de zuster van Joh. van Zweden. Zij stierf ca. 1938. Het echtpaar verhuisde naar Amerika.

Jan, een zoon van Joh. van Zweden, vertrok ook naar Amerika en stierf ca. 1945.

Ds. Jan van Zweden leefde van 1888-1979

Ds. Jan van Zweden was redacteur van de Hollandse editie van "De Banier der Waarheid", een kerkelijk blad in Amerika.

Rock Valley, Iowa 13 Maart 1953.

Geachte lezers van de Banier der Waarheid.

Het is nog niet vele jaren geleden dat er menige brief van mijn Godvrezende oom, Johannes van Zweden, ouderling der Gereformeerde Gemeente te Goes, geplaatst werd in ons kerkelijk blad. Zoals menigeen getuigde werden deze brieven met aangenaamheid en niet zonder vrucht gelezen. Uit gevoel van nederigheid, nietigheid en onwaardigheid, verzocht hij zelf om niet meer van de brieven te plaatsen in een publiek blad. Nu dat is te begrijpen. De brieven waren ook niet mee zoveel als voordien, daar de zwakheden des ouderdoms werden gevoeld.

Onze oom en geliefde broeder in den Heere is thans niet meer op aarde. Op 6 Februari was het zijn sterfdag, zijn kroon- en hemelvaartsdag. Toen mocht hij de reisstaf neerleggen en ingaan in de vreugde zijns Heeren.

Wij zijn er van overtuigd dat de lezers wel een en ander begeren te lezen aangaande zijn heengaan en begrafenis. Aan de begeerte zullen wij trachten in het kort te voldoen.

Op 16 December 1952, schreef onze oom ons zijn laatste brief, waaruit blijkt dat de strijd nog voortduurde, maar waarin blijkt dat hij niet begeven noch verlaten werd door Zijn getrouwe Bonds-God.

Daarin schreef hij o.m. het volgende:

... We zagen uit uw schrijven, dat de bestrijdingen en aanvallen des vijands veel en menigvuldig zijn, en niet het minst van het inwonend verderf. Maar dan wordt de ziel weer wel eens lieflijk omhelsd. Dan moeten de vijanden weer eens wijken. U zult ook ondervinden dat na genoten verkwikking, weer nieuwe aanvallen te vrachten zijn. Zolang wij hier zijn op des vijands bodem laat de vijand niet los. Dan komt hij als een engel des lichts en dan ook wel als een briesende leeuw. En dat zal zo wel blijven tot het einde toe. En met eerbied gezegd, wij kunnen niet zonder kruis, want dan vallen we de wereld toe en de Heere houdt Zijn lieve Geest in. Het is mij wel eens een wonder dat de Heere mij niet aan mijzelf overlaat. Hij is de getrouwe en onveranderlijke. Hoe groot is Zijn onveranderlijke liefde!

En als de Heere dan weer eens afdaalt en ik mag eens terugzien waar en wanneer Hij met mij begonnen is; hoe Hij reeds in mijn prille jeugd op mij neerzag, bewaarde en verzorgde, en op 17 jarige leeftijd mij tegenkwam en staande hield, zodat ik de wapens neer moest leggen. O! dan ween ik zieletranen van verwondering en blijdschap. Dan val ik er weer eens buiten, en moet ik mij verfoeien vanwege het afmaken voor den

Heere, opdat Hij de ere zal ontvangen.

De lieve Koning heeft het beloofd: "Ik zal u niet begeven en zal u niet verlaten", en dat mag ik ondervinden tot op dezen dag, maar ik heb het geloof niet in eigen handen.

Bunyan zegt zo lief, toen de Koning in de stad mensenzien kwam, toen vierde men feest, en toen de Koning Zijn vertrek nam vierde men nog feest, maar de Koning was niet meer in de stad. En zo gaat het steeds, in de weldaden opgaan en de Welddoener vergeten. En zo werd ik onlangs nog eens bepaald bij de Bruid die ook dien weg opging. Zij was tot God bekeerd, met God verzoend en verlost, maar ze ging op het bed van zorgeloosheid liggen, en ofschoon de Bruidegom klopte, ze had haar rok uitgetogen en hare voeten gewassen. Maar toen ze gewaar werd dat haar lieve Bruidegom doorgegaan was, moest ze het bed uit en de straat op en kreeg nog slaag ook. Maar toen Die Levensvorst wederkwam en ze Hem door het geloof weer aan zag komen, riep ze in blijde verwachting uit: "Dat is de stem mijns Liefsten; ziet Hem, Hij komt, springende op de bergen, huppelende op de heuvelen!" O gelukkige duurgelokte Bruid, voor wie de Bruidegom al de schuld betaalde en een eeuwige gerechtigheid verwierf! Zo stap ik met mijn kruis, zo zachtjes aan naar Huis.

Van huis kan ik niet meer. Drie maanden geleden heb ik voor het laatst gelezen. Vaak mag ik leraars en van Gods lieve volk ontvangen. En ook komt die lieve Koning nog wel eens in. Ach, waren Zijn bezoeken maar meer!

En zo gaan we de Kerstdagen weer tegemoet. Straks is het: Vrede op aarde, in den mensen een welbehagen. De Heere mocht er ons saam iets van schenken.

Ook stuur ik u de laatste brief die ik van uw lieve Moeder ontvangen heb. Ruim 40 jaar had ik briefwisseling met haar, en hoewel ik steeds over mijn harde hart moet klagen, zo sprong mijn ingewand op bij het herlezen. Ik weende zieletranen vanwege de betrekking, en riep uit: *Heere, hoe lang nog, eer ik met haar Uw naam eeuwig zal groot maken.* De vijand moest weer wijken, die mij zo kwelt en zegt: *Dat ik de lantaarn op mijn rug draag, en zelf in den donker moet zitten,* enz.

En als u deze ontvangt, zal het Nieuwe Jaar weer voor ons liggen. De Heere zegene u saam, want lieve Neef, de tijd kort ook voor u op. En zijt hiermede gegroet met de uwen, en alle wandelaars naar Sion.

J. van Zweden en Dochter.

Op 8 Januari schreef zijn dochter ons dat vader de laatste weken merkbaar minder geworden was en nu niet meer in staat was persoonlijk te schrijven. Volgens dokters zeggen was het hart zwak, en dan is het einde meestal niet ver. Namens hem moest ze schrijven, dat hij verlangend uitzag verlost te worden van de zonde. Dat zijn werk hier was afgelopen. Ze wenste Vader nog wat te houden, doch mocht en kon hem niet de rust misgunnen die overblijft voor het volk van God.

Nu volgt een en ander over zijn sterven en begraven, zoals het door een dochter van mijn Oom werd toegezonden.

"Onze lieve vader had den nacht van 22 Januari een lichte beroerte en is daarna niet meer van het bed geweest. Voor zichzelf lag hij steeds makkelijk en was zeer verlangend naar het einde van de aardse reis. Toen wij vroegen of hij nu los was van de gemeente en ook van ons, antwoordde hij bevestigend.

De weken hiervoor mocht hij heel veel bezoek hebben, waaronder velen van Gods volk. Ook Ds. Van Dam bezocht hem, en wie Vader vertelde hoe de satan hem nog

steeds kwam aan te vallen, maar hij moest uitroepen: 'Hoe het gaan zal weet ik niet, of ik nu ga met een Elias wagen of met de nachtschuit: Ik ga naar huis.' Daarop moest de satan wijken.

Het was groot hem te horen getuigen van de goedheid Gods. De laatste veertien nachten bleven mijn zuster Keetje en ik bij hem op. Ik was gekomen om vader te helpen verzorgen. Des nachts hoorden we hem zeggen: *Kom Heere Jezus, kom haastelijk!* Een andere keer de verzuchting: *o Heere, hoe lang nog!*

Op zijn verzoek zongen wij ook nog eens het eerste vers van Psalm 42. Dikwijls was hij nog bezig met de preek die we hem mochten voorlezen.

Zondag 18 Jan.

Een leerrede van Ds. Fransen, de brief aan Filadelfia. De laatste woorden die ik voorlas waren, wat de verheerlijkte Immanuël, Die in het midden van de gouden kandelaren wandelt, aan Zijn verdrukke volk belooft. Eenmaal scheen dat alsof vader daar reeds iets van mocht zien. We zagen hem plotseling naar omhoog blikken met een verheerlijkte uitdrukking in de ogen.

Zo kwam 6 Februari.

Ds. Dieleman kwam nog even, doch de doodslaap was toen ingetreden. Vader reageerde niet meer toen dominee een gebed deed. Zo, alsof hij sliep, werd het elf uur en hoorden we de laatste zucht. Onze lieve vader was voor altijd ingeslapen alhier. Het drong tot ons door hoe nu de priester uit ons huis wegging. Nooit heeft vader opgehouden ons te vermanen. Zelfs tijdens z'n ziekte hield hij ons voor hoe nodig het was bekeerd te worden.

De 11de Februari. werd Vader begraven. De 21ste zou hij 90 jaar zijn geworden.

Ds. Dieleman leidde de dienst in de kerk. Hij sprak over de woorden: *"Want wij weten, dat, zo ons aardse huis dezès tabernakels gebroken wordt, wij een gebouw van God hebben, een huis niet met handen gemaakt, maar eeuwig, in de hemelen."*

Hij gewaagde van de strijd die vader had doorgemaakt om los te worden van de gemeente, waarin hij verankerd lag. Maar dat tenslotte alles goed geworden was. Ds. liet zingen het 7de vers van Psalm 89. Ds. Rijkzen sprak nog namens het Schoolbestuur. Het personeel en alle kinderen waren mede aanwezig.

Door de abnormale toestand in onze provincie moest alles vlug gaan. De lijkwagen moest onmiddellijk weer weg. Velen die er anders geweest zouden zijn, konden niet komen omdat zij betrokken waren bij de ramp. Anderen van buiten de provincie hadden geen verbinding, enz. Langs de massagraven op het kerkhof gaande trof het ons wat een groot voorrecht het was dat vader zo gewoon begraven mocht worden. Hij heeft **de ramp** niet meer beseft, zijn geest was toen al boven het stoffelijke uit. Toen hem gezegd werd, 3 Februari, door Koppejan, die hem de volgende dag van de ramp bezocht: Potappel uit Stavenisse is ook Boven, sloeg Vader de ogen op en zeide: *Potappel Boven! Is 't waar? Dan zullen wij niet veel schelen.*

Potappel was een oude vriend.

Wij waren dankbaar dat Vader dit alles niet meer heeft geweten, het was alles zo ontzettend en vader had het zo aan zien komen. Van Potappel hoorden wij dat hij de ramp ook had aangezegd den avond tevoren. Hij zelf werd onder zijn huisje bedolven toen het door 't watergeweld. instortte. Er zijn tot nu toe 1751 slachtoffers bekend. Velen worden nog vermist en liggen nog in het water.

Hier was het ook kritiek die Zondag. De dijk bij Kattendijke dreigde te breken. Gelukkig werden wij behoed en mocht vader vredig sterven in z'n huisje. Wij mochten hier de waarheid zien uit Psalm 37: *"Let op den vrome en ziet naar den oprechte, want het einde van dien man zal vrede zijn."*

Vader heeft de gemeente 6 jaar als diaken en 32 jaar als ouderling mogen dienen. Ds. Aangeenbrug uit Terneuzen schreef ons: *Uw vader was een man met grote genade en onderscheiden kennis. Wij missen hem heel erg, doch het is ons tot gróte troost dat vader nu daar is waarnaar hij zoo zeer verlangde, enz.*

Ziet daar lezers, u een en ander meegedeeld aangaande een nuttige voorganger in Gods kerk. Een vruchtbare boom in geloofsvereniging met Christus en hoe hij op Gods tijd werd overgeplant in het hemels Paradijs. Wij zullen dezen brief eindigen met de veelzeggende woorden uit Jesaja 57: *"De rechtvaardige komt om, en er is niemand, die het ter harte neemt; en de weldadige lieden worden weggeraapt, zonder dat er iemand op let, dat de rechtvaardige weggeraapt wordt voor het kwaad. Hij zal ingaan in den vrede; zij zullen rusten op hun slaapsteden, een iegelijk die in zijn oprechtheid gewandeld heeft."*

Zijt allen gegroet en dat Israëls God Zich mocht ontfermen over ons en onze kinderen in. deze donkere tijden.

Uw dienstwillige dienaar en vriend,

Ds. J. van Zweden

(Overgenomen uit de "Banier der Waarheid" van Mei 1953)